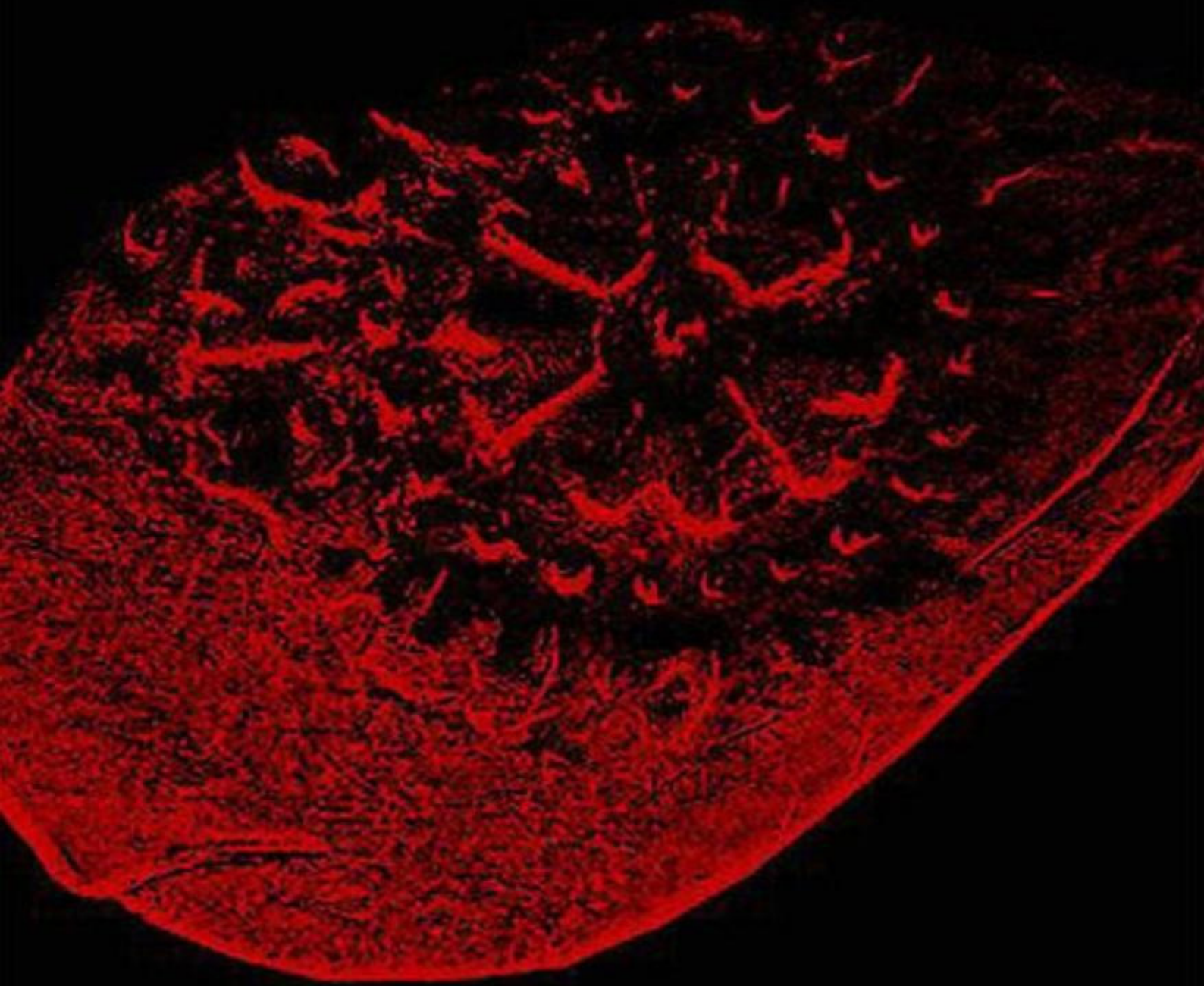

ВАЛЕРЫ ГАПЕЕЎ

ПРАКЛЁН

Валеры Гапееў

Праклён

«Электронная книгарня»

2013

Гапееў В.

Праклён / В. Гапееў — «Электронная книгарня», 2013

ISBN 978-985-7021-17-8

Першы беларускі раман пра сучаснасць, у якім містычнае і міфалагічнае адваёўвае сваё права на існаванне ў рэчаіснасці і робіцца неад'емнай часткай нашага жыцця. Пакутлівыя пошукі выхаду з-пад улады Праклёну прыводзяць да неабходнасці паверыць. У рамане выяўляюцца тыя сілы, якія упарта адносіліся да міфічных толькі таму, што адным не хапала моцы паверыць і прыняць відавочнае, а другім хапала розуму і ўлады выдаваць сапраўднае за казкі і легенды.

ISBN 978-985-7021-17-8

© Гапееў В., 2013

© Электронная книгарня, 2013

Содержание

Частка 1	6
1	6
2	18
3	21
4	25
5	32
6	39
Частка 2	45
1	45
2	50
3	54
4	59
Частка 3	64
1	64
Конец ознакомительного фрагмента.	67

Валер Гапееў

Праклён

© Гапееў В., 2013

© ПВУП «Галіяфы», 2013

© Распаўсюджванне. ТАА «Электронная кнігарня», 2016

Частка 1

1

– У вас гарыць нешта...

Голас прагучаў зусім без эмоцыяў, роўна і спакойна. Люба, дваццаціпяцігадовая Толікава жонка, стаяла на парозе пакоя, вываліўшы з-за крыса халата рыхлую левую цыцку, і соўгала яе правай рукой, спрабавала патрапіць тоўстым, доўгім, як палец на назе, карычневым смочкам у раток дзіцяці, якога няўклюдна прыціскала да сябе.

– Што ў нас гарыць? – падскочыў з канапы яе Толік, вырачыў вочы. – Валодзька! Гарыць нешта!

У Толікавай каржакаватай фігуры – ён быў невялікага росту, трошкі вышэйшы за сваю Любу, шыракаплечы, з доўгімі дужымі рукамі – было столькі разгубленасці і страху, што гэта мімаволі выклікала ўсмешку.

Уладзімір Жабрун з падсвядомай палёгкай – яго бянтэжыла белая, мяккая Любіна цыцка – імкліва нахіліўся, прынохаўся да трансівера, памацаў яго рукой, потым правёў рукой па прайгравальніку, таксама панюхаў, урэшце абнюхаў, абмацаў тэлевізар, які цяпер працаваў. Звычайны пах электронікі ў час працы, дыму таксама нідзе не відаць...

– Нічога ў нас не гарыць, – мусіў узняць ён вочы на збабленую Любіну постаць.

Некалі яна была яго аднакласніцай, яе вабныя формы пачалі выяўляцца ў класе шостым, калі большасць дзяўчынак хадзіла “шалёўкамі”. А ў сёмым, на занятках фізкультуры, хлопцы ўжо елі вачыма яе постаць, немаленькія, выразна, па-жаночку, акрэсленыя клубы, пругкія грудзі. Люба распаўнела яшчэ да замужства, а як нарадзіла першынца, дык во – новы махеравы халат, што прывёз сёння з Расеі Толік, ёй, відавочна, замалы. Крысё сцягнутае адно на жываце, ніжэй расхінаецца вольна, відаць не толькі белае сцягно, але і лапкі блакітных майтак, калі Люба сядзе ў фатэль і шырока разводзіць калені... Раздаліся, растаўсцелі плечы, рукі, шыя стала зусім кароткая, і невялікая, нерасчасаная галава ў кароткіх русых кудзерках расла нібыта адразу з плячэй.

Уладзімір толькі што кончыў падлучаць спадарожнікавую талерку і наладжваць трансівер – Толік прывёз апаратуру сёння, і сёння ж захачеў усё паставіць.

– От тады сядзем і будзем з табой замочваць мае заробкі! – угаворваў ён і сябе, і Уладзіміра.

І праўда – не піў амаль да канца. А як толькі на вялізным плазменным экране з’явілася першая карцінка, не вытрымаў, хацеў хапнуць з рыльца гарэлкі, а пляшка, халера, з дазатарам, чакай, пакуль нальецца... Давялося “цадзіць” у шклянку...

Пакой быў пазастаўляны парожнімі скрынкамі з-пад апаратуры. І наагул, нечым нагадваў саму гаспадыню. Тут усё было дарагое, новае: вялікая канапа ў куце, арыгінальная “сценка-горка”, адмысловы кампутарны стол у другім куце, два вялікія фатэлі, прыгожы часопісны столік са шкла. Гэта калі не лічыць вось цяпер падвешанага плазменнага экрана, тумбачкі з прайгравальнікам... Але, як Люба адзетая, так канапа засланая неахайна, абы накінуць.

А посцілка – куды меншага памеру, што яшчэ больш нагадвала Любу. На паліцах “сценкі”, нават за шклом відаць добры слой пылу. Зрэшты, Любе, як заўважыў, пакуль працаваў, Уладзімір, тое зусім не рупіла. Яна толькі хадзіла, то па хаце, то па двары, насіла свайго трохмесячнага сына і совала яму ў твар смочкі то адной, то другой цыцкі. Здаецца, нічым больш і не займалася, і не думала займацца, бо Толік сам бегаў на кухню. А там такі самы гармідар – сярод новай і дарагой мэблі. Бачыў Уладзімір, калі хадзіў піць. Толік з кухні крычаў Уладзіміру, якую каўбасу той будзе есці (хацеў пахваліцца, што прывёз з Расеі аж некалькі

гатункаў), сам і каўбасу рэзаў і хлеб кроіў, сюды насіў. Ёсць жанкі, заўважыў сам сабе Уладзімір, – і дзяцей дагледзяць, і мужа, і гасцей, і хату... А можа, Люба мудрэйшая за іншых? Усё ж драбязя! Апрача дзяцей...

– Што ў нас гарыць? – аж запсіхаваў Толік – у жончыных словах ён адчуў пагрозу таму моманту, калі засталася ўжо толькі найпрыемнейшае: наліваць, выпіваць-закусваць ды дзівіцца на любы з трохсот каналаў.

– Дык не ў нас, – павольна прамовіла Люба, пазіраючы, як дзіця ўрэшце ляготна пачало пасмоктаваць, узняла галаву і дадала: – То ў Валодзькі там на пасёлку гарыць нешта... Я дзівіцца не стала, бо пажар жа, мне нельга... Быццам дом які гарыць, – дакончыла яна без аніякай трывогі і цікавасці, падкрэсліваючы: гарыць – ну і хай сабе гарыць, мне што з таго?

Яна яшчэ не дагаварыла, а ў Уладзіміра паўстала ў памяці палудзеннае: брат вярнуўся з чарговых “заробкаў” добра падпітым, здаволеным – нёс у кішэні зашмальцаванага фрэнча пляшку белай – далі і з сабой.

– Глядзі акуратна тут, – кінуў яму тады Уладзімір, заводзячы матацыкл.

– Не ссы, – ікнуў у адказ брат.

– Не куры на канапе, папрапальваў усю, згарыш нахрэн! – ужо гучна, праз стракатанне матацыкла крыкнуў Уладзімір, стаў выязджаць з двара і пачуў абыякава-разухабістае ў спіну:

– Што згарыць, то не згніе!..

Уладзімір кінуўся да дзвярэй, Люба нехаця адступіла ўбок, ён ледзь праціснуўся, каб не даткнуцца да яе адрузлага цела. Выскачыў на веранду, і ў гарод – адтуль за ляском быў відаць іх пасёлак.

І пабачыў зарыва, вялікае, нечым нават святочнае. Не барвова-кывавым свяцілася неба, а жывым, трапятка-памаранчавым.

– Што там гарыць?

Гэта Толік выйшаў у гарод, пачухваў пад пахай, пытаўся незадаволена: от ты скажы, такі вечар добры быў, зараз бы пасядзелі так fajна...

– Не разабраць... ды чаму там яшчэ гарэць... пяць хат...

Уладзімір хутка выкаціў на вуліцу свой матацыкл, нервова тузануў нагой завадны падважнік.

Выехаў з цэнтральнай сядзібы на дарогу да пасёлка – кіламетры два заставалася, і зразумеў, што няма чаго цешыць сябе надзеяй: ён даўно ўжо вызначыў за гэтулькі гадоў кірунак на сваю бацькоўскую хату ад гэтага вась месца. Толькі яна магла зараз гарэць. Ці бабкі Праскоўі, яна стаіць якраз за хатай Жабруноў. Але з чаго сярод ночы гарэць бабінай хаце, калі яна і печ даўно не паліць?

За кіламетр апошнія сумневы зніклі. Добра відочныя на чорным небе языкі яскрава-памаранчавага колеру, чорны на тле зорнага неба хвост дыму ўздымаліся ад іхнай хаты. Дагнаў пажарную аўтацыстэрну – калгасную.

– Валодзька, дзе ў вас студня там блізка? – крыкнуў яму з кабіны Сяргей Вакульчык, пажарнік, хлопец на два гады старэйшы, з франтаватай вузкай паласою чорных вусаў, упакаваны ў спецадзенне, з шаломам на галаве.

– Адразу на ўездзе! Што, без вады едзеце?

– Дык, тваю маць, во бочку завезлі ў Плянту! Гулянка там...

Плянты – месца знакамітае. Нейкі прыезджы прыватнік узяў у арэнду возера ў лесе, на беразе паставіў дом адпачынку. З басейнам, бо возера само праз сябе топкае і плыткае, не пакупаешся. Месца ўпадабалі і мясцовыя начальнікі, і з раёна як хто прыязджаў, то цэлілі туды патрапіць – як далей ад людскіх вачэй...

Першая палова хаты ўжо ўся была ахопленая полымем. Некалькі старых у разгубленасці стаялі перад надворкам, не ведаючы, як даць рады бядзе – вёдрамі тут нешта рабіць было бессэнсоўна.

Уладзімір кінуў матацыкл на траву, падскочыў:

– Брат дзе? Бачылі?

Нехта з жанчын спалохана ўскрыкнуў; забожкала, зашапталася ўстрывожана і рэшта.

Уладзімір кінуўся да тыльнага боку хаты, да другой паловы, якая яшчэ чарнела звонку і ўнутры.

– Ой, Валодзечка, не лезь! Не лезь, бо зарэ, як акно разаб’еш – чмыхне, спаліць! – зага-ласіла нейкая бабця за спінай. – Не ўратуеш ужо яго, як ён там застаўся...

Уладзімір наблізіўся да акна, што было ў ягоным пакойчыку, зазірнуў. Нічога не пабачыў – як малака хто наліў у пакой па самую столь – так дыму нацягнула. Ды наперадзе ледзь паб-ліскавала чырвоным у дзве паласы – гэта праз шчыліны дзвярэй прагнула праткнуцца полымя.

Дакрануўся да шыбы і адчуў, якая яна гарачая, не вытрымаць. Наважліва стукнуў лок-цем, зазвінела шкло. Прасунуў руку, адшчапіў рамы, расчыніў. У твар ударыла едкая гарачыня. Зразумеў, што яшчэ момант – і ўсё бухне, што тут не гарэла, бо не ставала полымю паветра. Малюнак выбуховага загараання на момант затрымаў яго, але Уладзімір прагнаў страх, падцяг-нуўся і кульнуўся ў пакой, заплюшчыўшы вочы.

Апынуўся перад шафкаю, пацягнуў дужку і сунуўся – от добра, што гэтым разам не стаў замыкаць ад брата. Хапіў усе паперы, усё, чаго было там: дакументы, розныя даведкі, страхоўкі, грошы, ашчадныя кніжкі, карацей – усю сваю хатнюю бухгалтэрыю – і, адчуваючы вострую рэзь у вачох і боль, што раздзіраў грудзі, сеў на падаконне, потым скочыў. Упаў на калені, хацеў устаць, выпрастацца, як раптам хакнула ззаду, нібыта ўздыхнуў нехта велізарны, з усхліпам, і з расчыненага акна вырваўся зыркi, пякучы струмень агню, усё адно як дзьмулі адтуль, з пакоя, тры пашчы Змея Гарынавіча...

Выпаўз чацвярыцай далей ад хаты, азірнуўся – яна амаль уся была ў агні.

– Цэлы, Валодзька? – кульгаў да яго сусед, дзед Мірон.

– Цэлы, дакументы во... Не бачылі брата?

– Ды ніхто не бачыў... Беглі – толькі відаць было, як за акном шугае ды дым з-пад страхі ідзе. А бліжэй падышлі, то шкло – трэсь, а яно як шугане – да неба! І ўсё ўсхапілася, як бензінам хто абліў... Даўно гарэла ў хаце, паветра не ставала, от знайшло сабе дарогу – праз столь... Дзе тыя пажарныя?

– Ваду набіраюць... У нас, са студні.

– Трасцу яны набяруць, там ніякіх шлангаў не стане, вада так глыбока, а тае вады – на адно колца! Ёлупні, вашу маць, з парожняй бочкай ехалі... – вылаяўся стары.

Пажарныя прыехалі, пачалі разгортвацца, хоць і падбегам, але без асаблівага імпэту – што тут ратаваць, які сэнс? Сцены ўжо гарэлі суздром, дах і столь праваліліся ў трысцене...

Вады хапіла пажарным хвілін на дзесяць, потым паехалі набіраць ваду да другога калод-зежа. Хвілін за сорок прыйшла машына з райцэнтра, за ёй яшчэ адна. Але ратаваць не было чаго. Лілі ваду, бо агонь гарэў. Людзей пазбіралася шмат, моладзь прыбегла з клуба падзівіцца на пажар – тут цікавей, чым на танцульках, усё ж падзея.

Каля чацвертай раніцы, калі стала добра віднець, полымя патушылі, дымілі толькі асоб-ныя галавешкі.

Увесь гэты час Уладзімір сядзеў на бяргавым воддаль, курыў адну за адной цыгарэты. Потым безуважна глядзеў, як ходзяць па пажарышчы пажарныя, нешта шукаюць. Зразумеў – брата шукаюць.

Брат-алкаголік – трыццацігадовы нягеглы мужчына, якога па чарзе выганялі з прымаў адна за адной жанкі цэнтральнай сядзібы калгаса, і ён зноў вяртаўся ў бацькоўскую хату. Улетку яшчэ было тае бяды: не брат шукаў працу за чарку, а праца шукала яго. У вёсачцы, дзе адзінымі непенсіянерамі заставаліся браты Жабруны, дужыя мужчынскія рукі заўсёды былі ў патрэбе. І раніцай бабулькі выстойвалі пад хатай у братоў, калі прачнецца старэйшы, Ігнат, А ён выходзіў, чухаючы запалыя, зарослыя рэдкім валоссем грудзі, аглядаў суседзяў, важна пытаўся, у каго

работа пільнейшая, вызначаў час і зарплату. А іншым разам і адмаўляў, паблажліва кідаючы: “У мяне ўжо на тыдзень усё распісана”.

Горай было познай восенню, зімой, калі ніякай такой працы для Ігната не было, і ён канькаў ува Уладзіміра на пляшку чарніла, выпіваў, сядзў перад тэлевізарам на старой канапе, напоўніцу пускаў гук, пстрыкаў пультам, выбіраючы сабе перадачу па душы. Гучна рагатаў, гучна каментываў бачанае, намагаючыся перакрываць тэлевізар.

І пад тое курыву адну за адной смярдзуючую “Астру”, гарачы попел часам сыпаўся на канапу, і на той расла колькасць чорных плямаў і круглых, з чорнымі берагамі дзірак.

Яго і знайшлі на рэштках канапы, дакладней тое, што засталася ад чалавека: абгарэлыя косткі.

Стоячы ў ранішнім сутонні перад пажарышчам, дзе грувасціліся і дымілі яшчэ чорныя бярвенні і два коміны дэманстравалі сваю чырвона-цагляную аголенасць, якую хавалі дзесяцігоддзямі на гарышчы, Уладзімір пакуль што адчуваў страту толькі аднаго: таго архіву запісаў, артыкулаў, які збіраў па сеціве ў свой кампутар. І самога кампутара з самаробным сталом, за якім так утульна пачувалася, за якім наступала новае жыццё, трываў свой асаблівы сусвет.

Тое месца, дзе быў ягоны пакойчык, здавалася цяпер, без сценаў, вялікім. Ад новага манітора засталася чорная горка расплаўленага пластыку, металічны корпус сістэмнага блока быў чорным, але цэлым, недзе варухнулася думка, што, можа, і дыск яшчэ запрацуе... Але потым веды і досвед тэхніка-электрыка згасілі кволую надзею.

Раніца разгаралася, святлела і спакаяла адкрывала Уладзіміру ўсю велічыню яго страты. У чорным папалішчы былі незваротнасць і рэчаіснасць: трэба заказваць труну для брата, прасіць, каб капалі магілу, трэба недзе шукаць сталы на хаўтуры, набываць прадукты і гарэлку, гатаваць...

Нечаканыя хаўтуры – не запланаванае вяселле. Два дні мінулі ў тлуме і беганіне, Уладзімір амаль не адрозніваў гадзін. Балазе, дапамагі ў калгаснай кавярні – толькі заплаціў, усё зрабілі. Дый сам калгас дапамог і з труной, і з машынай. Суседзі, вядома ж. А найбольш Алена, яго колішняя аднакурсніца, развядзёнка з двума дзецьмі. Яна, кухар у кавярні, лічы, і была галоўнай распарадніцай на неспадзяваных хаўтурах, і ў вёсцы адкрыта казалі, што цяпер Уладзіміру адна дарога – да яе парога, бо што рабіць адному на папалішчы? Алена ж – жанчына спраўная, характарам добрая, дзеці дагледжаныя і парадак у хаце, і на твар не благая, і да работы не гультайка, і што ж ёй адной векаваць, і чаго Уладзіміру нешта думаць, і гэта ж некалі яны і ў кіно разам хадзілі, і на лавачцы, было лета адно, праседжвалі да трэціх пеўняў. А што не дачакалася Алена Уладзіміра з войска, дык маладосць, што тут паробіш, ды яшчэ бацькі ўгаворвалі, упадабалі яны былі маладога тэхніка-асемянатара. Ну, хіба што работа такая – быком працаваць, дык і такую работу некаму трэба рабіць, а плацяць яму добра, во і дамок новы калгас дае на сядзібе...

Калі людзі разышліся з кавярні, Алена запрасіла Уладзіміра сама – проста пакуль што пажыць, бо начаваць жа няма дзе.

Уладзімір адмовіўся, як мог падзякаваў, адводзячы вочы ўбок – ён адчуваў сябе абавязаным перад Аленай, перад усёй вёскай, у якой пасля пахавання, за хаўтурным сталом, толькі і гаманілі пра іх, і мужчыны проста сцвярджалі, што не бывае шчасця без няшчасця. Уладзімір цяпер як бы ішоў супраць усіх, разбураў акуратна складзены агулам і ёй, Аленай, няхітры план, у якім усім было добра і хораша.

Можа, ён і пайшоў бы ў той вечар да Алены, што прагла мужчынскай ласкі. Калі б не яшчэ адна погаласка, што шамацела ў размовах бабулек ды дзядоў.

“Праклён”.

Даўны, на ўсю вёску накладзены, а найперш на іхны род – Жабруноў, з якога адзін Уладзімір цяпер і застаўся. Нікога болей няма, апрача яго, ніхто болей у вёсцы не носіць гэтага прозвішча, а некалі ж – ого! – Жабруноў палова вёскі было, успаміналі старыя. Цяпер няма. І

ці не кожную сям'ю напаткаў вась такі лёс: нехта гінуў у агні, а калі хто і ратаваўся, дык гінула ўсё на надворку ў бязлітасным пажары: дом, гаспадарка, жывёла.

Уладзімір застаўся ў дзеда Мірона на колькі дзён – хата ў дзеда вялікая, то далі адзін пакойчык. Дзеці ўнукаў яшчэ не папрывозілі, пакуль што ў летніках... Уладзімір разбіраўся з паперамі. Раптам у яго ў руках апынулася вялікая сума грошай: і страхоўка за дом, і што на пахаванне давалі, не ўсё патраціў, і ад калгаса, і людзі пазбіралі. Ён меўся ехаць на сесію, узяў адпачынак, адразу за два гады, бо леташні не адбыў – захварэў механізатар, давялося ісці памочнікам камбайнера. Дык і адпускныя далі за два гады. Прыкупіў сабе што з адзення на лета.

Яшчэ тыдзень заставаўся да ад'езду на сесію. Адзіная справа, якой ён змог заняць сябе – разграбаць папялішча.

Пажарныя ўсё ж адну карысную рэч зрабілі – не далі агню перакінуцца на блізкі хлёўчык. Жыўнасці там не было ніякай, а вась інструменту шмат. Галоўнае – бензапіла. Уладзімір цяпер выцягваў чорныя бярвенні, абчэсваў сякерай вуголле, потым рэзаў і адразу шчапаў. Што ж, будучь вась дровы дзеду Мірону, не прападаць жа... Абмые яшчэ дожджыкам, прасушыць сонцам...

Рабіў старанна, па парадку, як і заўсёды любіў: няспешна, але настойліва, каб не пакідаць нічога па сабе, каб не вяртацца. За першы дзень змарыўся так, што ледзь дакандыбаў до копанкі за вёскай, дзе хацеў памыцца. Шараваў сябе мо з паўгадзіны, але якое тут мыццё – халоднай вадой сажу не змыеш... Нічога, за чатыры дні будучь паліць лазню на сядзібе...

Тры вянцы зруба знізу засталіся амаль цэлымі, папытаўся ў дзеда – ці трэба іх рэзаць, той толькі махнуў рукой: дрэву гэтаму гадоў пад пяцьдзясят, каму яно сёння трэба? Ды і па вуглох спарохнела крыху. Рэж на дровы.

Уладзімір меўся канчаць на сёння, але на трэцім рэзе бярвяна не заўважыў цвік, скрыгатнула так, аж у пачонцы аддалося. Давялося здымаць ланцуг пілы, вастрыць – не мог такую работу пакінуць на заўтра.

Сонца схілілася нізка на захадзе. Было ціха (тут у іх наагул заўсёды вельмі ціха!), таму Уладзімір здалёк пачуў крокі – шорганне нечых ног у высахлай траве. Зірнуў з-пад рукі, і сэрца ўздрыгнулася – да яго ішла Алена.

Ён бы зманіў, каб сказаць, што не думаў пра яе начыма. Думаў. Лежаў у чужой хаце, на чужым ложку і чужой бялізне – і думаў пра Алену. Галоўнае хацеў зразумець: што яго трымае? Няўжо крыўдуе ён да гэтай пары на яе за тое, што не прыкакала з войска? Дык... Шчыра кажучы, больш фанабэрыі было тады ў Уладзіміра, чым сапраўднага пачуцця гора: павінен жа хлопец вась так крыўдаваць, калі яго дзяўчына не дачакалася, мусіць тыдзень хадзіць п'яным, абавязаны штоноч ціснуць, мяць да болю грудзі новай маладухі? А то ж! А вась сапраўднага болю ў душы і не было. Прыкра – гэта так. Бо за два гады ў войску не тое каб астынуў Уладзімір, не. Глядзець на ўсё стаў разважліва, няспешна. Ды яшчэ, што тут хаваць, пабачыў першы раз Алену, ужо замужнюю, дык нечага аж зарадаваўся – такой непрывабнай, з запалымі вачыма, з плямамі на твары, худой падалася яму яна. Не разумеў ён тады, што тое ад цяжарнасці... Але сэрца гэта супакоіла. Хай сабе і грызла яго нешта тупымі зубамі, але не балюча было... нібы бяззубы сабака кусае за руку...

– Памагай Бог.

– Дзякуй на добрым слове, – Уладзімір намагаўся схаваць напружанне, якое ўзвілося з першым позіркам на Алену. – Далёка ідзеш? – спытаў, каб нешта спытаць.

– Да цябе, – проста адказала Алена.

Яна была ў сініх спартовых нагавіцах, закасаных да каленяў, у белай майцы з кароткімі рукавамі. Уладзімір не мог не спыніць вачэй на Аленінай постаці: не худзенькая, а дзябёлая, моцная жанчына, круглявая праз невысокі рост, але не выглядала тоўстай. Паўнаватыя плечы

і рукі, але відаць – дужыя рукі. Будуць дужыя, будуць і цягліцы на руках, калі адной гадаваць дзяцей, цягаць на кухні вядзёрныя рондалі, трымаць парсюкоў ды шчыраваць на гародзе.

– То сядай во, – Уладзімір паставіў старкачом не рассечаны яшчэ адрэзаны кавалак бярвяна. – На ім сажы няма.

– Ды я не ў чыстым, – супакоіла яго Алена, села, і Уладзімір зноў не мог не заўважыць, як шыракаватыя Аленіны сцёгны не расплыліся на палене тлушчам, а толькі напяліся, як надзіманыя.

Прысела, прыгнулася, глядзела сабе пад ногі, а шырокі выраз на саколцы глыбока адкрываў лагчынку між велікаватых грудзей.

Уладзімір адвёў вочы.

– Наўмысна з вёскі ішла?

– Дзе там, вячэру развозілі касцом... То тут злезла... Я ўжо другі дзень тут праязджаю... У копанцы мыешся?

– Ага...

– Хадзем, памыешся ў мяне па-людску. Ды пакармлю нармальна. Баба Міроніха толькі бульбай з капустай корміць?

– Ды чаго мне жаліцца... – засаромеўся Уладзімір. – Бульба дык бульба, я не пераборлівы.

– Я ведаю, – кіўнула згодна Алена, – ты не пераборлівы... Калі не пераборлівы, дык хадзем.

Уладзімір ліхаманкава думаў: як адказаць і што. Паўза зацягнулася, і Алена невясёла хмыкнула:

– Ды не пужайся ты... Не збіраюся я цябе прывязваць. Ты ж з нашых аднакласнікаў адзін мне сябрам быў, адзін во чалавекам застаўся. Я табе як сябру, як аднакласніку і кажу: памыешся, павячэраеш – рабі далей, як хочаш.

– А, ну... добра... Я да дзеда заеду, вазьму што чыстае, – з палёгкай згадзіўся Уладзімір – Алена прапанавала яму такі варыянт паводзінаў і стасункаў, пра які ён і падумаць чамусьці не мог, але прапанаванае было найлепшым на гэты момант.

– Ды ў мяне засталася ад майго быка, новае, неадзяванае... Як уцякаў, дык і майткі пакідаў, – спыніла Уладзіміра Алена.

Быком абзывалі за вочы, а пазней дык хто і ў вочы былога Аленінага мужа – працаваў асемнатарам. Абзывалі з зласлівай насмешкай: хударлявы, драбнявы, відавочна, слабы. А гонару затое – не павітаецца ні з даяркамі, ні з нагляднікамі. Спецыяліст, анягож. Як выявілася, меў ён свае погляды на будучыню, і там не было ні кароў, ні вёскі, ні сям’і з дзецьмі. У першыя месяцы сямейнага жыцця, як зацяжарала Алена ды пачаўся таксікоз, “бык” запсіхаваў – ён прызвычаіўся (а папраўдзе – Алена прывучыла), каб кожная хвіліна была аддадзеная яму, каб усё ў хаце рабілася дзеля яго. О, які скандал ён учыніў, калі Алена не змагла прыгатаваць упадабаны ім плоў. А яе ванітавала ад аднога выгляду і паху мяса, як ні перасільвала сябе – не магла падысці да стала, дзе яно ляжала ад ранку, яе згінала ад прыступаў яшчэ на парозе кухні.

Як нарадзілася малое, дык напачатку гідзіўся падысці. А каб пляюшку запэцканую ў рукі ўзяць – ані туды тое. Вось жа скажы – каровам руку пад хвост засоўвае да пляча (хай і ў спецыяльнай пальчатцы тая рука), а ад гавенца свайго дзіцяці ванітаваць бяжыць... Алена бачыла, адчувала, што адбылося зусім адваротнае таму, чаго яна чакала ад нараджэння сына. Што дом і сям’я раптам страцілі для яе мужа ўсякі інтарэс, а сама яна засталася патрэбнай яму ў дзвюх іпастасях: як хатняя служба ды крыху жывая гумавае лялька ў ложку – каб не адмаўляла ні ў чым і сама паварочвалася... І не спяшалася б Алена нараджаць другое дзіця, ды падвяла жаночкая мудрасць – нібыта, як малаком дзіця корміш, дык не зацяжараш. Панесла, ад першага разу панесла. Як бацька некалі з маці жартаваў: хлопцы толькі нагавіцамі патрасуць, а ты ўжо надзімаешся. Так і дачка...

Калі муж даведаўся пра другую цяжарнасць, то аж збялеў. І сарваўся на істэрычны крык – рабі аборт. На што Алена з нейкай неверагоднай асалодай, нібы даўно хацелася-марылася так зрабіць, ды не было добрай нагоды, акуратна склала і тыцнула пад нос свайму мужу дулю. Той вызверыўся і нечакана кінуўся на яе з кулакамі. А яна, быццам такое не раз рабіла, дужая ў руках, перахапіла яго хліпкі замах і так таўханула ад сябе, што “бык” не ўтрымаўся на нагах ад неспадзеву. Як ён спалохаўся тады! І за хвіліну стаў збіраць валізку.

Найневерагоднейшым было тое, што Алену гэтая невялікая прыгода ў іх сямейным жыцці, першы яе супраціў мужу развесяліў. Яна без аніякай жалбы назірала за тым, як імкліва бегавы па пакоях “бык” і збірае свае транты. Ні кропелькі не шкада было! Адно жаданне – хай знікне з вачэй. І знік, толькі праз паўгода з’явіўся, каб аформіць развод. Нахабства набраўся папрасіць, каб аліменты яна патрабавала на адно дзіця – бо бачыш, з жанчынай сваёй ён на кватэры ў горадзе, а там так усё дорага. Алена адмахнулася: няхай. Ідзі, знікай хутчэй. Маці з бацькам жывыя – не дадуць памерці. Выкараскаюся і з двума дзецьмі. І выкараскалася.

Уладзімір не ўсё ведаў пра дачыненні Алены і ейнага мужа, але пра цяперашняе ведаў: што Алена ўпраўляецца сама, і парадак у яе ў хаце ды надворку такі, што іншая замужняя не дараўнаецца. І дзеці дагледжаныя, паслухмяныя: хлопец і дзяўчынка.

Ён успомніў, як дзе й калі ў вёсцы пра гэты Аленін развод – “выгнала быка з хаты”, і нечакана як прасвятлела ў галаве: а Алена ж і праўда не збіраецца яго прывязваць. Яна ж і без мужа вунь падымае дзяцей. Яе клопат пра яго, Уладзіміра – зусім іншы клопат. Можа, і папраўдзе, шчыры, сяброўскі...

Склаў інструменты, занёс у хлёўчык, адтуль выкаціў матацыкл, які хаваў там ад спякотнага сонца.

– Паехалі? – сеў на матацыкл.

– Ага, – узнялася Алена, абцерла азадак.

Села, абхапіла рукамі, прыціснулася грудзямі да спіны – пругкімі, гарачымі.

І Уладзімір раптам адчуў, як токам яго працяло, колькі жадання ў жанчыне, колькі нерастрачанай пяшчоты і любові.

“Застануся! – як пакляўся сам сабе. – На адну ноч застануся. Вось проста аддзячу, каб свіннёй не быць...”

Але, калі Алена сабрала яму чыстую (і сапраўды – новую) бялізну, калі з асалодай вылежався чвэрць гадзіны ў ванне, а потым мыўся, яго цвёрдасць змянілася на млявы абавязак, змешаны з бояззю. І яшчэ болей завагаўся, напалохаўся Уладзімір, калі выйшаў з лазенкі, і Алена паклікала адразу на кухню: стол быў накрыты. А сама яна ў відавочна новым халаце з паўпразрыстай тканіны і не збіралася хаваць сваіх мараў, кожны рух яе цела, не надта прыхаваны шоўкам, клікаў і абяцаў, а заадно, здавалася, і папярэджваў насмешліва: “Нікуды не дзе-нешся”.

Ува Уладзіміра віравала ў душы пачуццё прыкрасці: сказала ўжо яму Алена, што дзеці ў бабы. Сказала прыгатаванай вячэрай і халатам празрыстым, пад якім свеціцца белымі карункамі бялізна (гэта ж яна на двары пад летнім душам мылася...), што запрашае яго, Уладзіміра, застацца. І калі ты здаровы і вольны мужык, у вачох якога Алена – кабета спраўная, здаровая цела, калі ты бачыш, што яна толькі чакае твайго жадання, і сама яна вольная, дык павячэраць, кінуць “дзякуй” і з’ехаць – тое ці нармальна для мужчыны? Гэта ж проста смешна! Што ён – імпатэнт?

Была б іншая якая – Уладзімір бы застаўся. А што яму, калі той – нішто? Але ж Алена...

Алена пачакала, пакуль Уладзімір сядзе пры сталае, дастала аднекуль збоку паўлітровую пляшку.

– У мяне самагонка ёсць, маці гнала, добрая. На святаянніку настоеная, мяккая. Нальем для апетыту?

Уладзімір пачырванеў. Алена знайшла найлепшае выйсце, каб даведацца пра ягоныя планы і прапанаваць сябе. Калі Уладзімір вып’е, дык на матацыкл не сядзе – усе ведалі ў вёсцы непарушнае правіла Жабруна-малодшага: на слуп, выпіўшы, ніколі не палезе, за руль, хоць грамульку вып’е – не возьмецца...

– Ты хочаш, каб я нанач застаўся? – выціснуў Уладзімір з сябе пытанне, спадзеючыся ўпотаі, што ў адказе Алены зможа нарэшце знайсці тлумачэнне сваім пачуццям: а ён сам чаго хоча?

– Я ж – жывая баба, – гледзячы яму ў вочы з сумнай усмешкай, што непрыгожа крывіла яе рот (з падмаляванымі? ну, так, падмаляванымі) вуснамі, адказала Алена. – Чаму мужыкі думаюць, што ім хочацца, а нам не? Ды што хочацца... Я вось новы халат першы раз за год адзела... Во глядзі, – Алена хутка тузанула пас, развяла ў бакі крысё халата, дэманструючы сябе, і Уладзімір спужаўся, сцяўся, каб не здрыгануцца ад нечакана адкрытага перад ім здаровага, жаночага цела і кароткага, як стрэл, узбуджэння. – Бялізну новую адзела, – спакойна доўжыла Алена. – Ведаеш, колькі ў кожнай бабы новай бялізны? Прыгожай, ды ні разу не адзяванай? Бо няма для каго... А для сябе мала трэба.

Захінула крысё, нервова звязала вузлом пояс, потым стомлена прысела, ні слова болей не кажучы, наліла дзве чаркі.

– Не можаш дараваць? – узяла вочы на Уладзіміра.

– Не, не тое... – уздыхнуў Уладзімір, раптам адчуўшы палёгку – Алена, паказваючы яму бялізну і зараз вось запытаўшы наўпрост, як настроіла іхнюю вячэру на шчырасць, і яму прасцей стала гаварыць таксама шчыра. – Баюся... Назад, у мінулае вяртацца – хіба можа быць нешта добрае ў гэтым?

– У мінулае нам не вярнуцца, – усміхнулася лагодна, як малодшаму, Алена. – У мінулым і ты дурны, і я дурная.

– Чаму так? – здзівіўся Уладзімір. – Не дурныя. Ну, без досведу. Мне здаецца, я такім і застаўся...

– Ты – можа, – са шкадаваннем заўважыла Алена. – Я – не. Калі б ты тады пад вербамі трохі больш настойлівы быў... Я, дурніца, загадала: як сунеш руку мне ў майткі – усё, выпрастаюся, раскіну ногі. Хоць баялася, але ж во надумала. А ты мне толькі левую цыцку так змяў, што сінякі засталіся. Была б я разумнейшая – сама б майткі з сябе сцягнула. І руку тваю б паклала, куды трэба...

Уладзімір зачырванеўся. Тая цёплая купальская ноч пад вербамі доўга жыла ў ягонай памяці напятай да найвышэйшага гуку струной. Ён доўгія гады ціха песціў тое сваё невыказнае пачуццё пяшчоты, адчуванне поўнай улады над дзявочым целам. І думаў увесь гэты час, што зрабіў слушна – нельга было тады, няправільна. Трэба, каб першае, найчысцейшае, было ў чыстым і на чыстым... на белай прасціне, а не на траве. І от, як выявілася... Ён не ведаў, што адказаць і што думаць – проста працягнуў руку, узяў і выпіў адразу ўсё налітае ў чарку, шумна прынюхаў хлеб і палез па цыгарэты.

– Закусіў бы... Куры тут, – ціха паўшчувала і папрасіла яго Алена, узялася, паставіла на стол сподачак. – Хоць пах мужчынскі застанецца, – сказала з незразумелай інтанацыяй.

– Я тады думаў... – Уладзімір зацягнуўся раз і другі і патушыў цыгарэту. – Я тады думаў, што ты... іншага хочаш. Каб не недзе пад вербамі, каб у ложку чыстым, каб не баяцца, што нехта пабачыць і заўтра пераказваць будучь...

– Еш, – ціха адказала Алена. – Пастыла ўсё. Хочаш – заставайся. Сёння чысты ложка, белыя прасціны, не трэба баяцца, што нехта падглядае. Я... хачу, каб ты застаўся. Хоць на адну ноч...

Уладзімір застаўся.

Ён потым курыў на парозе, расчыніўшы дзверы веранды, дзівячыся таму нязвыкламу пачуццю, якое ім авалодала ўпершыню – колькі хвілін таму ў ягоных абдымках Алена сутаргава

забілася, наструнілася і выгукнула нешта працяглае, незразумелае, гартанным крыкам, а потым абшчаперыла, сціснула з такой моцай сваіх рук, што перахапіла подых, і шаптала, плакала ў вуха: “Дзякуй, дзякуй, дзякуй...” А ён у той момант разгублена, амаль з абавязку, цалаваў яе мокрыя вочы і шчокі, адначасна ўзрадаваны, акрылены і крыху спалоханы такім бурным праяўленнем пачуццяў жанчыны.

“Чаму б мне не жыць з Аленай?”

Што трымала і трымае ад такой простага пастановы: прыйсці ды пажыць колькі дзён, хай тыдзень, месяц – і паглядзець, што там надалей будзе? Можа, як той казаў, злюбіцца. А калі гэта лёс яго, а ён ніяк не падыдзе да яго, бо баіцца? Лёсу баіцца? У чым яго лёс?

Было ціха, ужо і цвыркуны ўлегліся. Неба ў тысячах зорак трохі разганяла цемру, але невялікі садок (Уладзімір сядзеў на парозе дзвярэй, што выходзілі ў гарод) патанаў у густым чарношчы. Нечакана моцна, не раўнуючы, як нехта толькі што дэздарантам папшыкаў, пахлі невідочныя кветкі. Аж цягнула пайсці, адшукаць і пабачыць – што за яны? Пах прыемны, незвычайны...

Пачуў, як прыадчыніліся дзверы, не азірнуўся. Алена выйшла басанож, захінутая ў лёгкую коўдру. Присела побач, схіліла галаву на ягонае плячо.

– Так хораша мне, Валодзька... Ты не ўяўляеш нават, як хораша вось цяпер. Ты калі болей і не прыйдзеш – я не буду на цябе злаваць. Мне гэтай адзінай ночы надоўга будзе.

– Я не ведаю, Алена... Мне ісці няма куды, але... не ведаю... Я вось на сесію з’езджу, пабуду там. Падумаю над усім, – прызнаўся Уладзімір. – Што так пахне?

– Ага, едзь сабе, – лёгка згадзілася Алена. – Ты толькі ведай, што табе ёсць куды вяртацца. А кветкі – гэта мацыёла. Зусім такая... непрыкметная кветка. Некалі бабуля дала. Казала – вядзьмарская кветка. Пакажу раніцай. Я іншым разам выйду ўвечары, як пакладу дзяцей, вось сяду тут і сяджу доўга-доўга. І мацыёла пахне... І я думаю... І не ўстрымалася, расхінула коўдру, прыпала голым, дагэтуль гарачым целам да Уладзіміра, абняла, захінаючы абоіх коўдрай, прыціснулася і замерла.

Уранку, калі Уладзімір выйшаў курыць сюды ж, Алена паказала яму кветкі – невялікія, непрыкметныя. І цяпер яны зусім не пахлі.

– Не падобныя да вядзьмарскіх, – заўважыў Уладзімір.

– А табе скуль ведаць? – прымружылася Алена. – Шкада, баба памерла, а то б яна даўно падказала мне ўрабіць, каб ты ад майго парога нікуды дарогі болей не ведаў.

– Твая баба магла такое зрабіць? – здзівіўся Уладзімір.

– Магла... Яна шмат чаго магла. Прыедзеш увечары? – скончыла нечакана Алена пытаннем.

– Не ведаю, – шчыра прызнаўся Уладзімір. – Дай дажыць да вечара.

– Ну, глядзі сам, – проста адказала Алена, усё адно як размова ішла пра нешта дробязнае, не надта вартае ўвагі. – Трымай, перакусіш... – сунула ў рукі клуначак, які хіба ўначы сабрала, бо, здаецца, усё ранне была на вачох...

Толькі калі Уладзімір прыехаў да свайго згарэлага дома, ён спакойна абдумаў тое, што стрэмкай сядзела ў свядомасці ўчора ўвечары, не давала заснуць уначы і пякло першыя хвіліны раніцы. Ён баяўся, што калі пераспіць з Аленай, яна адразу ж пачне паводзіць сябе так, быццам ужо сталася ягонай жонкай, ды яшчэ колькі гадоў таму. Але нічога не змянілася ў Аленіных паводзінах. От зусім-зусім нічога. Нібы і не было гэтай ночы, некалькіх гадзін яе адданага кахання. Толькі вочы Аленіны свяціліся. Нечым такім, што не схаваш ніяк, колькі ні спрабуй, што бабы адразу ж пазнаюць. Пра такое святло нехта пажартуе незласліва, нехта падкалупне са злым жартам, але ж большасць пазайздросціць – хто падобраму, хто са злосцю. Якая ж жанчына не хоча пачувацца шчаслівай у першыя гадзіны раніцы...

Уладзімір зняў апошні вянец, які ляжаў на вялікіх, амаль што схаваных у зямлі, шэрых камянях, і тады пабачыў той вузельчык. Ён ляжаў на самым вялікім камені ўсходняга вугла.

Жаўтлявая тканіна была ахайна перавязаная чорнай ніткай. Ведаў, што гэтак павінна быць – заўсёды раней клалі пад першы і трэці вянец нейкую ахвяру, адкуплялі месца – такое чытаў. То і расчараваўся быў, калі пад трэцім вяном нічога не знайшоў, бяровенні перагледзеў – можа, прыліпіліся да дрэва тыя некалькі манет (звычайна ж іх клалі) ці ў моху схаваліся. І мох раздзіраў – нічога не было. А так цікава глянуць – што там клалі дзед ці прадзед, ці баба, ці прабаба... І вось – вузельчык. Нечакана. Прысеў, закурыў. Тады толькі ўзяў яго ў рукі і неспадзеўкі адчуў хваляванне. Мо найперш таму, што вузельчык выдаваў на парожні – не адчувалася ў ім вагі хоць адной манеты. Але навобмацак там нешта было.

Не стаў рваць нітак, развязаў, няспешна разгарнуў тканіну.

Пацямнелы ад часу ланцужок (можа, срэбны) і на ім – з таго ж металу шасціканцовая кветка, пялёсткі якой загіналіся ў адзін бок так, што востры канчарык аднаго злучаўся з сярэдзінай наступнага, быццам круцілася колца.

Затахкала сэрца, ад хвалявання задрыжэла рука. Уладзімір нечакана для самога сябе хутка разгледзеўся, пацікаваў на бакі – ці не бачыць хто? Чаму ён так устрывожыўся, што было незвычайнага ў знойдзеным – Уладзімір не разумеў. Але як збоку нехта нашаптаў, аднекуль з'явілася веданне, што срэбная кветка на ланцужку – зусім няпростая.

А можа, яму карцела знайсці тут, у сваім колішнім доме, хоць у апошні момант нешта такое, што б падказала, параіла, памагло адшукаць адказ на такое простае і няпростое пытанне: што рабіць далей, як жыць і навошта?

Ён вагаўся толькі момант – не ў кішэню ж класці знаходку, калі яна з'явілася на белы свет. У кішэні – смецця і пацяхі поўна, яшчэ згубіш, а тут такое ўсё чыстае, хоць пралежала... колькі гадоў? Пяцьдзясят, здаецца, казаў стары Мірон.

Цераз галаву надзеў на шыю ланцужок, адчуў, як халодны метал кветкі дакрануўся да гарачага цела.

І нешта адбылося.

Раптам стала зразумела, што яму няма чаго рабіць на сваім папалішчы. Апошняе, што абавязаны быў зрабіць тут Уладзімір – гэта адшукаць срэбную кветку на ланцужку. І што трэба не расцягваць на невядомы час свой пабыт у вёсцы, а ехаць. Ехаць і шукаць адказы... бо тут ён нічога не знойдзе.

Бліжэй да вечара каротка пікнуў тэлефон – прыйшла СМС-ка. Думаў, звычайная рэклама ад аператара, але паведамленне было ад Алены. Прачытаў прадбачанае: “Цябе чакаць?”.

“Патэлефанаваць не магла? – нечакана разабрала прыкрасць на жанчыну. – Зараз яшчэ пачнецца гульня ў цыдулкі...”

Націснуў выклік, пачакаў. Калі Алена адказала, упікнуў:

– Што, сучасныя тэхналогіі вядуць рэй? Тэлефанаваць складаней, чым літаркі набіраць?

Ён і сам не чакаў, што ў ім з'явіцца вось такі паблагліва-павучальны тон. Збіраўся ж казаць іншае – што сёння будзе да самай цемры, бо трэба кончыць да заўтра, каб ехаць... Яму трэба ехаць.

– Не, я баялася, што голас задрыжыць, – ціха і вінавата адказала Алена – куды толькі падзелася яе ўчорашняя бестурботнасць і смеласць?

– З чаго яму дрыжаць? – здзівіўся Уладзімір.

– Потым скажу... як прыедзеш.

– Я тут доўга збіраюся быць... працы шмат.

– Ты еў што? – клопат у момант прагнаў Аленіну няёмкасць.

– Палуднаваў, што ты збірала...

– Што там было есці... Я прынясу зараз. І Алена адлучылася.

Уладзімір сеў. Закурыў. Металічная (усё ж срэбра, падумаў Уладзімір) кветка на грудзях, як жывая, казытала цела сваім халадком. Ён асцярожна прыціснуў яе да грудзей і здзівіўся яшчэ больш: яна заставалася халоднай, нібы во зараз дасталі аднекуль з пограба.

“Значыць, так трэба”.

Алена прыйшла за хвілін дваццаць, з клуначкам, задыханая.

– Навошта ты? – мякка ўпікнуў яе Уладзімір. – Не надта ж галодны.

– Да цёмнага яшчэ чатыры гадзіны, – адмахнулася Алена, пачала даставаць прынесенае, стаўляць проста на траву.

Уладзімір, пачуваючыся трохі ніякавата, апусціўся побач, нават прылёг на бок, з задавальненнем выцягнуў ногі.

– Ну вось, зараз будзе на вёсцы размоў... І чаго ў цябе голас мог дрыжаць? – запытаў, няўклудна жартуючы.

Алена прыпынілася, ціха сказала:

– Еш...

Памаўчала, счакала, пакуль Уладзімір не пачаў даставаць з літровіка смажаную бульбу, і яшчэ цішэй стала казаць са штучнай жартаўлівасцю:

– Не думала ніяк... А тут узяла слухаўку табе патэлефанаваць і уявіла, як ты мне скажаш: “Пайшла нахер, трахайся з кім хочаш”. І зразумела, што калі пачую нешта такое, то не вытрымаю – загалашу, завую сучкай. Ведаеш, я не плакала вельмі даўно. Вось уначы ўчора плакала, сама здзівілася, падушка ўся мокрая была, гэтулькі слёзаў сабралася. Ды во не ўсе, мабыць. Так мне страшна стала... адной у хаце. Сумна-сумна...

Уладзімір адчуў, як скура на грудзях датыкаецца да нечага цёплага, зірнуў долу – можа, з відэльца ўпаў кавалак бульбіны... Не было ніякага кавалка, і было дзіўна, бо цяпло нібыта ад самога позірку толькі ўзмацнілася, амаль пякло ўжо, хоць трымаць можна.

– Хто цябе зацугляў? – спытала Алена, вачыма паказала Уладзіміру на грудзі, і ён, перавёўшы свае вочы за яе позіркам, зразумеў, што цеплыня ідзе якраз ад дзіўнай кветкі ў яго на грудзях.

– Сам зацугляўся, – памарудзіўшы, адказаў Уладзімір, дакрануўся да кветкі і ўпэўніўся, што яна сапраўды цёплая, бадай што гарачая. З чаго яна так угрэлася? Дзіўна... – Гэта маё... – дадаў ён, – ну, накшталт спадчыны. Знайшлося.

– Во як... Табе памагчы што? – перавяла размову на іншае Алена.

– Не трэба... Ты ідзі, – мякка папрасіў Уладзімір. – Я прыеду... Але пазаўтра паеду... Мне на сесію. І адпачынак у мяне. Грошы ёсць... Я вось на моры ніколі не быў... Не ведаю. Не ведаю пакуль што, – адставіў слоік з бульбай убок, крануў рукой кветку на грудзях, глядзеў на яе, толькі каб не сустрэцца з Аленінымі вачыма.

– Дык і добра, з’ездзі на мора, – сказала, як супакойвала малое капрызлівае дзіця, Алена, і твар яе, шыракаваты, скуласты, з загарэлым і таму на выгляд велікаватым носам, быў цяпер такі, усё адно як яна і папраўдзе схілялася над калыскай з дзіцём. Потым усё схавала хмарка злой наважлівасці: – Толькі ведаеш... Ты дзеля шкадавання да мяне не прыходзь. Хочацца табе са мной – дзверы адчыню. А шкадаваць мяне не трэба, – скончыла Алена цвёрда.

– Нічога я не шкадую, – буркнуў Уладзімір. – Што ты ад мяне хочаш? Каб я сказаў табе, што добра мне з табой?

– Што ты ў зямлю гаворыш? – упікнула Алена. – Хачу... хачу каб ты паводле свайго хацання рабіў...

– Ды не ведаю, не ведаю я, што я хачу, разумееш? – нечакана для сябе самога раптам вырваліся ў Уладзіміра словы, і ён спужаўся свайго незапланаванага прызнання, са страхам зірнуў на Алену – навошта ёй такое ведаць? Зразумеў яна?

Алена маўчала, сарвала і пакусвала травінку.

– Слухай, я тыя палянякі пазношу да калодкі... А ты парэжаш пакуль што. Хутчэй пашчапаеш... – прапанавала, адвёўшы вочы.

– Добра, – устаў з травы Уладзімір. – Можа, застанецца назаўтра толькі прыбраць збольшага...

Працавалі яны да цёмнага, і праўда, зрабілі шмат. Ужо ўначы ў лазенцы мыліся разам – каб хутчэй.

За дзень Уладзімір сеў на рэйсавы аўтобус – да райцэнтра, каб адтуль ехаць далей. Ён ніяк не чакаў, што будзе пакідаць Аленін дом і яе саму не са шкадаваннем, не з болем, не з надзеяй, а з палёгкай. Яму было прыкра за сябе, ён хацеў думаць пра Алену з удзячнасцю і жалем, але нічога не выходзіла – сапраўды было ўспешна, лёгка на душы менавіта вось у гэтым бляшаным нутры аўтобуса, які вёз яго ўпрочкі. Калі аўтобус загудзеў, зрушыўся, успыхнула яшчэ адно пачуццё – сораму. Быццам Уладзімір украў нешта, важнае, каштоўнае ўкраў – у яе, Алены. І яна бачыла, яна ведае, што ён – злодзей.

Аўтобус развярнуўся ў цэнтры сядзібы, дзе мясціліся клуб, магазіны і кавярня, прыпыніўся, каб забраць тут пасажыраў, якія сабраліся пад навесам новага прыпынку. Уладзімір не хацеў паварочваць галавы ўправа – ён баяўся праз шыбу акна пабачыць Алену, якая, вядома ж, у кавярні, і магла выйсці, можа, каб махнуць яму рукой на развітанне.

І не ўтрымаўся – зірнуў.

Алена, апранутая ў доўгі, вельмі доўгі, блакітны халат, мыла звонку вялікае акно кавярні. Дакладней, мыла раней, а цяпер стаяла на шырокім уступе, упіраючыся адной рукой у сцяну каля праёму, трымаючы ў другой белую анучу. Ануча выслізнула з рукі, ўпала на зямлю. Выскавата... Жанчыне трэба было скочыць долу. Яна ўперлася другой рукой у супраціўны бок акна і застыла на імгненне.

Уладзіміра працяла нечаканая выява. Алена з раскінутымі рукамі ў доўгім блакітным халаце вымалёўвалася на цёмным праёме акна. Рама за яе спінай выглядала крыжом, і яна стаяла ўкрыжаваная...

2

“Папаўся!” Гарачая хваля ўдарыла ў твар, імгненна напаўняючы сабой усё цела аж да канчукоў пальцаў, і яны ўмомант узмакрэлі ад поту, вокладка пашпарта ледзь не выпала з рук. Уладзімір Жабрун асцярожна паклаў пашпарт і запоўнены квіток каля акенца, стрымана выдыхнуў. Павольна павярнуўся, разгледзеўся.

Звычайны пакой пашпартнага стала, цёмна-блакітныя сцены ў плакатах і стэндах. Ля суседняга акна стаіць жанчына, спінай, то не відаць, колькі ёй гадоў, толькі шлейкі станіка пад цеснай кофтай упіваюцца ў тоўстыя бакі. А нагавіцы тонкія і вузкія і шчыльна сядзяць на такім самым тоўстым азадку – сёння падобныя носяць ад падлетка да пенсіянера. Дзве кабеты за акенцамі, адна яшчэ маладая – ля той жанчыны.

Насупраць Уладзіміра за акенцам жанчына гадоў сарака, хударлявая, з кароткай, нават вельмі кароткай, стрыжкай, нервовым тварам, хвіліну таму ўзняла вочы на яго і сказала:

– Што ў Вас?

– Зарэгістравацца, – адказаў Уладзімір. І тады адчуў хвалю.

Што такое? Адкуль гэтае пачуццё страху і адчування прорвы наперадзе ды сваёй бездапаможнасці?

Паслужлівая памяць умомант выцягнула з глыбіні свядомасці той самы дзень, калі такая самая хваля накрыла яго, прымусіла знерухомець, забрала ўсякую мажлівасць хоць пальцам варухнуць, а ў галаве распачна білася думка: усё прапала, усё прапала! І немажліва было, ніяк немажліва хоць нешта змяніць!

Тады ім было па дзесяць гадоў – Уладзіміру і ягонаму сябру Толіку. Дарога да школы ішла паўз малады густы хвойнік, праставала на балышак. І Уладзімір, і Толік не любілі ўрокаў гісторыі, ненавідзелі і баяліся настаўніка – крыклівага Георгія Зіноўевіча, якога ў школе дражнілі за вочы “Кульбам”. Ім старшакласнікі зазвычай палохалі чацвертакласнікаў: “От Вам Кульба пакажа! Умомант адправіць назад у трэці клас!” І здарылася такое. На другім занятку Георгій Зіноўевіч спытаўся хатняе заданне ў Толіка, той пачаў мямліць і заікацца. Ён то, можа, і ведаў урок, бо вучыў, усе вучылі – баяліся ж, але Кульба зароў:

– Не ведаеш? Ідзі бяры сваю торбу, складай кніжкі – і ў трэці клас! І скажы, што гэта я цябе адправіў! Ідзі!

Толік заплакаў. Стаяў ля парты, хапіўся за яе бераг, як за выратавальную саломінку, і плакаў. Але ў класе ніхто з яго не засмяўся. Кульба пабачыў слёзы, мабыць, застаўся задаволены, бо пасадзіў Толіка на месца і сказаў:

– Дарую на першы раз. А ад заўтрашняга дня хто не адкажа – буду выганяць!

Настаўнік стрымаў сваё слова – не аднаго вучня яшчэ спрабаваў выгнаць у трэці клас, але скоро ўсе зразумелі, што трэба толькі заплакаць – і сядзеш на месца. За месяц заняткаў “выгнанні” скончыліся. Аднак калі Георгій Зіноўевіч падымаў цябе, а ты не вывучыў – было страшна. Так крычаў – уся школа чула. І потым паспрабуй адкажы добра на наступным уроку. Ужо як адзін раз паставіць “двойку” – не злезе...

Неяк правучыліся восень і зіму. А на весну, калі снег цалкам зышоў з вясковай вуліцы і добра прыгрэла, выйшлі з дому раней, зайшлі ў хвойнік і – далей у лес, шукаючы якую бярозку: неслі з сабой слоік, нож і загадка змайстраваны з кансервавай бляшанкі латок – каб спусціць сок. Пакуль будуць у школе, накапае поўны слоік! Далей-далей адходзілі, мінулі малады хвойнік, углыбіліся ў стары лес і напароліся на былы акуп з часоў вайны. Акапаў, амаль зарослых, было ў лесе нямала. І гэты быў зарослы. Але ж у такім месцы ён быў – не ўгледзець. Тут і бярозка расла сярод густых ялінак, крывая ад камля, так і цягнула зрабіць падсечку, паставіць слоік пад латок, з якога хутка-хутка пакаціліся першыя каламутныя, з парушынкамі кроплі, а

потым закрапалі чысцюткія. Не ўтрымаліся, пачакалі, хвілінку, калі набяжыць па два глыткі – і паспрабавалі першы ў годзе бярозавік: халодны, саладкаваты...

Вярнуліся са школы, то ўжо напіліся ўволю: слоік быў поўны, сок выцякаў на зямлю. Каму першаму прыйшла ў галаву думка пра зямлянку – невядома. Але перакусіўшы, памчалі ў лес. Рабілі зямлянку ў старым акопе. І потым штодня крадком прыходзілі. За месяц тут узнік сапраўдны штаб: вялікая, у ёй можна было стаяць, старанна замаскаваная зямлянка. Сюды яны ўцякалі з урокаў гісторыі. Спакваля абжываліся рознымі рэчамі: зэдлікам, сталом на паленцах. Былі тут і сухары, і сок у пляшках. Раскопваючы акуп далей, напароліся на рэшткі кулямётнай стужкі з пяццю ржавымі набоямі. І тут ужо іх апанаваў такі азарт, што прагульвалася не толькі гісторыя – цэлыя дні. За месяц яны знайшлі і раскапалі некалькі акупаў. Дзясяткі паедзеных іржой патронаў, дзве гільзы з-пад гарматных набояў невялікага калібру. Найкаштоўнейшае – аўтамат ППШ з цалкам згнілым прыкладам, іржавай руляй, цяжкі і вялікі... Але яны былі пэўныя, што змайструюць прыклад, адчысцяць рулю, і ў іх будзе сапраўдны аўтамат.

Эх, як добра тут марылася!

Той ранак быў дажджысты, волкі. Ужо буяў бэз пахучымі купамі ля старой школы, лічаныя дні заставаліся да летніх канікулаў. А ў Толіка нечакана разбалеўся зуб, і ягоная маці зранку аўтобусам павезла сына ў мястэчка. Ісці без Толіка ў школу, калі там першым урокам гісторыя? Ага, зараз... І Уладзімір крадком збочыў у хвойнік, разгледзеўся ўпярод: ці не сочыць хто за ім. Як быццам, ніхто не сачыў.

У зямлянцы было зацішна і суха. Запаліў агарак свечкі, дастаў цыгарэціну, што украў у бацькі. Падпаліў, паспрабаваў зацягнуцца, закашляўся... Хацелася навучыцца курыць падаросламу, узацяжку, каб здзівіць Толіка: той прыедзе з выдраным зубам, а перад ім зацягнуцца глыбока і доўга выпускаць дым. Кашляў, галава круцілася – кінуў цыгарэту і прылёг на самаробны тапчан: жэрдкі з лапнікамі. Мякка, не заўважыў, як заснуў...

– Тут ён! – раздаўся крык, і ў адначасе ў зямлянку ўдарыла невыносна зыркае святло.

Валодзька падхапіўся, як выцялі яго знізу, а сэрца дык падскочыла аж у самае горла. Міргаў вачыма, яшчэ нічога не разумеючы, а ў зямлянку ўжо зазіралі маці, класная кіраўніца і ён, ненавісны Кульба.

Вось тады і ўдарыла ў грудзі, аглушыла, адняла ўсю моц, каб хоць нешта зрабіць, тая тугая хваля безвыходнасці, страху і распачы: “Папаўся!” ... Уладзімір страсянуў галавой, адганяючы прывід дзіцячых успамінаў, які быў такі праўдзівы, што, здавалася, адчуў пах зямлі і дымка ад патухлай свечкі.

– На мяне паглядзіце, – пачуў ён голас пашпартысткі.

Зірнуў. Жанчына трымала ягоны пашпарт перад сабой, глядзела на картку, мабыць, потым падняла вочы.

І раптам Уладзімір пабачыў не яе вочы, а дзве амаль чорныя, вялікія кропкі, якія шырыліся, раслі раз за разам, і з якіх ішла, разыходзілася хваля. У гэтае імгненне яму не падалося, не! Жанчына ўсміхнулася гэтымі дзвюма чорнымі дзіркамі, хіжа ўсміхнулася, са злой радасцю.

Пагляд быў скіраваны не так у твар Уладзіміру, ён адчуў яго на сваіх грудзях, там раптам пачало пячы, аж да болю. Але Уладзімір стрымаўся, не стаў чапаць рукой гэтае месца.

За пяць хвілін ён выйшаў з пашпартнага кабінета ў калідор, потым – на вуліцу і ўздыхнуў на ўсе грудзі. Цяпер дакрануўся рукой да таго месца, якое пякло ад пагляду пашпартысткі, і ўспомніў, што на ім – тая самая кветка. Пад тканінай кашулі ён адчуў яе гарачыню. Не ўтрымаўся, павярнуўся да сцяны і расхіпіў гузік. Здрыгануўся ад выявы – на скуры была выразная чырвоная пляма ад апёку. “Мабыць, трэба зняць яе...” – падумаў пра сваю кветку, зашпіліў гузік.

Затое ўжо не было ні страху, ні распачы. Была здаволенасць ад зробленай справы: цяпер у пашпарце стаіць штамп аб рэгістрацыі. І запальваючыся, Уладзімір думаў пра тую хвалю, якая яму падалася. Відаць, у пашпартным кабінёце было нешта такое, што імгненна нагадала яму

пра іх дзіцячую зямлянку ў лесе. От і ўзнікла пачуццё... А пашпартыстка... звычайная кабета. Самая звычайная. І вочы ў яе таксама звычайныя: шаравата-зялёныя, як ён потым разгледзеў. Ну, нешта прымоілася, як зірнула першы раз...

3

Стаўленне Алеся Лобача да маладых цяжарных жанчын цяжка было вызначыць адным словам. Была тут і павага, якая больш грунтавалася на ягоным стаўленні да маці, цяпер нябожчыцы. Была хлапчуковая сарамлівасць. Хоць адкуль ёй быць? Алесю Лобачу, кандыдату гістарычных навук, выкладніку ўніверсітэта, дацэнтву кафедры айчыннай і агульнай гісторыі, мінула трыццаць. Быў недавер да адчуванняў і пачуццяў, як да сваіх, так і да чулівасці цяжарных жанчын. Было чаканне нейкага падману. Апошняе тлумачылася лёгка: колішняя Алесява жанчына, лабарантка Тоня, падманула яго, тады маладога аспіранта, менавіта на цяжарнасці. Таго і цяпер не хочацца ўпамінаць. Асабліва першую ноч. Дзякуй Богу, яна амаль уся схавалася ў п'янай няпамяці. Не хочацца ўспамінаць і нахабнай, дзёрзкай манеры Тоніных паводзінаў, калі яна пры ўсіх прыціскалася, брала яго пад руку, пыталася пра тое, што ёў наранку. Карацей, заяўляла на яго ўсе правы – і рабіла тое дэманстрацыйна, без кроплі сораму ці ніякаватасці. Так, нечым яна падабалася яму – хуткая, вясёлая і, як кажуць цяпер, прабіўная. Няхай ён і саромеўся ўдзень, адчуваў сябе на кафедры мішэнню пад хітраватымі позіркамі, але ж наставала ноч – і дзень з яго адчуваннямі нечага няправільнага, непатрэбнага ў ягоным жыцці, знікаў у віхуры любошчаў. У такой віхуры першы раз ледзь не захлынуўся Алесь, калі праз тыдзень пасля той п'янай ночы Тоня прыйшла сама, не стала чакаць запрашэння. Яе юрлівасць распаліла яго да той ступені, што авалоданне жаночым целам – вось гэтым целам і вось цяпер – першы раз, бо нельга ж уважаць тую п'яную ноч за нейкі досвед, калі ён фактычна нічога не памятаў – набыло значнасць найвышэйшай і найважнейшай задачы. І потым ён чакаў ночы. Не хацеў сабе ў тым прызнавацца, гнаў ад сябе думку, што вось, карыстаецца дзявоцкай закаханасцю, але чакаў.

Надыходзіла ранне. Жаночая галава побач на падушцы і ўчорашні бессаромны вір зноў спляталіся ў прыкрым усведамленні: ён не кахае, ён не павінен, усё непрыгожа, подла.

За два з нечым месяцы Тоня сказала, што зацяжарала. Пачуць пра тое было, як спатыкнуцца на роўнай, акуратнай сцяжынцы: Алесь зразумеў, што цяпер свет вакол яго павінен змяніцца, назаўсёды.

Але ж ён не збіраўся пакуль што жаніцца, а пагатоў з ёй, пагатоў, цяпер, калі гэтулькі часу і моцы забірала пісанне кандыдацкай і аспірантура з універсітэтам. Яму была патрэбная простая, роўная сцяжынка на бліжэйшыя гады.

Але ў Тоні былі свае планы на будучыню. Ён потым зразумеў, што яго скарыстоўвалі як нейкую бязвольную прыладу, як рэч. А тады... Тады Тоня ў адзін дзень сустрэла яго на ганку ў сукенцы, якую раней ніколі не адзявала. Сукенка была не яе памеру, не яе фасону, такія сукенкі не носяць жанчыны без уважнай прычыны. І яму нельга было не заўважыць, як вырас Тонін живот...

Яна не плакала і не скардзілася на жыццё. Сказала, што аборт рабіць не будзе, але яе маці пракляне і выгане з дому, калі яна народзіць без бацькі. І куды ёй падзецца, калі яна туліцца ў інтэрнацкім пакойчыку, які ёй праўдамі і няпраўдамі выбіў загаднік кафедры? І калі Алесь хоча, каб ягонае жыццё належала яму самому, калі хоча, каб яго навуковая кар'ера ішла, як ім задумана, яна не будзе яму замінаць. Не будзе прасіцца замуж, але ён мусіць з ёй распісацца. Штамп у пашпарце яму нічым не шкодзіць, пазней яны развядуцца. Калі хоча, то і шлюбную дамову можна аформіць. Але яна не будзе нараджаць дзіця без бацькі, яна не хоча яму будучыні безбацькавіча.

Алесь быў расціснуты, як выпаўзак на ходніку. Адна нейкая частка яго сутаргавата білася, праклінаючы той вечар і тую ноч, і ўсе іншыя ночы, і сваё подленькае задавальненне ад іх, сваю бязвольнасць іх пазбыцца, а рэшта ў ім сцялася ў гатоўнасці падпарадкавацца ўладнай

моцы гэтай маладой жанчыны, яе нечаканай драпежнасці, абы далей... потым, пасля, ўсё было як і раней: ён адзін і ягоная навук.

Яны падалі заяву на рэгістрацыю шлюбу, трэба было чакаць належны тэрмін. Тоня нервала, некуды хадзіла-ездзіла, але здалася: не выйшла “прыспешыць працэс”. Яна болей не прыходзіла да яго на ноч, хоць ён і запрашаў, абяцаючы пад тое, што не будзе настойваць на блізкасці, але Тоня аднеквалася: “А як я сама не вытрымаю? А я баюся...”

Неяк на тры дні яна была знікла, узяўшы раптам адпачынак за свой кошт, не папярэдзіла, не адказвала на тэлефанаванні. Сяброўкі ў інтэрнаце казалі, быццам бы паехала дадому.

Урэшце яна з’явілася. У заўсёдных джынсах і кашулі. Жывот у яе быў плоскі і роўны, як і некалі. А твар сухі і паніклы. Тоня яму нічога не пажадала казаць, толькі прамовіла, сцяўшы вусны, нібы каму чужому, нібы на нейкім страшным допыце: “Не адна я вінаватая...” Ён зразумеў, што адбылося страшнае. Алесь заўважаў самыя розныя позіркі, спачувальныя і асуджальныя, адчуваў тыя позіркі спінай. Ён разумеў, што і сяброўкі Тоніны, і яго знаёмыя, і выкладнікі на кафедры думалі, нібыта гэта ён, Алесь, запатрабаваў ад маладой жанчыны такой страшнай ахвяры – зрабіць аборт. Цяпер ужо толькі рэгістрацыя іх шлюбу, жыццё разам давалі яму мажлівасць давесці ўсім і самому сабе яго невінаватасць і прыстойнасць. Адчуванне віны вырывалася вонкі абавязковай пяшчотай і ўважлівасцю да Тоні, гатовасцю выконваць яе жаданні, нешта рабіць, некуды хадзіць, абы яна даравала яму... Што даравала? Гэта было няважна.

І тое самакатаванне мо доўжылася б бясконца, калі б неяк яго не спыніла на калідоры, не запрасіла на гутарку выкладнік кафедры Алена Адамаўна, колішняя матчына сяброўка. Яна першы год пасля той заўчаснай смерці апекавалася Алесем, дык і цяпер гаварыла з ім як маці з сынам-небаракам.

– Ты выбачай мне, я не маю права лезці ў тваё жыццё, але тут маўчаць не выпадае... Антаніна не была цяжарная, не вінаваць сябе, – проста сказала яна. – Я яе тры разы бачыла, і ўсе гэтыя тры разы я заўважала... Каб вы, мужчыны, былі уважлівейшымі, вы б самыя здагадваліся, дзе цяжарнасць, а дзе падвязаны жывот. Невялікая хітрасць...

Алесь у той момант адчуў сябе тым самым маленькім хлапчуком, якога цёця Алена крадком ад маці частавала шакаладнымі цукеркамі, калі прыходзіла да іх на гасціны.

– Калі б гэта датычыла толькі пачуццяў, я змаўчала б, – асцярожна працягвала Алена Адамаўна. – Але калі аднойчы Антаніна прыйдзе ў тваю кватэру на правах жонкі... Яна застаецца там гаспадыняй.

Нічога не паробіш – такія норавы цяперашнія, яна – прагматычная маладая саміца, для якой важна замацавацца ў горадзе, займець жыллёвую плошчу. Можна асуджаць яе, можна не асуджаць, але варта разумець, што калі яна атрымвае – ты аддаеш. Аддасі цяпер? У цябе вялікая кватэра, тры пакоі, сястра жыве асобна... Але надыходзе час, ты сустрэнеш сваё каханне. І што будзе тады? Таму, Алесік, сваё мужчынскае шкадаванне пакінь на іншы выпадак. Цябе выкарыстоўваюць, нельга так прыніжаць сябе, дазваляць ашукваць...

Алена Адамаўна яшчэ пра нешта гаварыла, пыталася пра планы, пра рыхтаванне кандыдацкай, пра хуткі палявы сезон. А Алесь паліла пачуццё сораму. Пад канец размовы ён адчуў, што яго літаральна ўтрымалі над безданню – так, сапраўды, бо менавіта сёння ён збіраўся ісці ў пашпартны аддзел, каб прапісаць Тоню ў кватэру.

Тое, што адбылося ў той вечар, наклала адбітак на ўсе далейшыя дачыненні Алесь з жанчынамі. Падалося, што ён неверагодным спосабам патрапіў у фільм жахаў, дзе лагодная, усмешлівая жанчына раптам пераўтвараецца ў страшную ў сваёй лютай нямозе пачвару-кывасмока. Ставала аднога слова “не” на адказ аб прапісцы і намер забраць заяву з загсу. І Тоня, тая Тоня, якая ўсе мінулыя месяцы была чуйнай гаспадыняй і ласкавай каханкай, стала істэрычнай фурыяй. Алесь маўчаў, не вінаваціў у падмане, не ўпікаў. Ён спіснуў зубы і, нібы заклён, паўтараў сам сабе думку, што неўзабаве кончыцца, пройдзе, мінецца ўсё, а ягонае жыццё зноў стане спакойным і акрэсленым.

Але не дзень і не два, а яшчэ цэлы тыдзень Тоня ўрывалася ў яго жылло, бесцырымонна з'яўлялася на кафедры, тэлефанавала, пагражала, прасіла, кленчыла... Выратаваў загаднік кафедры. Часам становячыся сведкам "спатканняў" Тоні і Алеся на кафедры, ён крывіўся, як ад болю зубоў. Не стрымаўся, выклікаў да сябе маладога супрацоўніка і выправіў яго назаўтра ж у абласны цэнтр, у архіў. Ключы ад кватэры Алесь аддаў сваёй старэйшай сястры, Надзеі. Калі праз тыдзень вярнуўся, кватэра сустрэла яго звычайнай цішынёй і сціпласцю маладога кавалера-аспіранта – Надзея ў адзін дзень расшукала аўтамабіль з грузчыкамі і майстра: усе Антанініны рэчы былі акуратна дастаўленыя ў пакойчык у інтэрнаце, адкуль яна прадбачліва не спяшалася высяляцца, а замок у Алесявай кватэры быў заменены.

Яшчэ гады тры пасля такой сваёй першай "жаніцбы" Алесь Лобач, калі бачыў перад сабой вясёлыя, усмешлівыя, спагадлівыя твары жанчын і дзяўчат, міжволі ўяўляў, як яны, твары, могуць імгненна скінуць з сябе маску дабрывы і ашчэрыцца драпежна і хціва.

Цяпер, праз гады пасля тых падзей, Лобач не хацеў мець справы з маладымі цяжарнымі жанчынамі. Ён мог сустракаць іх вачыма на вуліцах горада, паважліва ставіцца да іх і мець нават лёгкае трапяткое пачуццё гатовасці абараніць і памагчы, адчуваць і эстэтычнае задавальненне ад сузірання жыццясцвярдзальнай карціны – але каб не мець ніякіх асабістых дачыненняў.

Пагатоў дачыненняў цяжарнай завочніцы з выкладнікам на экзамене.

Бо завочнікаў Алесь Лобач проста не любіў.

Ён даўно зразумеў, што іх універсітэт стаў своеасаблівай "кузняй кадрў" для выканкамаў рознага роўню, сюды, асабліва на гістарычны факультэт, паступалі тыя, каго на месцах вызначалі як "перспектыўны кадравы рэзerv", адрывалі ад звыклых спраў і пасылалі вучыцца. Лічылася чамусьці, што для работы ў розных рай і гарвыканках прыдаюцца лепей за ўсё пасля завочнага навучання на гістарычным факультэце. І тое было б няблага, ува ўсякім разе не было падстаў успрымаць той факт з вялікай незадаволенасцю, калі б... калі б завочнікі вучыліся.

Будучыя работнікі выканкамаў чамусьці былі перакананыя, што этнаграфія і этналогія ніякага дачынення да іх будучай работы не маюць, і малады выкладнік Алесь Лобач мусіць разумець гэты просты факт. Алесь разумець не хацеў. Калі яго пасля другога года выкладання сталі ўшчуваць на паседжанні кафедры за яго залішнюю, на погляд збоку, патрабавальнасць, ён выбухнуў:

– Няхай яны не ведаюць, у якім стагоддзі яцвягі пайшлі, а дрыгавічы прыйшлі, няхай блытаюць шнуравую кераміку з шаравой маланкай. Але этнаграфія – твая зямля! Твая гісторыя і культура, твой народ, твае продкі! Ты заўтра будзеш кіраваць людзьмі, часткай гэтай краіны. І ты не ведаеш, чым жылі да цябе, чым живуць сёння людзі, што шануюць, што ўмеюць, што шанавалі і што ўмелі. Ты не хочаш нават ведаць! Дык ты ж найміт! Трэба ненавідзець краіну, каб сядзець у кіраўнічае крэсла і не ведаць яе культуры, гідзіцца ёй, грэбуючы здабыткамі соцень пакаленняў. Я нікому не буду рабіць папушчэнняў. Нікому і ніколі! Пагатоў – завочнікам. Я прабачу нястачу ведаў у этнаграфіі, але не прабачу грэблівасці да іх, стаўлення як да нечага другаснага... А гэта вызначыць проста, як проста і запомніць найэлементарнейшыя праўды. Я не патрабую немажлівага ад завочнікаў...

Лобача выслухалі моўчкі. Але маўчанне было шматаблічным як ніколі: тут былі згода, нязгода, абьякавасць і страх. Так, найзвычайнейшы страх, які не цяжка было згледзець на многіх тварах, які выразна праяўляўся ў кароткіх позірках на дзверы ці ў апушчаных у стол вачох.

Лобач сапраўды нікому не рабіў папушчэнняў. Але цяжарную жанчыну-завочніцу ён ні разу не здолеў адправіць на перадачу – ён рабіў усё, каб найменей бачыць яе перад сабой, практычна ніколі і не пытаўся па білеце.

Жанчыны-завочніцы хутка заўважылі стаўленне маладога выкладніка Алеся Лобача да цяжарных. І ацанілі, і скарыстоўвалі. Неяк на адным экзамене, калі Алесь, як зазвычай, нават

не пытаючы нічога, пацягнуўся, каб паставіць адзнаку маладой чырванатварай цяжарнай жанчыне, тая нязграбна... паправіла свой вялікі живот, які неяк апынуўся раптам збоку, калі яна прысела перад сталом выкладніка. Чырвоная фарба з твару жанчыны быццам пералілася на Лобачаў твар – той пачырванеў, а жанчына збялела. Алесь тады паставіў адзнаку, адразу ж, не пытаючыся нічога, моўчкі. Але на лекцыі ў другой групе нечакана для ўсіх суха і жорстка папярэдзіў:

– Я мушу сказаць вось што... Маё стаўленне да цяжарных жанчын нехта зразумеў як мажлівасць мяне падманваць. Таму проста папярэджваю: заўважу падман – і ў студэнткі будуць вялікія праблемы са здачай экзаменаў. Я дарую шмат чаго, але не дарую падману. Ніколі.

4

Была пятніца. Надвор’е ўжо колькі дзён было роўным, цёплым – усё абяцала добры ўлоў. Якраз на заўтра і дамовіліся з суседам. Нішто не магло ўжо змяніць Лобачавага настрою ў пятніцу: ні няўцямныя адказы завочнікаў, ні поўная непадрыхтаванасць некага. Ён даўно ставіўся да сваёй працы як да стужкі канвеера: было, ёсць і будзе. Амаль без паўтарэнняў. А вось рыба – гэта было святое, бо кожная ягоная вылазка на прыроду ўваходзіла ў свядомасць пахамі, колерамі, адчуваннямі. Рыбачтва было не проста нейкім адпачынкам, адхланнем, як кажуць, а блізу сакральнай дзеяй, да якой Алесь рыхтаваўся з не менш сур’ёзнай урачыстасцю і нутраным хваляваннем, чым даўнейшыя маладыя крывічы да жаніцбы Цярэшкі. Так, прынамсі, ён уяўляў для сябе.

Дык і сённяшні экзамен быў для Лобача шараговай падзеяй, якая не павінна была нешта змяніць у заўтрашнім дні.

Апошнім у аўдыторыі застаўся хлопец гадоў дваццаці пяці, з простым сялянскім тварам і такой самай паставай, трохі няўклюдны, баязлівы нават, аднак, у ім адчувалася тое, што завецца цвердалобасцю. “Не ведае нічога”, – канстатаваў для сябе Лобач. Гэтага хлопца ён не заўважыў на зімовай сесіі. Звычайны... І была яшчэ жанчына гадоў трыццаці пяці. Цяжарная. Жывот яе быў проста вялізарны. Калі яна брала білет, пад тонкай тканінай шырокай сукенкі на жываце праступілі нейкія матузкі і складкі. Лобач скрывіўся, як ад кіслага. Той самы выпадак з кабетай, якая пры ім папраўляла свой накладны живот, стаўся легендай універсітэта, няўжо студэнтка не чула пра яе? Можа, і не чула – першы курс, на зімовай сесіі маглі не расказаць...

Жанчына ішла за стол у аўдыторыі, падтрымваючы свой живот, што яшчэ больш пераканала Алесь у слушнасці яго здагадкі. Яна села, і ён змог разгледзець твар: непрыгожы ад вялікага заостранага носу, запалых вачэй у цёмным паўкружжы.

Лобач прымаў адказы ў іншых, паглядваў зрэдку на “курыцу”, як назваў у думках маладую жанчыну з вялікім жывотом. Заўважыў, што яна амаль не адымае сваёй левай рукі ад сябе: папраўляе, падціскае злёгка. Яна і ішла да яго стала адказваць усё так сама трымаючы руку на нізе жывата. Села.

– Калі ласка, – халодна запрасіў да адказу Лобач.

– Старадаўныя музычныя інструменты... – неяк незвычайна плаўна, амаль напеўна прагаварыла жанчына і раптам ціхенька войкнула, асцярожна абхапіла живот аберуч. – Выбачайце... Тузаецца, – і ўсміхнулася вінавата выкладніку.

– Вас, шаноўная, мабыць, не папярэдзілі, што фокус з цяжарнасцю, які іншым разам хочучь прадэманстраваць мне студэнткі, канчаецца для іх вельмі сумна? – ціха і суха спытаў Лобач.

Жанчына пільна зірнула на яго, і ў яе ў вачох Алесь пабачыў незвычайны жаль і спагаду адначасна. Яна нязмушана, як перад лекарам, прыхапіла пальцамі абедзвюх рук прыпол сукенкі і пацягнула яго ўгору, дэманструючы вачом выкладніка хударлявыя незагарэлыя ногі і белую скуру вялікага, проста вялізнага, жывата, абхопленнага ў няновы, шараваты ўжо гарсэт з тугім шнураваннем.

– Прашу прабачэння, – усміхнулася ласкава, як старому знаёмаму, акуратна паправіла сукенку, паглядзела на Лобача, твар якога стаў імкліва налівацца чырванню. – Прабачце, – паўтарыла з разгубленасцю і вінаватасцю. – У мяне даведкі няма, ды і што тая паперка... Я магу адказваць на пытанне?

– Так... так... Дзякуй, вось, – Алесь імкліва выставіў адзнаку, распісаўся, падаў залікоўку жанчыне. – Усё... Ідзіце. Усяго найлепшага Вам... і дзіцяці.

Устаў з-за стала, адышоўся да акна, глядзеў на вуліцу горада, якая жыла сваім распланаваным будзённым жыццём, а думак ніякіх не было, уся ягоная свядомасць была запоўненая

вірам пачуццяў, дзе спакваля цішэў цнатлівы сорам, меншала пякучая прыкрасць, укладвалася на месца вінаватасць. І толькі адно пачало расці, уздымацца – зайздрасць. Да таго невядомага мужчыны, які мо нават і сёння зможа прыкласці асцярожна руку да жывата гэтай жанчыны і пачуць, як тузаецца ягонае дзіця.

Уладзімір Жабрун глядзеў на выкладніка, які нібыта забыўся на адзінага ў аўдыторыі студэнта, маўкліва стаяў ля акна. Уладзіміра пацягнула падысці да стала проста цяпер, скончыць гэты апошні для яго экзамен – і паставіць хоць адну кропку ў сваім жыцці. Бо за паўмесяца пабыту ў горадзе ён так і не вызначыўся хоць у нечым: што рабіць і як жыць. Братава смерць на пажары ў роднай хаце як нейкую рысу падвяла для Уладзіміра, і трэба было вызначацца, азірнуцца, зразумець.

Азірацца ж не было куды. Работа тэхнікам у калгасе, вось першы год навучання ў універсітэце. І ўсё. Гэта тое, што было за душой.

Здавалася, прыедзе сюды – і стане ясным і зразумелым тое, што ён робіць і дзеля чаго. Але калі пачаў рыхтавацца да сесіі, раптам адчуў, што ўсё, чым ён займаецца, не мае да яго лёсу ніякага дачынення. У яго нічога не было – нічога, апрача таго, што страціў. Пяць паслявайсковых гадоў у сваёй вёсцы на выміранні, пахаванне маці – п'яная, яна застудзіла галаву, і менінгіт з'еў яе за кароткія чатыры дні. Жанчына, з якой не ўдалося жыць, ніяк не ўдалося. Праца. Што праўда, і ў вёсцы, і на сядзібе Уладзіміра паважалі: ён і разетку заменіць, і цалкам праводку ў доме правядзе, і на слуп ускараскаецца, і тэлевізар парамантуе. Дый так рукі да працы здольныя, а галава ў пляшку не лезе.

Была мэта ў яго, Уладзіміра? Не мэта, хутчэй нейкае прачуванне мэты, неўсвядомленая да канца патрэба нешта рабіць, якая вылівалася ў беспрычынную тугу ці сядзенне гадзінамі ў сеціве, чытанне і сцягванні розных артыкулаў. Урэшце ўсё гэта вылілася ў амаль што распачны крок, да канца мо і не ўсвядомлены ім, Уладзімірам. І ён надумаўся паступіць ва ўніверсітэт, на завочнае. На гістарычны факультэт. Той год, калі ён рыхтаваўся да паступлення, і першыя паўгода навучання праяцелі кароткім, напоўненым сэнсам імгненнем. Пасля першай зімовай сесіі з'явіўся горкі прысмак расчаравання. І вось цяпер, на пачатку лета – пажар. Потым быў покліч: ехаць сюды, рабіць сваю справу. А якую?

У аўдыторыі было гарача. Уладзімір расшпіліў яшчэ адзін гузік на кашулі, адчуўшы, як казытнула холадам скуру кветка на ланцужку. Чаму яна то халодная, то гарачая? Ніяк не разабрацца... Вадзіў асадкай па кавалку паперы, вымалёўваючы бяздумныя завіткі, чакаў, калі выкладнік сядзе за стол.

– Вы падрыхтаваліся? Калі ласка, – Алесь Лобач павярнуўся ад акна да Уладзіміра, сам пайшоў да стала, паказваючы, што гатовы выслухаць студэнтаў адказ.

Уладзімір павольна ўзняўся з месца, павагаўся: ісці адразу да дзвярэй, ці прысесці да стала, і ўсё ж прысеў. Хай будзе як будзе.

“Не ведае. І ведаць не жадае”, – яшчэ раз, цяпер упэўнена падумаў Алесь Лобач.

– Слухаю, – усё ж зычліва падахвоціў ён студэнта.

– Рамёствы... – прагаварыў Уладзімір і замаўчаў.

– Што ж, цікавая тэма, – Лобач зазірнуў у твар студэнту. – Лекцыйная, дарэчы. Вы ж былі на лекцыі? Слухалі, запамнілі што?

– Быў... Слухаў... – безуважна адказаў Уладзімір і зноў замаўчаў.

– У вас ёсць што адказваць па білеце? – ужо строга спытаў Лобач.

– Практычна няма, – не стаў хлусіць Уладзімір, які і праўда ніводнай хвіліны не задумляўся над пытаннем.

– Што, вас не цікавіць, якія рамёствы былі ў вашых продкаў? Чым яны займаліся раней, што ўмелі майстраваць? – пачаў Алесь Лобач з лёгкай раздражнёнасцю і адчуў, што вось цяпер, зараз, хваля прыкрасці, якая пачалася з лёгкага ўздыму сукенкі, якая, падуладная тонкім пальцам, адкрыла живот цяжарнай жанчыны, хваля, якая была заглушаная іншым, не менш непры-

емным пачуццём зайздрасці, цяпер узнялася – і гатовая абрынуцца едкімі, злымі слоўцамі на студэнта, тыповага вяскоўца.

Ён разумеў, што так нельга, што гэта супярэчыць нормам пісаным і няпісаным, але ўтрымацца не змог:

– Навошта вы паступалі ў універсітэт? Навошта вам заняткі? Проста, каб атрымаць “корачкі”? Бо ёсць пасада, якую вы можаце заняць толькі пасля атрымання іх? Мне асабіста не шкада гэтых “корачак”, але ж дзе, у якой установе вы зможаце працаваць, прыносіць карысць дзяржаве і людзям, калі не ведаеце і не жадаеце ведаць гісторыю свае айчыны?

Прамоўленае было банальнасцю, і Лобачу стала невыносна прыкра казаць і ўсведамляць свае словы. Выкладаючы першы год пасля аспірантуры, ён не раз казаў так у думках якой раз-маляванай бландзінцы, што пачынала лыпаць вялікімі і цяжкімі ад фарбы вейкамі, выкочваючы з-пад іх кроплю слязы. Але трываў, бо – жанчыны... Цяпер перад ім сядзеў праставаты малады чалавек, які, Лобач быў пэўны, не пойдзе скардзіцца, моўчкі праглыне крыўдныя ды справядлівыя словы.

Уладзімір Жабрун заставаўся бадай што безуважны да слоў выкладніка. Больш таго – яны клаліся на яго роздум як камяні ў хісткую пакуль што сцяну сумневу, якая і мусіла вызначыць ягоную будучыню. Ён палічыў патрэбным адказаць выкладніку, думаючы, што таго сапраўды хвалюе пытанне: чаму Уладзімір Жабрун надумаўся паступіць ва ўніверсітэт.

– Вёска ў нас вымірае, – нечакана ціха прамовіў ён. – З маладых адзін я і застаўся. Я сам шмат чаго перачытаў, у сеціве знаходзіў... Вось і паступіў.

– Дык... – Лобач нават разгубіўся ад такога адказу, потым з палёгкай (студэнт не пакрыўдзіўся) дадаў: – Калі, мой шаноўны, вымірае вёска, дык з вёскі не ўцякаць трэба, а заставацца там жыць, дзяцей нараджаць! Не на гістарычны трэба паступаць, а на эканамічны, гаспадаранню на зямлі вучыцца!

Ён пасунуў залікоўку да Уладзіміра.

Жабрун склаў залікоўку, паклаў у кішэню сарочкі.

– Гэта не паможа, – ціха і пераканаўча адказаў ён. – Праклятая наша вёска.

– І хто ж яе пракляў? – здзівіўся Лобач, не мог утрымацца, каб не спытаць далей: – І вы што ж, надумалі шукаць супраціву заклёну ў універсітэце?

– Можа, і так, – шчыра паціснуў плячыма Уладзімір Жабрун. – Я думаў... Мы неяк не так жыць сталі. Ну, не так, як раней. Вось таму...

– Як – не так? – не стаў хаваць сваёй цікавасці Лобач.

– Раней... Раней, помню, маленькім быў, дык на хаўтурах людзі плакалі, галасілі. Я аж спалохаўся быў першы раз. І потым жудасна было чуць галашэнне. А на вяселлях раней спявалі, скакалі ўсе... Сёння не галосіць на пахаваннях, за труной ідуць, пра розныя справы гавораць: ці добра бульба ўзышла, якая новая атрута ад жука ёсць, ці пастаіць пагода, каб сена высушыць. А на вяселлях, на якіх быў, толькі моладзь танцуе... пад калонкі. А рэшта сядзіць, глядзіць, не спявае...

Уладзімір палічыў, што размова скончаная, памкнуўся ўстаць, каб ісці.

Лобач прытрымаў яго:

– Выбачайце, але я пакуль што ніяк не знаходжу сувязі з гістарычным факультэтам вось гэтых з’яў. Тое, пра што вы кажаце, ляжыць зусім у іншай плоскасці: у эканамічнай, сацыяльнай...

– Я думаў, тут даведаюся...

– Пра што? Пра заклён? – не мог не ўсміхнуцца Лобач.

– Ну, і пра яго...

Уладзімір нейкі момант быццам раздумваў: казаць ці не казаць, потым выдыхнуў, як перад скокам у ваду і загаварыў перш спакойна, а потым гарача і ўсхвалявана:

– У нас вёска маленькая, дваццаць двароў. А сядзіба калгасная праз лес. Я малым быў, дзяцей было ў нас – у кожным доме. Узімку на Каляды па хатах хадзілі, калядавалі. На Вялікдзень пасярэдзіне вёскі гуртаваліся, яечкі фарбаваныя качалі, спаборніцтвы цэлыя былі. І ўсе ўсе людзі выходзілі, святочна адзетыя. Бацька, як яшчэ жывы быў, нам з братам абавязкова на Вялікдзень абновы купляў: ці чаравікі, ці пінжачкі. А Купалле якое ладзілі! А цяпер... няма нічога. Я думаю... што гэтыя святы мы потым няслушна сталі рабіць... Не так сталі ўсё рабіць. Камень чортаў сцягнулі, дубовы гай высеклі...

– Нечаканая выснова, – шчыра здзівіўся Лобач. – Хоць і не вы першы ўскладаеце віну за існы стан рэчаў на няслушнасьць выканання пэўных абрадаў, але тое, выбачайце, практыкуецца... практыкавалася ў каменны і трошкі пазнейшы век.

– Дык жа людзі не змяніліся, што ў каменны век, што ў наш, – асцярожна запырэчыў Уладзімір.

– Думаю, вы памыляецеся, – мякка сказаў Лобач. – Людзі змяніліся і змянілі свае абрады... А што там за заклён? І як можа навука дапамагчы?

Уладзімір першы раз зірнуў выкладніку ў вочы, і Лобач прыемна здзівіўся – у хлопца быў сапраўдны сум у вачох. Хоць і дагэтуль ён верыў у шчырасць ягоных слоў.

– Самыя вінаватыя... Мне бабуля казалася... Тады амаль уся наша вёска была з Жабруноў. А за лесам стаяў маёнтак, дзе цяпер сядзіба калгасная. Ну, у вёсцы, у асноўным, усе тыя былі, хто ў маёнтку працаваў. Калі пачалася рэвалюцыя, мужыкі адзін аднаго падбухторылі ды пайшлі маёнтак рабаваць. За імі і бабы. Уначы. А варта ж таксама свая была, з вёскі. Складны парасчынялі, бочку з віном выкацілі, пілі. Цягнулі, хто што мог... Коней са стайні пахапалі, кароў з хлявоў, авечак на спінах цягнулі. Пан, казалася бабуля, назіраў з акна, моўчкі. Потым падпілі добра, сталі ў дзверы панскага дома біць. Дзвярэй пан не адчыняў. Тады падпалілі дом. Там пан і згарэў, разам са сваёй хворай маці і малодшай дачкой, бо старэйшая дачка з жонкай акурат тады паехала некуды на воды. Бабуля казалася, што ўсе бачылі, як дом палае, а пан... Ён пан добры быў, не здэкаваўся з людзей, як хто жаніўся з рабочых маёнтка, то на вяселле добра даваў і грошай, і рознага там на разжытак, і лесу на хату... Дык вось, пан да апошняга моманту ў акне стаяў і на людзей глядзеў... Ну, з таго і пачалося. У нашай вёсцы хіба што жанчыны сваёй смерцю паміралі, а мужчыны гінулі... Пажараў шмат было, раз палова вёскі гарэла: бура была вялікая, адкуль той агонь прынесла. У пажарах і дзеці гінулі. А мужыкі... То лясіна ў лесе прыдушыць, то конь капытом у скроню пападзе, то між сабой паб'юцца ды за нажы хопяцца. А цяпер во паспіваліся яшчэ: хто ў вар'ятні ляжыць, хто сядзіць у турме, хто наагул сінім полымем згарэў. Жабруны... ну, яны амаль усе радныя былі. Дык вось, я апошні і застаўся. Брат быў... Паўмесяца таму згарэў... разам з нашай хатай.

– Так... Нечакана вельмі, – Лобач і праўда быў трохі разгублены. – Першы раз сустракаю такое... такую прычыну для паступлення. Значыцца, вы хочаце атрымаць веды, праўда? Хочаце нешта знайсці, тое, што змяніла б кон вашай вёскі. Дык, выбачайце, чаму вы не вучыцеся?

– А чаму тут вучаць? – уздыхнуў непрытворна Уладзімір. – Паўгода мінула...

– Так... А што вы хочаце ведаць? Навучыцца, як здымаць заклёны?

– Не... Я думаю, што тут... Што тут знайду адказы на свае пытанні. Я ж кажу, мы няправільна жыць сталі, не так... – Уладзімір зноў нейкі момант вагаўся і потым загаварыў нечакана для Лобача зусім іншым тонам, з распачнай горыччу: – Я так зразумеў, што ўніверсітэт не можа даць адказу на нейкае канкрэтнае пытанне. Бо ніхто тут не займаецца канкрэтыкай. Вось, прыкладам, быў недалёка ад нас Чортаў камень. Кажуць, што некалі там жыў чорт, які шыў людзям адзенне і боты. А бабуля мне казалася, што нельга камень чапаць. Бяда будзе вялікая. Ды камень сцягнулі некуды, звезлі, я яго ўжо не пабачыў. Тады я прачытаў, што знайшоў, пра такія камяні. Я хацеў знайсці адказ: ці можа быць камень звязаны з той бядой, пра якую бабуля казалася? Бачу, пазбіралі звесткі і зрабілі выснову: вось такая і такая група людзей, якія жылі тут і тут – нейкім парадкам роднасныя, бо камяні маюць аднолькавыя легенды.

– А што ж вы хацелі даведацца? – не зразумеў Лобач.

– Ды простае: чаму ў камені жыў чорт і чаму ён шыў. І чаму нельга было людзям прыбіраць той камень, хоць там і чорт, хоць у той вопратцы нельга было ў царкву ісці, – загаварыў Жабрун зноў ціха, нібы вінавацячыся за ранейшы запал.

– Ну, дарагі мой, – Лобач развёў рукі, – каб адказаць на такое пытанне, трэба шукаць.

– Я і шукаю...

– Як? Проста лазіце па сеціве, чытаеце кніжкі? Выбачайце, шукаюць тыя, хто гадамі і дзесяцігоддзямі збірае ўсялякія легенды і міфы, ходзячы ад вёскі да вёскі, ад бабулькі да бабулькі, аналізуе, сістэматызуе і робіць аспярожныя высновы, стварае рабочыя гіпотэзы. Вы чыталі колькі старонак тэксту – а за ім праца тысяч чалавекадзён. І вы яшчэ незадаволены, вы кажаце, што шукаюць няслушна, – Лобач не змог утрымаць сарказму. – Што ж вы прапануеце? Як трэба шукаць?

– Ну, адказ на канкрэтнае пытанне. Знайсці пытанне, потым шукаць адказу.

“І праўда, цвердалобы... А гэта ж і няблага”, – падумаў Лобач, услых спытаў:

– І шмат у вас такіх вось... канкрэтных пытанняў?

– Не вельмі шмат, – упэўнена адказаў Уладзімір.

– Яшчэ якое, калі можна сказаць, мне проста цікава...

– Ну, яшчэ пра Купалле, да прыкладу... незразумела.

– А тыя тлумачэнні, якія ёсць, Вас не здавальняюць?

– Ну дзе там!

– Чаму?

Уладзімір Жабрун утаропіўся ў стол і зноў загаварыў гарача, хвалючыся:

– Бо яны не тлумачыць для мяне галоўнага: чаму Купаллю, паганскаму святу, не знайшлося месца ў хрысціянстве? Усім знайшлося, Купаллю – не. Чаму хрысціянства так актыўна змагалася з ім і яшчэ з большым імпэтам – цяпер, калі займела падтрымку ўладаў?

– А вы не такі і просты, як падаецца, – усміхнуўся Лобач. – Усё, што вы кажаце, цікава... А можа, у вас ёсць сваё тлумачэнне хоць бы Купалля? Што за сэнс у свята?

– Я пэўны ў адным: яно было найважнейшым для нас некалі. Ну, і частка гэтага свята – ініцыяцыя.

– Во як? І адкуль такая... тэорыя?

– З таго, што ўсе народы мелі такі дзень: пасвячэнне хлопчыкаў у мужчыны, дзяўчат – у жанчыны. У нас чамусьці не захавалася пра гэта слядоў. А разам з тым, успомніце, хрысціянства гаворыць пра Купалле як ноч разбэшчанасці, распусты. Хіба гэта не адгалосак колішняй ініцыяцыі? І потым, у хрысціянстве самой ініцыяцыі ніяк не можа быць, гэта ідзе насуперак ягонай навуцы. Таму Купалле не магло стаць святам для нейкага эпізоду з хрысціянства.

– Ну, і на чым грунтуюцца вашы высновы? – дазволіў сабе паблажліва ўсміхнуцца Лобач. – Вядома, апроч ваших разважанняў.

– А разважанняў мала? Хіба яны не тлумачаць усё?

– Нічога яны не тлумачыць... Паслухайце, – Лобач загаварыў сур’ёзна, намагаючыся акцэнтаваць увагу на кожным слове. – Гістарычная навука – у першую чаргу збіранне. Па радках. Па словах. Па крупінках. Для таго, каб зрабіць хоць нейкую выснову пра мінулае, трэба сотні, тысячы фактаў, якія пацвярджаюць адзін аднаго, іх навуковая абгрунтаванасць. Вы кажаце, што Купалле – ініцыяцыя. Выдатна, згодны, цікавы кірунак думкі. Успамінаю, у адной купальскай песні ёсць радкі пра тое, што сёння дзяўчына, заўтра жанчына. Але ж адна песня. Адзін радок. Болей ніякіх пацвярджэнняў!

– Трэба шукаць... – спакойна запярэчыў Уладзімір. – Мэтна.

– Мэтна шукаць факты пад прыдуманую тэорыю? Выбачайце, мой дарагі – такім спосабам можна знайсці і давесці што захочаш. Хоць наяўнасць у нашай аўдыторыі іншапланецян. Гісторыя сведчыць, што калі навука ідзе такім шляхам, яна становіцца служкай ідэалогіі. І

стварае базу пад якую хочаш тэорыю. Прыкладам, пад тэорыю звышчалавека, прасцей кажучы – пад нацызм.

– Дык... Дык я ж не пад тэорыю хачу шукаць... – зніякавеў Уладзімір і стаў зноў тым самым няўпэўненым вяскоўцам. – Я проста думаю, што калі вось заняцца адной справай, толькі адной, дык можна знайсці адказы... на пытанні.

– Не, так не бывае. І ўніверсітэт, расчарую ўжо Вас дарэшты, не дае адказаў на падобныя пытанні з вуліцы. Універсітэт дае вядомую базу, універсітэт вучыць, як здабываць веды. Вы гэтага зразумець не хочаце – тады, калі ласка, карыстайцеся сваёй асабістай метадкай, – ужо рэзка адказаў Лобач, бо ён адчуў сябе прыніжаным Жабруном. Вось так нахабна заявіць, што навуча – няслушная, што ўсё сабранае не мае сэнсу, бо, бачыце, разыходзіцца з ягонай тэорыяй... Трэба ж мець такое нахабства. Цвердалобы...

– Выбачайце, – нечакана вінавата, але цвёрда паставіў кропку і Уладзімір – ён зразумеў Лобачава жаданне скончыць размову. – Я... не хацеў вас – пакрыўдзіць. Мне здаецца, што вось калі біцца-біцца над адным нечым...

– Я думаю, мы з Вамі сустрэнемся яшчэ раз. Дзень пераздачы будзе на дошцы абвестак. Вы ж прыйдзеце на пераздачу? – хутка рассудзіў Лобач.

– Прыйду, – вырвалася ў Уладзіміра перш, чым ён паспеў усвядоміць пытанне.

– От і добра. Прыходзьце ў панядзелак. Я дам вам, ну скажам так, заданне. Менавіта для вашай, гм-м, метадкі. А пакуль што параю ўспомніць дакладна, з максімумам усіх падрабязнасцяў, святкаванне некалі ў вас таго ж Купалля і запісаць. Разам паглядзім.

– Ды звычайна ў нас было, – пацепнуў плячыма Уладзімір. – Апоны аўтамабільныя кралі... Я ў бабулі тут пакой здымаю, лепей у яе папытаю. Яна старэнькая, ёй каля васьмідзесяці, – аж захваляваўся Уладзімір – нечаканая перспектыва атрымаць сапраўднае заданне ўзрушыла яго.

– Выдатна, папытайцеся ў яе пра Купалле. Як адзначалі ў часы яе маладосці, якія песні спявалі. І запішыце. Але, калі ласка, пазначце абавязкова: у якім месцы святкавалася, у якія гады і цалкам імя-прозвішча бабулькі. Толькі тады запісанае будзе рэальным фактам, які можна далей неяк скарыстаць. Зразумелі?

– Зразумеў, дзякуй вам.

– Няма за што дзякаваць. У панядзелак знойдзеце мяне. Яшчэ. Ёсць мажлівасць для работы з электроннай копіяй тэксту?

– Так, так... Я ноўтбук сабе набыў... Камп'ютар згарэў тады...

– Вось і добра. Вазьміце з сабой.

Лобач павагаўся адно імгненне і падумаў запытацца пра тое, што яго зацікавіла ў той самы першы момант, калі Жабрун сеў за стол, і між крыссяў кашулі на ягоных грудзях цмяна засвяцілася срэбрам шасціпялёсткавая кветка.

– Прашу прабачэння, адно асабістае пытанне, калі дазволіце? – спытаў ён.

– Так, пытайцеся, – паспешна дазволіў Уладзімір.

– У вас на грудзях, як гэта цяпер называюць, талісман. Я нешта не сустракаў такія ў крамах, хоць яны мне вядомыя... – і замаўчаў, запрашаючы Жабруна да пытання.

– А адкуль вядомыя? – не прамарудзіў Уладзімір. Лобач усміхнуўся – ён не памыліўся, што спытае Жабрун.

– На тое і вучоныя, каб ім было вядома... Вы, думаю, самыя б маглі пацікавіцца: што за знак, чаму такі?

– Дык... не знайшоў пакуль што нічога, – пачаў апраўдвацца Уладзімір. – Нешта ёсць пра Перуна... – ён зірнуў на Лобача, пабачыў там сапраўдную цікавасць у вачох і надумаўся сказаць больш: – Калі нашу згарэлую хату разбіраў, дык пад апошнім вянцом ляжала, загорнутае ў тканіну. Я падумаў – гэта нібыта ахвяра.

– Во як? – шчыра здзівіўся Лобач. – А хата даўно будавалася? Не, не думаю, што гэтым ахвяравалі... Такі знак апісаны... называюць яго грамавым знакам, агнявіком. Выяву можна было раней сустрэць у аздабленні дамоў. На вільчыку, ліштвах...

– Ну, дык, калі грамавы знак, значыць, Пярун? – асцярожна прапанаваў Уладзімір. – А хаце больш за паўсотні гадоў...

– Вельмі ж цікавы тады ў вас знак... Не, не Пярун гэта. Грамавы знак, на думку некаторых даследнікаў, – маланка.

– Маланка? Такая? Тады Пярун...

– Так, маланка. – пасміхнуўся Лобач з Жабруновай упартасці. – У біблійных тэкстах, дарэчы, сустракаецца апісанне анёлаў ці Бога, якія паказваюцца людзям, а замест твараў – маланкі. Ведаецца ж, што маланак дзве бывае, ёсць і шаравая. Шаравая маланка і дагэтуль, дарэчы, самая невывучаная з’ява... Такі знак, мяркуюць, – знак шаравай маланкі. Шасціканцовая зорка сімвалізавала нябесны Род...

– Род? Найвышні бог? – узрадаваўся невядома чаму Уладзімір.

– Род – не бог, – мякка запярэчыў Уладзімір. – Хоць некаторыя і называюць яго так. У паганцаў не было найвышняга бога, які б ствараў сусвет, зямлю... Род – гэта само жыццё. Бытнасць Роду ажыўляе мёртвую прыроду. Якая існавала і будзе існаваць вечна. Такая вось кветка, як у вас – гэта і абярэг, і адначасна – як знак прыналежнасці да службаў Роду. Цікавы знак...

Жабрун адчуў прытоены ўздых у апошніх Лобачавых словах і борзда расшпіліў просценькі замок на ланцужку, зняў яго разам з кветкай, паклаў перад выкладнікам.

– Дык паглядзіце бліжэй... А чаму – шэсць пялёсткаў?

– Чаму шэсць? – перапытаў Лобач, пасунуў да сябе аркуш, на які паклаў Уладзімір ланцужок і кветку на ім. – Якая дакладная работа... І яму акурат больш за пяцьдзесят гадоў, кажаце... А можна мне яго сфатаграфавач, замерыць? – папрасіў ён.

– Ды калі ласка... Вазьміце, потым вернеце...

– Дзякуй, вельмі незвычайная кветка... Я зраблю замеры, пакажу аднаму свайму калегу, ён вельмі цікавіцца “грамавым знакам”... А чаму шэсць пялёсткаў? Ніхто дакладна не ведае. Некаторыя лічаць, што тут замешана простая сняжынка – чалавек у тыя часы мог заўважыць, што ў ёй заўсёды шэсць прамянёў. Потым, іншая версія, “родзій” у старажытных грэкаў якраз значыў маланку і адначасна такі плод як гранат. А гранат і чырвоны, агністы, і ўнутры, на разрэзе мае менавіта шэсць перагародак. А ад родзій блізка і род...

– А ў сеціве... ёсць пра Род? – запытаўся Уладзімір.

– Там усяго стае, але сур’ёзныя работы цікавыя толькі вузкаму колу, яны рэдка трапляюць у сеціва, бо занадта вялікія і нудныя неабазнанаму чытачу. Але пашукайце. Калі надта цікава – магу даць назвы некаторых кніг, іх знойдзеце ў бібліятэцы.

– Ага, дзякуй, я пашукаю.

– То даяце мне пад “чэснае слова” на час свой абярэг? – перапытаў яшчэ раз Лобач.

– Ды няўжо ж, калі вам цікава і трэба...

– Ну, тады дзякуй і чакаю Вас.

– Ага, да пабачэння, – развітаўся Уладзімір Жабрун, борзда падняўся з месца, выйшаў з аўдыторыі.

Нейкі час Лобач сядзеў нерухома, асцярожна аналізуючы свае думкі і пачуцці. Усё ж добра, што пасля той жанчыны быў яшчэ гэты студэнт, і добра, што ён распачаў з ім гутарку. Нешта ёсць у гэтым хлопцы... Сапраўднае нешта. І гэта заспакойвала. От каб такіх хоць дзесяць чалавек на ўсю патоку!..

5

Дом, у якім Уладзімір Жабрун здымаў невялічкі, два на тры метры, пакойчык, стаяў на ціхай, амаль што вясковай вуліцы. Дзіўна, яна нейкім спосабам захавалася тут, так блізка ад вялікага праспекта. Адзін з найстарэйшых раёнаў горада меў шмат зеляніны, нават сам праспект паспеў убрацца ў два шэрагі высокіх і густых ліп і каштанаў абাপал.

Дом стаяў у глыбіні невялікага старога саду і глядзеў на вуліцу белым мурам з трыма вокнамі. Два акны – вялікі агульны пакой, трэцяе – гаспадыніна, старэнькай Марыі Фамічны Міклуш. Яна часта сядзела пры сваім акна, адвешвала фіранку і глядзела на сцяжынку, на людзей, якія ішлі да яе. Гэтай роўнай сцяжынкой, што агінала дом, бегла паўз акно Уладзіміравага пакойчыка, збочвала і спынялася ля простых веснічак, памаляваных у светла-сіні, цяпер ужо бледна-блакітны колер, за які дзень праходзіла з дзясяткаў людзей. Прычына таму была ў самой бабульцы – яна лячыла. Ад ляку, ад сурокаў, ад ружы, ад яшчэ нейкіх хвароб. І варажыла на картах, хоць апошнія рабіла неахвотна, больш маладым жанкам, калі тыя надта ж умаўлялі. Уладзімір быў вельмі здзіўлены і колькасцю людзей, і тым, хто ішоў да бабулькі. Зразумела, калі б такое было ў вёсцы, а тутака – вялікі горад...

Пакойчык у бабулі Уладзімір знайшоў яшчэ ў час зімовай сесіі. Падказалі суседзі. Бабулька тады пільна абгледзела Уладзіміра і толькі папярэдзіла:

– Дзевак вадзіць не дам. Гарэлку, бачу, не п'еш надта...

Марыя Фамічна была акурат той бабулькай, якой малявала літаратура жанчын сталага веку: сухенькая, увішная, з глыбокімі зморшчынками на твары, невялікімі вочкамі, што глядзелі пытліва і з хітрынкай. Наагул, за той зімовы месяц яны пасябравалі – Уладзімір і Марыя Фамічна. Бабульцы спадабаўся яе кватарант: ціхі, увесь час сядзіць у сваім пакойчыку, чытае ці піша, адгукаецца, калі паклічаш, можа і паслухаць увечары за гарбатай розныя гісторыі з бабульчынай маладосці. Дый рукі спраўныя да працы: найперш сам набыў і паставіў добрую антэну – сюды, на ціхую вулачку кабельнае тэлебачанне прадпрымальныя гаспадары цягнуць не сталі. Марыя Фамічна любіла глядзець серыялы, і дні тры пасля таго, як яе тэлевізар, нечакана для яе самой, пачаў паказваць чыста, без дрыжання, “кіно”, нацешыцца не магла: яна была пэўная, што ёй прадалі нядобры тэлевізар і ўсё перажывала, як падманулі гандляры... У той вечар, калі тэлевізар пачаў паказваць добра, Марыя Фамічна прынесла на кухню са свайго пакойчыка пляшку з самагонкай, і яны разам з Уладзімірам узялі чарачку-другую. Самагонка была празрыстая, пахучая – Марыя Фамічна хвалілася, што настойвае яе на сямі травах. А Уладзімір цішком дзівіўся, як бабулька ў свае восемдзесят з лішкам вось так спакойна ўзняла чарку, прычмокнула: “Гарэлачка як мядок, сама просіцца ў раток”, дый кульнула крыху няпоўную стограмоўку.

Давер гаспадыні да Уладзіміра ўзімку, пад канец яго кватаравання, узрос гэтак, што ў адзін дзень бабулька папрасіла яго памагчы... выгнаць самагонку – не любіла яна заводскай гарэлкі: “Смярдзючая, галава баліць пасля яе. Брыда”, – выказвала яна свае перакананні Уладзіміру, пакуль што яны разам майстравалі няхітры апарат для атрымання самагону: вялікае эмаляванае вядро з пахучай брагай стаўлялася на газ, потым туды апускалася трынога, на яе – глыбокая парожняя міса. Усё шчыльна зачынялася накрыўкай зверху, абмазвалася цестам. Для такога спосабу атрымання самагонкі, як зразумеў Уладзімір, патрэбная была вялікая практыка.

Дом кагадзе набыў для сябе сын Марыі Фамічны, які цяпер працаваў недзе ў Сібіры. І ўзімку бабулька жыла тут, як сама казалі: “Вартую сынава багацце”. А ўлетку з'яджала ў сваю вёску.

– Не хачу кватарантаў браць. Неяк сям'я была на лета засталася, дык тут такое было... Не хачу! – Падціскала Марыя Фамічна вусны. – Ты во прыезджай на сваю сесію, хоць усё лета

жыві, бачу, ахайны хлопец. Але дзевак за грошы не вадзі, чуеш? Не трэба сюды такіх дзевак, пасля іх тут застаецца...

Уладзімір не стаў пытацца, што застаецца, але разумеў, што не пра нешта матэрыяльнае казалі гаспадыня.

Пра сваю здольнасць лячыць ад рознай-рознасці яна апавядала ахвотна, ганарылася гэтым: “То ж людзі дзякуюць, вунь і праз пяць гадоў ідуць, і іншым пераказваюць. Значыць, умее Міклушычыха лячыць! Ого, умее... Я ж не ад усяго лячу, ёсць хваробы, што толькі лекары і даюць рады. А дзіця ад ляку як доктару палячыць? Тут словы трэба... Ад рожы вунь ніякі доктар не вылечыць, а я пашапчу, вадой памачу – і сходзіць. А во нядаўна мужчына быў малады. Яму жаніцца, і што там здарылася – абасцаўся ўначы! І яшчэ потым, і яшчэ. То маці прыходзіла, сам так саромеўся. Ды мусіў прыйсці – як жа ж я не бачыла чалавека, а лячыць буду? І вылечыла, хай не за раз, а за тры. Ён па сваім вяселлі з маладой жонкай прыязджаў, абрус падарыў, файны такі...”

Уладзімір часта выслухваў такія аповеды. Невялікая гаспадыніна кухня была дужа ўтульнай для працы з ноўтбукам пры сталі, дый сама Марыя Фамічна сказала яму, каб не за тумбачкай там сядзеў (стала ў Уладзіміравым пакоі не было), а во тут, на кухні. Уладзімір разумеў, што бабульцы хочацца з кімсьці пагаманіць, ведаў, што недзе пасля гадзіны ягонай самоты на кухні Марыя Фамічна завітае, спытае пра што – і пачне сама расказваць: пра жыццё, пра мужа-нябожчыка, а больш пра свайго татку (яна так і казалі – “татка мой”), які быў вядомым лекарам ува ўсёй ваколіцы, лячыў, праўда, жывёлу свойскую. “О, яму і працаваць не трэба было: каня як вылечыць, то мех мукі дадуць і ўвосень збожжа. Але ж працаваў, ой як працаваў! І мы, сямёра дзевак, ад раніцы да вечара. Затое ўсё ў нас было. А што ж: гадуі дачкі – не будзе сарочкі. Не-е, татка так не хацеў. Свіней шмат трымалі, парасят часта калолі, дык і надакучвала тая парасяціна на сталі. І не скнара татка быў, не, што ні папрасяць – даваў. Іншым разам дзе і згубіць, дык назаўтра як знойдзе... А саветы прыйшлі – усё сам у калгас аддаў. І мужыкам казаў: не пярэчце, гэтая ўлада надоўга, сіла ў яе, зламае яна вас. Многіх навучыў, хто не паслухаўся – згінулі недзе, вывезлі іх, а дабро ў пыл пайшло. Ды сам татка не ўшанаваўся: яго і брыгадзірам былі прызначылі, ужо і ў газеце пра яго пісалі, што лепшы, а потым прыехалі, забралі – і як у вадзі знік. І да сёння не ведаю, дзе костачкі ягоныя... Жыццё пражыла, як на свінні праехала...”

За той зімовы месяц перад Уладзімірам мінулі ці не ўсё гады Марыі Фамічны. Яна з невядомай прычыны спяшалася выказаць кватаранту, выпадковаму слухачу, свой боль, якім былі поўныя і самыя вясёлыя гісторыі: ці то як замуж яе аддавалі, а абуць не было чаго, дык сукенку зрабілі такой доўгай, каб не было відаць, што нявеста басаножа, ці то пра Каляды, калі хадзілі-збіралі, а мясцовы міліцыянт злавіў ды адабраў мех, а назаўтра скруціла яму жывот...

– От тады на мяне і пачалі казаць, што слова ў мяне такое, – прызналася Марыя Фамічна. – Бо гэта ж я крыкнула тому міліцыянту: “Каб ты з’еў, а потым не выс...ся!” Мяне татка змалку вучыў, бачыў ува мне моц. Казаў: слова – найперш, слова і жывёла разумее, слова над усім верх бярэ. Навучыў кроў замаўляць, іншаму. Сталі да мяне людзі ісці, а страшна ж было. Заарыштаваць маглі, з сельсавета не раз пагражалі. Неяк сядзім во так у хаце, зіма, халадно, бо дровы ашчаджаем, а тут грукаюць у дзверы. Увальваюцца ў хату ў скуранках. Ой, як мы папалохаліся. А гэта, як высветлілася, па мяне прыехалі, збірайся, кажуць. І маўчаць, куды збірацца. Мама збялела, рукі трасуцца, ды адзін, галоўны ў іх, супакоіў: шапануў ціхенька – лячыць трэба кабету. У мястэчка мяне павезлі, да нейкага начальніка партыйнага. Прывезлі, бачу: нарадзіла баба, а сама невядома дзе. Ляжыць на ложку, дзіця ў рукі не бярэ, гідзіцца яго, нічога ёй не цікава. Спужалася я: як такое лячыць? Усё ўспомніла, чаму татка вучыў. Тры дні там прабыла. А што ж, той начальнік так і сказаў: вылячу – вярнуся жывой дадому. А не, то... Ды я не дзеля страху лячыла, страх лячыць не паможа. Ачуныла парадзіха. І дзіця да грудзей прыклала з любасцю, і мне потым добрую торбачку ў дарогу дала. А што ж, заплаціць трэба, і

плату за работу ўзяць трэба – задарма і тата маму не цалуе. Той начальнік, хай яму добра будзе на тым свеце, усё ж шмат мне добрага зрабіў: нашыя сельсаветаўцы мяне чапаць перасталі. То мы з галадоўлі выкараскаліся. Хоць што той бядак за лячэнне можа прынесці! А кавалчак да кавалка – ужо і нам на стол нешта паставіць ёсць...

Марыя Фамічна збіралася ў вёску. Да гэтага часу яна не прызнавала ні торбаў, ні скрынак, усё, што ёй трэба было ўзяць з сабой, яна складвала і завязвала (прасіла Уладзіміра) у тугія клункі.

Бабулька планавала ад'язджаць назаўтра (“сусед будзе тут, то і забярэ мяне, дамоўлена даўно, анягож”). Яна прасавала нешта з адзення ў сваім пакойчыку, калі Уладзімір пачуў яе спалоханы ўскрык:

– Ай, Валодзечка, ратуй-ратуй!

Уладзімір не данёс да вуснаў кубак з кавай, падхапіўся з-за стала.

У бабульчыным пакоі, у самым куце ягоным, дзе стаяў ложак, з электрычнай разетки на сцяне, у якой сядзела вілка праса, віўся дымок, чулася патрэскаванне. Марыя Фамічна, перапаханая, дзьмухала на разетку, стоячы крокі тры ад яе.

Уладзімір толькі зірнуў на разетку, адразу крутануўся ў вялікі пакой, падхапіў крэсла і стаў выкручваць засцерагальнікі ў электрашчытку. Зірнуў на адзін і другі і прысвіснуў у думках: тоўстыя “жукі” на абодвух.

Спакойна злез, зайшоў у пакойчык, выцягнуў гарачую вілку. Дымок віцца перастаў, але смурод па пакоі пайшоў.

– Усё нармальна, не хвалойцеся... Хто гэта вам такія жукі паставіў?

– Якія жукі? – ачомалася бабулька.

– У шчыток хто засцерагальнікі ўкручваў апошні раз?

– Дык... Во кватаранты як былі, то нешта свет выбівала, дык хлопец паладзіў...

– Ага, добра паладзіў...

– Ай, дык што ж нарабілася... Я ж ледзь хату не спаліла праз іх! О, Божа, быў бы сыну падарунак... А-ей, дзякуй табе, Валодзечка, што б без цябе было!

– Усё нармальна, Марыя Фамічна... Тут крама недалёка, я зараз збегаю.

Вярнуўся хвілін праз дваццаць, з новай разеткай, кавалкам дроту і аўтаматычнымі засцерагальнікамі. Раскруціў разетку, вызваліў канцы, тады паставіў засцерагальнікі, праверыў – кароткага замыкання нідзе не было.

– Ну вось, зараз паставім Вам новую разетку, белую, прыгожую, – казаў ён, завіхаючыся. – Дый праводку ўсю мяняць трэба...

– А то што ж, зноў загарыцца? Дык як жа хату кінуць? – спалохалася гаспадыня.

– Не, зараз дакладна нічога не загарыцца, – цвёрда адказаў Уладзімір. – Я паставіў аўтаматычныя засцерагальнікі. Як што – яны проста вымкнуць ток, і ўсё, нічога не будзе гарэць.

– Ай, разумны ты хлопец, дай табе Бог здароўя і добрую жонку... Напраў, Валодзечка, напраў, каб бяды ніякай не было...

– Не будзе бяды, не перажывайце, – усміхнуўся Уладзімір. – Гэта я ўмею рабіць, гэта мая праца... Ён прафесійна зачышчаў абвугленыя канцы дроту, калі пачуўся кароткі асцярожны званок у дзверы.

– Каго там нясе? – знарок буркліва адгукнулася Марыя Фамічна, бо Уладзімір ведаў: яна ніколі не раздражнялася, што да яе ідуць людзі. – Ты працуй, працуй, я от цябе заслонай завешу, як да мяне хто наведзецца, – сказала яна і зацягнула заслону з дзвюх палос лёгкай пярэстай тканіны, якая схавала куток з ложкамі і самога Уладзіміра.

– Мы да Вас па дапамогу, бабуля Марута, – пачуўся з вітальні вінаваты жаночы голас.

– Ой, дык я ж во збіраюся, еду да сваёй хаты, – з жальбой адказала гаспадыня. – Дык і зарана прыйшлі, трэба ж па трэцяй...

– Дык нам і казалі, што Вы едзеце, бабуля Марута, – па голасе жанчына была яшчэ зусім дзяўчо, і ў Уладзіміра раптам здрыганулася нешта ўсярэдзіне, закарцела хоць куточкам вока зірнуць – хто там прыйшоў да бабулькі...

– Што, напужаўся хлопчык? – без лішніх распытаў пачала гаспадыня. – Ад спуду дзесяць тысяч бяру.

– Добра... Не ведаю, – разгубілася жанчына. – Гаварыць не хоча, спіць дрэнна, ускрыквае, усё сабаку адганяе нейкага. Кажа, каб святла не тушыла ў пакоі. Мы ўжо і ў дактароў былі...

– Як – гаварыць не хоча? – удавана дзівячыся, усклікнула бабуля, здаецца, прысела перад дзіцём: – Той сабака вельмі вялікі быў? Чорны ці руды?

– Чорны, – пачуўся голас дзіцяці, хлопчыка.

– А ты рукамі на сабаку махаў, крычаў?

– Крычаў, – смялей дадаў хлопчык.

– Дык той жа сабака так цябе напужаўся, што да мяне сам лячыцца прыбягаў! – паважна і па-змоўніцку загаварыла Марыя Фамічна. – Ну, хадзем за мной...

Яна прывяла хлопчыка ў пакой да Уладзіміра.

– От, тут нам ніхто замінаць не будзе.

Уладзімір зразумеў, што словы былі сказаныя да яго – каб сцішыўся, не замінаў. Ён прыпыніў сваю работу, праз шчыліну ў заслоне міжволі цікаваў за тым, што рабіла гаспадыня.

Ён бачыў хлопчыка – бабуля паставіла яго амаль спінай да заслоны, яму было гады з чатыры. Маці ягоная стаяла ў парозе. Яе разгледзець хоць трохі Уладзімір не мог – толькі падалак кароткай спадніцы.

– А ты, мама, дзверы зачыні, нам не замінай, – сказала гаспадыня да жанчыны і, калі тая зачыніла дзверы, нахілілася да хлопчыка. Яна нешта шаптала, хутка, ціха, Уладзімір не чуў, толькі бачыў яе сухую руку, што, не кранаючыся хлопчыкавай галавы, пагладжвала яе. Потым бабуля ўсхліпнула – быццам увесь час яна прамаўляла сваю малітву на адным дыханні, і ёй ледзь-ледзь ставала паветра на апошнія словы, і скончыла шаптанне.

– А цябе як завуць? – спытала яна чамусьці шэптам.

– Вадзік, – шэптам жа адказаў хлопчык.

– Слухай, Вадзік, мы з табой, як дарослыя людзі, каб ніхто не ведаў, вось пра што дамовімся, добра?

– А пра што?

– У мяне ёсць цукерка адна. Я старая баба, зубоў няма. Еду вёску, хачу пасадзіць гарбузы. А каб добра гарбузы раслі, трэба пад іх страх закапаць. У мяне страху няма, а ў цябе ёсць. Дык давай мяняцца: я табе цукерку, а ты мне – страх. А яшчэ як гарбузы вырастуць, ты ўвосень да мне прыйдзеш, я табе і семак дам.

– Добра, – трохі разгублена пагадзіўся хлопчык.

– Во і добра. Дзе ў цябе страх?

– Тут, – нясмела паказаў хлопчык на грудзі.

– От, бяры далоньку расчыні, так, пакладзі на грудзі, от, цяпер сцісні і цягні, цягні, сціскай кулачок.... Во, давай мне, – бабуля хапіла сціснуты кулачок дзвюма рукамі, пагладзіла, распрастала дзіцячую далоньку. – О, я яго ў кішэню, а табе з кішэні – цукерка! Толькі ж глядзі, не падмані – страх назад не забірай, а то гарбузы не вырастуць і семак не будзе. І нікому не кажы, добра?

– Добра, – кіўнуў хлопчык, і ў голасе яго чулася сапраўдная радасць – ён памяняў свой страх на цукерку!

– Ну, от і бяжы...

Марыя Фамічна расчыніла дзверы.

– Усё, хадзем са мной, я вам вады дам. Будзеце хлопчыку на ноч даваць, па трошкі, тры дні запар. Усё мінецца, ён хлопчык зусім не баязлівы, праўда ж, Вадзічак?

– Праўда, – досыць бадзёра, хоць і крыху сарамліва адказаў хлопчык.

“Бач ты, якая хітрая”, – думаў Уладзімір, прыкручваючы разетку на месца. “Усё так проста, здаецца: аддаў хлопчык свой страх... Не, не аддаў нават: памяняў на цукерку. Эх, каб у жыцці так можна было: памяняць ці хоць прадаць страх, няпэўнасць...”

Гатуючы вячэру, гаспадыня вельмі доўга завіхалася на куханьцы: і селядзец рэзала, бульбу абірала, смажыла. Дом напоўніўся пахамі, і Уладзімір падумаў, што няблага было б куды пайсці пад’есці. У якую кавярню, хот-дог з півам ці што...

Марыя Фамічна нібы пачула ягоныя думкі – пастукала ў прычыненыя дзверы, зазірнула:

– Ну, хадзі-ка за стол, адпраўную вып’ем, пасядзім. Ды за тое, што ўратаваў мяне і дом, падзякаваць табе хачу.

– Ды якое там уратаваў, – крыху сумеўся Уладзімір.

– Ты маўчы і слухай старую бабу, яна дурнога не гаворыць, – жартам прыкрыкнула гаспадыня, дадала ласкава: – Хадзем, Валодзечка, хадзем...

Пасля вячэры, калі пілі гарбату, Уладзімір падумаў, што самы час задаць пытанне пра Купалле. Расказвала ж гаспадыня пра Каляды, то і пра Купалле запытаць не грэх. Выйшаў пакурыць, вяртаўся – прыхапіў са свайго пакоя дыктафон.

– Раней... Ой, некалі спраўлялі дык спраўлялі, – пачала Марыя Фамічна. – на Сёмуху татка наабсякае нам ліпавых галінак. А мы ўсе хату шаруем, з дзеркачом, падлога аж свяцілася жоўценькім. А потым тыя галінкі ў хаце паразвешваем... Пахніць свежым... От! А на Купалу, значыцца, тыя галінкі гаспадары з хат выносілі, клалі перад домам. Гэта называлася маем. Так і казалі яшчэ – “май паліць”. Меншыя дзеці вёскаю бягуць, збіраюць сухое голле, нясуць на выган, на бераг рэчкі. У адным месцы заўсёды палілі, высокае месца было, далёка відаць. От, дзеці той май збіраюць, зносяць, а старэйшыя хлопцы з жэрдак робяць такі будан. Ну і другое ламачча сцягвалі: дзе куст парэчак гаспадар выкіне, хто голле ад яблыні абрэзанае. То потым гуму смярдзуючую сталі кідаць... А раней не! Каб жывы агонь быў. Тыя жардзіны хлопцы дзёгцем шмаравалі. То як запаліць, агонь як скокне адразу ўгары – зырк! далёка відаць. А дзеўкі старэйшыя вянкi плялі. Як стане цямнець, то абдымемся, ідзем на той луг, песні спяваем. Там хлопцы ўжо чакаюць.

– А пра што спявалі? – успомніў выкладніка Уладзімір, перапыніў гаспадыню.

– От далібог, не памятую, нешта сваё, дзявоцкае.

– А толькі моладзь была, ці старэйшыя?

– Ля вогнішча толькі моладзь, а старэйшыя выходзілі на ўскрай вёскі, стаялі, глядзелі, ці мо што і рабілі, дык я не ведаю... Як я вырасла, улада распарадзілася, што нельга той май чапляць ды потым паліць... От, было: сцямнее добра, чакаем апоўначы. Глядзім на ўсход – там пачынаюць успыхваць вогнішчы, зарыва на нас коціцца. Як у бліжэйшай вёсцы ад нас на ўсход успыхне полымя, то і мы падпальваем. І на захад глядзім цяпер – як у нас разгарыцца, то там цяпер ўспыхвае... І далей коціцца. Потым да ракі спускаемся, вянкi пускаем, а раніцой беглі глядзець: чый да берага прыбіла, чый у балаціну зацягнула. От так было. Полымя дагарае – пачыналі скакаць цераз агонь.

– Скажыце, Марыя Фамічна, – Уладзімір павагаўся дзеля прыліку, спытаў: – А вось кажуць цяпер, што ў гэтую ноч... ну, любошчы ўсялякія былі, распуста... Ці праўда?

– Ат, хто яго ведае, можа дзе і так. У нас начай было. Тады як жаніліся ці замуж ішлі? Каб выкараскацца з беднасці, на зямлі жанілі, за багацце замуж аддавалі. А як у нас сям’я з дзевак, то хоць за вала, абы ўдома не была. А любіліся ж з іншымі хто. То на Купалу дзеўка як пабудзе з тым, каго кахае, але за якога замуж ёй не ісці, дык гэта не лічылася грахом. Так то грэх вялікі быў, каб без замужжа з хлопцам быць, а на Купалу дазвалялася...

– Дык... – Уладзімір запнуўся, але запытаў: – А як жа цнатлівасць? Муж законны даведзецца, што... сапсаваная, што тады?

– І-і, дурненькі, – хітра прымурылася Марыя Фамічна. – Не вер каню ў дарозе, а бабе ў ложку. Баба, калі разумная, пяць разоў за ноч мужыка падмане. Ды табе такія сакрэты не трэба. То дзеўкам казаць буду, як запытаюць, – і засмяялася, потым раптам засмуцілася, прымоўкла.

Уладзімір зразумеў, што старая ўспамінае нешта сваё, можа, і вельмі асабістае, і не памыліўся – гаспадыня пачала гаварыць ціха, з сумам:

– І мне на Купалу адна ноч была... Любіліся мы з ім, крадком сустракаліся. Хоць і вайна адбыла, і гадоў нямала мінула, а ніхто не забываўся, што татку майго забралі як ворага. А мой жа каханак у сельсавеце быў, пры пасадзе... Ніяк нам не жаніцца. Тут стаў да мяне адзін сватацця, мне сямнаццаць, ісці трэба, мама просіць, бо надта ж цяжка... От і падаравала я свайму сельсаветаўцу тую ноч на Купалу. Потым ён ажаніўся, паехаў ад нас, вялікім начальнікам стаў. А хорошим чалавекам застаўся. Ён мне і прывёз праз дзесяць гадоў паперу, што татку апраўдалі. Пасмяротна, значыць. А дзе магіла – не знайшоў, хоць і казаў, што шукаў. Дзе ж знойдзеш – Сібір вялікая...

– Марыя Фамічна, а Папараць-кветку хадзілі шукаць?

– Дык, дурэлі хлопцы, пацягнуць дзявок, лес недалёчка быў, так, гарэзілі. А папраўдзе ніхто не хадзіў. Страшна ж.

– А чаго страшнага? Што ноч і цёмна? – пад'юдзіў Уладзімір старую, але тая нечакана пасур'ёзнела:

– Ноч не страшная, і лесу няма чаго баяцца. Папараць шукаць – гэта страшная рэч.

– Чаму страшная? Што, можна сапраўды Папараць-кветку знайсці? – не змог стрымаць здзіўлення Уладзімір.

– Можна. Толькі, хлопчык мой, такое казаць страшна, не тое, што рабіць.

– То раскажэце... Можа, мне папчасціць.

– Ой, грэх на душу бяру... Не жартачкі гэта. Спакусішся яшчэ... Але слухай, нехта ж мусіць ведаць, а то памру – і з сабой панясу... Дык от... Папараць простаму чалавеку не знайсці, не пабачыць. Трэба не простым чалавекам стаць, на той бок перайсці. Людзі на гэтым баку, а табе туды, на той бок. Каб перайсці, за гадзіну да поўначы трэба зняць з покуці найстарэйшы абраз. Нож навастрыць і на парозе адсячы ад мезенца на левай руцэ акурат там, дзе пазногаць пачынаецца. Тым абсечаным пальцам, крывёй напісаць праз увесь абраз: “Я выракаюся Бога”. Кроў павінна адразу спыніцца. Як спынілася – прынялі цябе напалову. Цяпер той абраз з сабой бяры і ідзі да лесу. Абраз пад першую асіну кінуць. Сам – бяжы па кветку.

– Куды ж бегчы?

– О, тады якраз усё пабачыш – колькі ўсялякага бяжыць па яе! Ведзьмакі ды чэрці, выпыры ды іншая пошасць... Кожны хоча Папараць сарваць...

Уладзімір слухаў, заварожана маўчаў – ён не чакаў пачуць пра такі незвычайны шлях да Папараці. Колькі ўсяго перачытаў – а пра такі “метад” не траплялася ніколі.

– Навошта тым чарцям Папараць? – запытаў ён, калі старая задуменна змоўкла. – Яны ж і так золата маюць...

– Папараць – смерць іхная.

Уладзімір уздрыгнуў – так выразна, з такім акцэнтам сказала гэты сказ гаспадыня.

– Чаму... смерць?

– Таму... Не ведаю я... Ой, я тут з табой заседзелася, а там кіно маё зараз кончыцца, і папытаць не будзе ў каго...

Уладзімір выйшаў прайсціся ў бліжэйшую кавярню – захацелася папіць добрай кавы і, шпацыруючы няспешна, упарадкаваць думкі.

Дзень выдаўся як ніколі за апошні час насычаным, жыццё падавалася запоўненым, набыла сэнс. Вось, так шчыра пагаварыў з выкладнікам... І нечакана для сябе Уладзімір зразумеў, чаму размова была для яго такой важнай, чаму пасля яе ён, не думаючы, згадзіўся на пераздачу, значыцца надумаў вучыцца далей – выкладнік Лобач быў першым чалавекам, які выслухаў яго,

Уладзіміравы, думкі пра жыццё і не высмеяў, зразумеў... І з бабуляй усё так добра выйшла, і гісторыю яна апавяла, і пачаставала так шчыра. Усё, здавалася, было добра, і ісці ціхай вуліцай да кавярні ў прыцемках было лёгка і прыемна. І толькі жыла недзе ўнутры трывога, нават страх, не адпускалі ад сябе гаспадыніны словы пра тое, што перш чым шукаць Папараць-кветку, трэба адрачыся ад Бога. І што Папараць-кветка – гэта смерць для нячыстай сілы. Не зразумець таго было. Каб забіць Богавых ворагаў, трэба спачатку ад яго адрачыся? Ці як?

6

Быццам нехта невядомы ўздумаў пасмяяцца з Уладзіміра – у той кавярні, якую ён палюбіў за прастэчу, у якой ужо навучыўся паводзіць сябе нязмушана, была якраз нейкая вечарына, і месцаў, зразумела, не было. Давялося ісці далей праспектам, які пачынаў жыць сваім вечаровым жыццём: менела машын, большала людзей на ходніках. У няспешнай плыні маладых, шчаслівых, закаханых было прыемна ісці, як плыць у добра вядомай рэчцы: ведаеш, якое дно, дзе вір, дзе вада можа абхапіць халоднымі мацукамі знізу, дзе плынь вынесе імкліва ўбок.

Уладзімір добра адчуваў настрой (ён у тым быў пэўны, яму нібыта падказваў нехта збоку, што і як) асобных купак моладзі. Без памылак вызначаў, каму трэба саступіць пры сустрэчы, хто саступіць яму. Дзе кіруе агрэсіўная ўпэўненасць, якая толькі і чакае нагоды для выхаду сваёй энергіі, дзе паважлівая абыхавасць... Ён адчуваў усё так, быццам ад розных людзей дзьмуў розны ветрык: ці то лёгкі павеў з пакошанага лугу, ці то ўладная пераднавальнічная хваля, ці лёгкае калыханне паветра ў хваёвым бары.

У кавярню, што мясцілася ў цокальным паверсе будынка і прыцягвала ўвагу сваёй някідкай, але выразнай рэкламай гарбаты і напояў з траў, Уладзімір раней не заходзіў. Спусціўся кароткімі сходамі і на імгненне прыпыніўся разгублены. Ён ніяк не мог даць рады сабе ў такіх выпадках – з'яўляўся на парозе незнаёмай кавярні і губляўся ад няведання таго, як сябе паводзіць: падыходзіць да стойкі бара (што ўся аблеплена наведнікамі) ці проста ісці і сядзець на вольнае месца, чакаць, калі да цябе падбяжыць кельнерка і возьме заказ. Хоць і ведаў, што такая работа ў кельнеркі – падыходзіць да цябе, пытацца, а потым прыносіць заказанае, ніяк не мог суладзець з пачуццём сваёй вінаватасці: сваім прыходам ён надае лішняга клопату якой мілай дзяўчыне, і пэўна ж яна думае пра яго: “Прыпёрся... Пытайся ласкава, усміхайся. Мог бы кавы і дома напіцца. Тут людзі віскі пляшкамі бяруць... Што я з тваёй філіжанкі кавы буду мець... Драбязя галотная...”

Толькі адзін столік на два месцы заставаўся вольным, Уладзімір яшчэ патрываў імгненне, як пачуў, што ззаду расчыняюцца дзверы, і зразумеў: не зойме месца, дык давядзецца ціснуцца ў шчыльнае кола вакол стойкі бара.

Пайшоў, прысеў.

– Ці вольна ля вас?

Голас быў трохі нервовы. Уладзімір узняў вочы і пабачыў маладую кабету гадоў дваццаці пяці. Бялявыя густыя валасы да плячэй, твар з выразна акрэсленымі ротам, носам і вачыма. Прыемны твар, сімпатычны нават. Хударлявая. Яе кофточка была вязаная з тонкіх зялёных нітак, праз карункі і кветкі прасвечвалася цела і белы станік. “А чаму не зялёны?” – нечакана падумаў Уладзімір, кінуў як мага прыязней:

– Калі ласка, калі вы адна, то тады вольна.

Жанчына адказала нейкай гримасай, і Уладзімір адчуў сябе дурнем: як можна было казаць пра нейкую яшчэ ўмову, калі месца каля яго – адно? Выпітая раней самагонка не тлуміла галавы, але прыспешвала думкі, надавала хуткасці словам, якія рабіліся вось такімі смелымі, зразумела ж, з якой прычыны. У наступны момант Уладзімір прапанаваў:

– Вы не будзеце супраць, калі я пачастую вас? Я яшчэ нічога не заказваў...

– Дзякуй, я завітала выпіць кавы, а на каву я знайду грошы, – не халодна, хутчэй нейтральна адказала жанчына.

Уладзіміра казытала неадольнае жаданне гаварыць з ёй, быць у гэты вечар патрэбным і значным хоць для каго. Бо дзень, такі быў дзень добры, не можа ён скончыцца блага! Ён быў на лёгкім падпітку, усведамляў гэта, але памятаў і пра тое, што невялікая колькасць алкаголю толькі і давала яму мажлівасці трымацца з незнаёмымі жанчынамі ўпэўнена і нязмушана. Раней

яму не раз казалі як пра яго няўменне гаварыць з жанчынамі, так і пра тое, што ягоны воблік вельмі даспадобы жанчынам, а гарэлка робіць яго гаваркім і дасціпным.

– Выбачайце, але ж хіба я сказаў нешта пра ваш партманет? Я проста хацеў бы вас пачаставаць, тым больш, што і сам буду піць адно каву.

Мабыць, твар у яго выглядаў пакрыўджаным, бо жанчына ўжо цёпла ўсміхнулася і дазволіла, як павінілася:

– Калі ласка...

Якраз у гэты момант і падышла маладзенькая кельнерка. Заказалі каву. Уладзімір не ўпільнаваў моманту, каб афіцыянтка падціснула вусны ад невялікага заказу, употай ён абгледзеў залу і з яшчэ большай прыемнасцю для сябе зазначыў, што за шмат якімі столікамі сядзелі менавіта пры кубках, з кавай ці гарбатай.

Уважлівей паглядзеў на жанчыну насупраць сябе, знарок затрымаўшы вочы на твары. Яна не змаўчала ў адказ:

– Вывучылі? Будзеце варажыць будучыню?

Уладзімір любіў вось такія моманты. Звычайна так казалі ўсе, з кім яму раней давялося сустракацца на рэдкіх пагулянках у такіх вось абставінах – твар супраць твару.

– Будучыню чалавек сам сабе ладзіць, – паважна пачаў Уладзімір. – І з вашым характарам у вас усё павінна ўдасца.

– Авой, і які ж у мяне характар? – усміхнулася жанчына, адкінулася на спінку крэсла, быццам з палёгкай.

– Выразна акрэсленыя вусны, верхняя – тонкая. Значыць, любіце дабіцца свайго, упэўненая ў сабе, разлічваеце болей на сябе. Здольная на жорсткасць дзеля мэты. Просты нос, тонкі, крылы тонкія, трапяткія. Выснова: імпульсіўная, недзе і залішне крыўдлівая... Дарэчы, вы сёння не былі на працы...

– Цікава, – усміхнулася жанчына. – Гэта ваш такі стандартны набор для пачатку сустрэч з жанчынамі? Каб было чым заінтрыгаваць? А сёння я працавала. Хоць, скажу праўду: працавала ўдома. І з чаго на гэты конт ваша выснова – адзіна цікавая?

– Выбачайце, пазногці, – Уладзімір паглядзеў жанчыне на рукі. – Лак месцамі выцерся, відаць, што вы не сёння іх малявалі. То я падумаў...

– Назіральны які... І Вы, пэўна ж, паспрабавалі ўгледзець, ці ёсць на пальцы правай рукі паласа ад шлюбнага пярсцёнка?

– Так, – вінавата ўсміхнуўся Уладзімір.

– А іншае адкуль? Хоць што я пытаюся, сёння такіх вось ведаў у сеціве – як смецця на нашай вуліцы пасля нядзелі... Мяне завуць Ірына, я не замужам, займаюся фрылансам.

– Дзякуй, вельмі прыемна, я Уладзімір, – заспяшаўся Уладзімір. – А да фрыланса чым займаліся?

– Навошта Вам? Ну, педагог, філолаг.

– І што пішаце? Вы ж пішаце?

– Так, пішу... Казкі... дарослыя. Генерую тэксты. Апісваю сцэны любошчаў, трапяткога кахання. Яны ў мяне выходзяць, кажуць, дужа добра. Аднаго разу знайшла сваю сцэну ў нейкай выдадзенай кніжцы.

– Зразумела...

Прынеслі каву. Кубачкі былі маленькія, кава пахучая і не надта гарачая.

Ірына дастала цыгарэты, закурыла. Уладзімір таксама падумаў закурыць – першы раз у кавярні. Дагэтуль ён нечага саромеўся, хоць і бачыў перад сабой на століку попелнічкі.

– Мо яшчэ возьмем? – прапанаваў Уладзімір, калі пабачыў, што Ірынін кубачак амаль парожні. – Ці, можа, віна?

– Не, віна не трэба, не сёння, – адказала Ірына чамусьці цёпла, як старому знаёмаму, нават як таварышу, празрыста намякаючы на мажлівасць новай сустрэчы. – А кавы можна... Мне сёння яшчэ шмат пісаць...

Уладзімір павярнуўся, каб пашукаць вачыма кельнерку, і тая, быццам чакала ягонага позірку, адразу падышла.

– Яшчэ па кубачку кавы, калі ласка, і разлік, так? – павярнуўся ён да Ірыны.

– Так, – кінула яна.

Кельнерка прынесла яшчэ два кубачкі кавы, паклала на бераг стала нешта накшталт невялікага нататніка, ці, больш слушна, вокладкі ад яго. Уладзімір разгарнуў, паглядзеў чэк, дастаў купюру, уклаў і загарнуў. Кельнерка, зноў жа, як назірала за ім, падышла адразу, узяла “нататнік” і праз хвіліну прынесла з рэштай.

– Паслухайце, Ірына, – з вінаватай усмешкай Уладзімір звярнуўся да жанчыны. – Я разумею, што не павінен згодна з добрым тонам забіраць усю рэшту, трэба крыху тут пакінуць. Але я... хлопец вясковы, я не ведаю, шчыра кажу, колькі пакідаць. Заўсёды бянтэжуся...

– Пяць-дзесяць адсоткаў ад цаны, – спакойна адказала Ірына. – Але, зразумела, у залежнасці ад заказу. За нашыя два кубкі кавы пакідаеце тысяччу, будзе нармальна.

– Ух, дзякуй, – выдыхнуў з палёгкай Уладзімір, прыемна ўражаны тым, што Ірына адказвала без ценю паблажлівасці, падказвала, як сябру. – Я вас за падказку гатовы правесці вуліцамі горада на якую хочаш ускраіну!

– Не трэба на ўскраіну. Я живу недалёка, для мяне шпацыр сюды двойчы на дзень – як фіззарадка. Так што не разлічвайце, што я адмоўлюся, – яна хітравата прымурылася. – Заадно раскажаце, што вы за назіральны такі вясковец, які чытае характары жанчын па тварах, любіць частаваць іх кавай і адначасна не ведае, як паводзіць сябе ў звычайнай кавярні.

– Самы што ні на ёсць вясковец, – стаў гаварыць пра сябе Уладзімір, калі яны разам рушылі ад кавярні ўверх па вуліцы. – Што ведаю – дык гэта з сеціва, і вы не памыліліся. Часу вольнага шмат было, што рабіць вечарамі?

– А як жа жанчыны, сябры, улюбёны занятак, гарод-гаспадарка?

– Ды не трымалі мы гаспадаркі... з братам. Жанчыны... Нешта не выйшла з былой каханай. Дый не было кахання. Так, пацалункі пад месячыкам, яшчэ да войска. Сябры? Ну, у карты гуляць, смаліць без перапынку ды гарэлку піць? У клуб ісці, дзе трынаццацігадовыя дзяўчынкі прыйшлі засведчыць свае цыцачкі перад вяскоўцамі? Улюбёны занятак вось і атрымаўся...

– І чым жа вы займаліся ў сеціве? – з гулівым падтэкстам спыталася Ірына.

– Ды розным, – не пачуў падтэксту Уладзімір. – Фільмы глядзеў цікавыя, чытаў форумы розныя, дзённікі, блогі. Вучыўся казкі разгадваць.

– Казкі? І шмат разгадалі? – з лёгкай здзіўленнем запытала Ірына.

– Пакуль што няшмат. Дый не сам... Вось, прыкладам, найпрасцейшая, яе першую дзіцяці расказваюць, ну, вы ж ведаеце: жылі-былі дзед ды баба. Была ў іх курка Раба. Знесла курка яечка... ну і далей. Што цікава: чаму казка такая неўміручая? Чым яна так прываблівае?

– Сваёй прастотай для разумення, мабыць, – паціснула плячыма Ірына. – Ну, і якая разгадка казкі, які сэнс?

– О, тут далёка не ўсё так проста! – загарэўся Уладзімір. – Вось глядзіце, ад пачатку: курачка знесла яйка, ды не простае, а залатое. Навошта дзеду і бабе біць залатое яйка? Дзеля чаго? Далей – нечаканая лёгкасць, з якой яечка б’ецца, падаючы ад махання адно толькі мышынага хвосціка. І яшчэ больш незразумелы канец: курка суцяшае бабу і дзеда тым, што знясе яечка лепшае – простае. Хіба мала незразумелага?

– Ну, калі так ужо задумвацца над сэнсам, то можна дзе хочаш шукаць схаваныя загадкі.

– Не-не, загадкі трэба шукаць там, дзе ёсць нешта незразумелае, – запратэставаў Уладзімір. – Вам цікава, якая разгадка?

– Цікава, – шчыра прызналася Ірына. – Але кажыце хутчэй, бо мы неўзабаве прыйдзем, а гуляць я не магу, у мяне яшчэ шмат працы...

Яны ішлі ціхай вуліцай, паглыбляючыся ў квартал старой забудовы – тут стаялі трохпавярховыя дамы, з высокімі вузкімі вокнамі, з ляпнінай пад імі і над дзвярыма. Ходнік быў вузкі, адгароджаны ад дамоў тоўстымі стваламі ліп. Ірына і Уладзімір ішлі побач, часам крадаючыся плячыма. Але як ні карцела Уладзіміру ўзяць Ірыну пад руку, ён не мог адважыцца на такі просты жэст: не ўзяў адразу, то няма чаго цяпер...

– Добра, я зараз, – паабяцаў Уладзімір. – Успомнім Біблію, першыя тры раздзелы, дзе ідзеца пра стварэнне Богам Сусвету, Адама і Евы, іх зграшэнне і потым – выгнанне з Раю. Яшчэ раз чытаем казку і – шукаем аналогіі. Бог стварыў Зямлю, людзей і даў ім Рай. Што такое Рай для людзей, як не месца шчасця, залатое месца? Хіба не тое яйка, якое знесла курка? Цяпер дапусцім, што курка – гэта Бог, які дае людзям Сусвет, залаты, без граху. Што робяць людзі? Парушаюць заветы Бога! Імкненне разбіць залатое яйка – хіба не акт непаслушэнства? І вось далей ідзе цікавы момант: у Бібліі пабіць залатое яйка значыць – страціць Рай, людзям памагае д’ябал. Стварэнне з хвастом. У казцы мы бачым шэрую мыш, якая нічога такога не зрабіла, толькі паварушыла хвастком – і канец, трагедыя! Напрасцейшая аналогія. Мышыны хвост тут – змяя там. У Бібліі д’ябал таксама практычна нічога не робіць, хіба што кажа Еве: еш, будзеш падобная да Бога. І вось яйка разбітае, Рай страчаны. Што кажа Бог у Бібліі? Ідзіце і потам і крывёю зарабляйце сабе свой хлеб. Залаты век скончыўся, пачаўся век працы і войнаў. І курка абяцае дзеду з бабай: знясу вам яечка простае. Вось так: не пажадалі шанаваць залатое – карыстайцеся простым...

– Ух ты, цікава, вельмі, – не стала хаваць свайго захаплення Ірына. – У вас на кожную казку такія вось нечаканыя аналогіі падабраныя? Самыя да ўсяго дапялі?

– Ай-а, што вы, – крыху знійкавеў Уладзімір ад слоў жанчыны. – Так, яшчэ пару казак ёсць... якія кладуцца на расшыфроўку. Бо часта казка – нейкія веды, факты, якія людзі хацелі ўсяго толькі данесці да нашчадкаў. Нешта сам дадумляю, нешта вышукваю ў сеціве.

– Што вас натхніла на такія заняткі? І навошта?

– Неяк даўно глядзеў адну перадачу... У сеціве, на сайце. Там навуковец наважыўся расшыфраваць легенды інкаў. Іх было шмат, яны былі цікавыя, але часта, вось як нашая гісторыя з яйкам, мелі нейкія нутраныя супярэчнасці, бязглуздыцу. Гэта яго і насцярожыла. Вось... Ён пачаў шукаць, параўноўваць, аналізаваць...

– І знайшоў? – Ірына прыпынілася – відавочна, яны дайшлі да яе дома.

– Так... Прыкладам, у адной легендзе гаварылася: “І калі лісіца памачала свой хвост, то...” і далей нешта там адбылося. Праўда ж, глупства выходзіць: якая ліса і чаго ёй мацаць свой хвост?

– Ну, хто ж яго ведае? Казкі – казкі і ёсць, – нясмела запырэчыла Ірына, здаецца, заінтрыгаваная гісторыяй.

– Дык вось, – працягнуў пераможна Уладзімір. – Ён знайшоў сэнс. Выявілася, што Лісіца – не простая лісіца, а так называлі старажытныя інкі адно з сузор’яў. І яно, сузор’е Лісіцы, у адну з начэй года апускалася сваімі зоркамі, якія інкі ўважалі за Лісіцын хвост, да паверхні акіяна. Вось такая простая разгадка ў бязглуздай на першы пагляд паказцы: інкі зафіксавалі дакладную дату здарэння!

– Файна як, – пагадзілася Ірына. – Але мы ўжо прыйшлі. Дзякуй вам за каву і цудоўны настрой, які ў мяне з’явіўся. З вамі было вельмі цікава. Не крыўдуйце, я вам скажу шчыра, бо вы са мной былі шчырым. Дык вось, калі б на маім месцы сёння была іншая... Вас бы палічылі за вясковага дзівака, з якім ад суму можна памерці... А мне было цікава і не сумна.

– Я ведаю, – сумна ўсміхнуўся ў адказ Уладзімір. – То вам дзякуй. Усё так нечакана. І цудоўна. У мяне дзень быў сёння... незвычайны. І вось ён завяршыўся так шыкоўна – сустрэчай і размовай з вамі. А што іншыя... Я ведаю. У мяне з дзяўчатамі... рэдка бываюць супольныя

тэмы. Дый не ўмею я... з гарадскімі. А заўтра Вы будзеце рабіць сваю фіззарадку? У гэты ж час і ў тую ж кавярню?

– О, не, – з лёгкай скрухай адгукнулася Ірына. – Мне паўночы яшчэ працаваць, а заўтра ў другой палове дня з сябрамі выязджаем за горад, там лецішча, рэчка. Так што толькі ў панядзелак. Можа, у такі ж час.

– Зразумела, – панура адказаў Уладзімір, і ад Ірыніных слоў “з сябрамі” на яго пыхнула прыкрым пачуццём рэўнасці і адначасна – сваёй асабістай вылучнасці, ізаляванасці ад яе свету, а значыць, ад свету ўсіх прыгожых і разумных жанчын.

– Не сумуйце, – усміхнулася ў цемры Ірына.

На яе твар падала размытае святло з вокнаў дамоў, адцяняючы вясёлыя ямінкі на шчоках, якія ўзнікалі тады, калі яна ўсміхалася. Уладзімір адчуў нязвыклую пяшчоту да гэтай амаль незнаёмай яму жанчыны.

– Бывайце, да сустрэчы, – Ірына падала яму руку. – Буду чакаць ад вас разгадкі якой іншай казкі. Скажам, пра дзедку і рэпку.

– Я пастараюся адшукаць разгадку рэпкі, – Уладзімір ціхенька сціснуў кволую жаночую руку ў сваёй, адчуваючы яе цеплыню і лёгкае трымценне.

Ён падыходзіў да сцішанага ў глыбіні старога саду дома зусім працверазеўшы. Дзівіўся сам з сябе: як лёгка ўдалося пазнаёміцца! Якая яна цікавая і... мілая. Побач з ёй утульна і спакойна. Яна не пазірае грэбліва, не кпіць з яго захаплення, з яго цікавасці.

Добрая ў бабулі самагонка!

Калі сон пачаў пакрысе прыгладжваць пікі вострых адчуванняў, рабіць усё раўнейшым і спакайнейшым, тут і вылезла, вытыркнулася, як галоўка невялікага цвічка, адно адчуванне, якому не надаў раней значэння, якое прапусціў паўз свядомасць, а яно, бачыш, не мінулася, засела... І цяпер вось набывае важкасць, прымушае ўспамінаць, шукаць аналогіяў, тлумачэння. А як яго патлумачыць? Проста ў той самы момант, калі ў сваёй руцэ адчуў цёплую Ірыніну руку, маленькая, на сотыя долі секунды, праскокнула думка-іскра: “Папаўся!” Ага, папаўся, – з мяккай радасцю пагадзіўся ён цяпер, засынаючы. Такой жанчыне за шчасце папасціся. Апошняя яго думка была пра Алену, нават не пра яе, а пра тое, што ён ні разу не ўспомніў сёння пра яе. Дык чаго яна ўлезла ў яго голаў цяпер? Адмахнуўся ад думкі...

Ранкам прыехаў сусед па вёсцы Марыі Фамічны, і яна, нечым падобная ў гэтыя хвіліны да спуджанай з гнязда курыцы, што прымасцілася несціся, бегала то з дома на двор, то адтуль у свой пакой.

– Цётка, усё давязу, нічога не растрасу, – казаў уладальнік старэнькіх “жыгулёў”, прас-таваты мужчына гадоў пяцідзесяці.

– Ай, каб жа не забыць нічога, – вохкала гаспадыня. – Дзівіся, тут во шкляное, Валодзечка, асцярожней тамака, чакай, я мо на рукі тое вазьму, – крычала гаспадыня Уладзіміру, бегла за ім на надворак.

Урэшце мітусня скончылася: заладаваліся – што ў багажнік, што на задняе сядзенне.

– Глядзі ж, дзеткі, каб усё ладна было, пакідаю табе найдаражэйшае, што ёсць – дом, то ж глядзі, глядзі на ўсе вочы. З газам асцярожны будзь, фортку не пакідай адчыненай, як куды ідзеш... Ды глядзі, з дзеўкамі пільным будзь: не маленькі, мусіш ведаць: чорт у лазу завядзе, а баба ў нетры.

– Буду глядзець, Марыя Фамічна, усё будзе добра, – запэўніваў Уладзімір старую і ўпотаі чакаў, каб хутчэй паехаў з двара аўтамабіль.

І вось ён застаўся адзін – адзін у такім вялікім доме.

Раптам стала трывожна.

Пачуццё, што тут яшчэ нехта ёсць, як выскачыла аднекуль з кутка ці выпаўзла гадзюкай з-пад дзвярэй бабульчынага пакоя. Уладзімір, сам сабе лаючыся – от жа, заблазнаваў, – абышоў пакой: бабулін быў зачынены на ключ, у залі было пуста: канапа, шафа-“сценка” набытая гадоў

трыццаць таму, стол з тэлевізарам, накрытым адмысловай вышыванкай. Калідор, яго пакой направа...

Уладзімір уздрыгнуў: у ягоным пакоі сядзеў кот. І кот уздрыгнуў. Прыпаў да пярэстага ходніка, прыціснуў вушы, напружыніўся, паказваючы гатовасць у кожны момант скочыць проста ў твар.

– Ну, і навошта ты сюды прыйшоў?

Голас прагучаў неяк хрыпата, вельмі гучна для пустога дому.

Уладзімір ступіў крок у пакой і адразу ж адступіў убок ад уваходу. Кот не зводзіў з яго жоўтых вачэй.

– Прыбірайся, адкуль прыйшоў, – загадаў кату Уладзімір.

І той быццам зразумеў словы – узяўся і хутка, але з годнасцю, выбег з пакоя, крутануўся ў калідоры, і праз адчыненую вітальню выскачыў на веранду.

Уладзімір прайшоў за ім, пабачыў, як кот схаваўся ў густой траве пад плотам у глыбіні садка.

Зачыніў дзверы. Вярнуўся на кухню, але, падуладны незразумеламу пачуццю трывогі, зноў зазірнуў у пакой, нават нахіліўся і паглядзеў пад ложак – было пуста. Ды трывога не адпускала. Уладзімір і сам не разумеў, што адбылося незвычайнага: кот, шукаючы ежы, зайшоў у дом, бо дзверы былі адчыненыя, пакуль тут бегалі з клункамі.

“Пайшоў ты к чорту, чорны кот“, – паспрабаваў прагнаць сваю трывогу Уладзімір і спатыкнуўся на думцы: ён запомніў вялікія жоўтыя катовы вочы. А які быў сам кот – Уладзімір як не бачыў.

За гадзіну ён выправіўся ў кавярню – пад’есці, потым сеў занатоўваць гаспадынін аповед пра Купалле. Трэба было паспяшацца, каб паспець да пятай гадзіны схадзіць у бліжэйшы які пункт і раздрукаваць.

“Прынтар трэба набыць“, – падумаў Уладзімір.

У нядзелю праседзеў рыхтуючыся да чарговага экзамену – Уладзімір дакладна паставіў, што кідаць універсітэт не будзе.

Увечары, пасля таго, як схадзіў у кавярню (у той самы час, што і ў пятніцу, з кволай надзеяй, а раптам Ірына ўсё ж з’явіцца там), зайшоў у дом і разгублена спыніўся ў вітальні: у ноздры шыбануў моцны пах падлы.

Частка 2

1

Недзе на трэцім курсе ўніверсітэта Генадзь Колтун пачаў сніць маленства. Невыразныя мроі, колеры і адчуванні. На іх можна было б і не звяртаць увагі, калі б не пачуццё незразумелай трывогі пасля такіх сноў. І гэта раздражняла. Класціся спаць упэўненым, здаровым, у гуморы – і прачынацца з разуменнем пэўнай пустэчы ў сваёй памяці, з усведамленнем нейкім замалёванага, зачыненага для цябе кавалка твайго жыцця.

Генадзь добра памятаў сябе гадоў з пяці – лета ў бабулі, дзіцячы сад. Выхавальніца, якая лаялася на яго за тое, што пасікаў міма гаршка, і яго крыўда на той крык, а потым – удар нагой па гаршку і жоўтыя ручаі на падлозе.

Але нешта было да бабулі. Бацька? Ён памятае не бацьку – памятае нейкую сілу, якая абхапіла яго маленькую ручку, некуды цягне. Памятае сапраўдны ўзлёт – і страх таго імгнення, калі сіла, якая яго падкінула, раптам знікла, і ён падаў, падаў, захлынаўся ў жаху, мярцвеў, і тады тая сіла зноў лавіла яго, утрымвала. І зноў кідала ўгару, дзе маленькі Генік заходзіўся ў крыку.

Ён сёння разумее, чаму не любіць вышыні. Страх ідзе адтуль – ад таго першага падкідвання.

Маці доўга не гаварыла з ім пра ягонага бацьку, і толькі раз, быццам загадзя рыхтавалася, запрасіла ў свой маленькі пакой. На яе ложку ляжала некалькі фотакартак. Маці сказала, што на здымках ягоны бацька. Расказвала, як яны пажаніліся, як ад першых дзён узненавідзела яе свякроўка, як законны муж з закаханага і ўважлівага чалавека пад паглядамі свае маці раптам ператварыўся ў дэспатычнага, грубага мужыка. Хоць так не мусіла быць: яна позна выйшла замуж, муж яе быў ужо не маладым чалавекам, і ягоная маці павінна была б радавацца, што ўрэшце прыпуціўся, што падаравала нявестка ўнука. Яны жылі ў вёсцы... на самай ускраіне. Нейкае глухое і страшнае месца, за гарадам адразу пачынаўся змрочны альховы лес, мокры, балотлівы, мноства кустоўя. У суседняй вялікай вёсцы была школа, клуб, у які маладая жанчына магла б ісці працаваць, але муж не пусціў – памагай па гаспадарцы. Тры каровы, свінні... Ды цяжка было не працаваць, цяжка было вытрымваць штодзённыя едкія свекрывіны слоўцы, ненавісныя позіркы. Чым не дагадзіла нявестка – старая ніколі не казала. Почасту яна ляжала – ці то сапраўды хварэла, ці то прыдавалася хвораі, каб яшчэ больш памучыць сваю нявестку. Памерла. Яе сын, Генадзяў бацька, праз месяц па смерці маці ў п'янай бойцы зарэзаў п'яную жанчыну. Тады маці забрала маленькага Генадзя, і яны з'ехалі да другой бабулі...

Генадзь глядзеў фотакарткі. Выявы на іх яго зусім не чаплялі. Тут было не ягонае жыццё. Ён глядзеў на фотаздымак свайго бацькі з меншай цікавасцю, чым на здымак у газеце прэзідэнта якой краіны. Усё было чужым. Далёкім, такім далёкім, што памяць нават не захавала кропелькі адчуванняў, і чужым. Адзінае – страх вышыні.

Мы памятаем не пражытыя гады і падзеі, мы памятаем эмоцыі. Тыя, найяскравейшыя, якія ўзрушалі нашу свядомасць да такой ступені, што нервовыя клеткі ў мозгу складваліся ў пэўным парадку для іх захавання і захавання тых абставінаў, якімі эмоцыі былі народжаныя. Генадзь у свае восемнаццаць гадоў ведаў пра гэта. Ён аднаго не разумее: навошта маці вось цяпер выклала пажоўклых фотаздымкі і паказвае яму? Расказвае нашто?

– Каб не ўпікаў мяне. Можа, табе захочацца знайсці бацьку, – адказала ціха маці.

– За што ўпікаць? Што гэтулькі гадоў хавала? Не разумю, – пацэпнуў плячыма Генадзь. – Шукаць бацьку, цяпер? Падзякаваць яму, што ў самым маленькім веку ўзнагародзіў мяне акра-

фобіяй? Адзінае, што я помню, што нітуе мяне з ім – як ён падкідае мяне, а я крычу. Было ж так?

– Але, было, – кіўнула маці. – Калі вяртаўся з работы выпіўшы, то лавіў цябе і падкідаў. Я хавала... баялася. Адзін раз ён ледзь паспеў злавіць цябе, ты выпцяўся...

– Ну во... выкідвай свае фоткі, яны мне не патрэбныя. Ці ты сама хочаш знайсці яго?

– Навошта? – разгубілася маці.

– Ну, а я ведаю? Мо пахваліцца, якога сына выгадала. Ці каб я яму пысу набіў.

– Генік... Што ты кажаш? – маці, было відаць, спужалася, пачала мітусліва збіраць фотакарткі. – Я ж во паказаць ды расказаць...

– Мяне не хвалюе маё галазадае маленства недзе ў балоце, – жорстка адказаў Генадзь. – І не думаю, што бацька стаў нейкім мільянерам. Ці стаў? Ты нічога не ведаеш больш пра яго?

Маці сцялася, падціснула вусны, быццам жанчыну схопілі за руку ў час яе непрыгожых, непрыстойных дзеянняў. Пасля невялікай паўзы яна адказала:

– Ён выйшаў праз сем гадоў... Шукаў нас. Прыехаў да маёй маці, патрабаваў адрас. Я паехала туды... Не заспела: ён паспеў абрабаваць саму маці і яе суседку, уцёк. Яго злавілі і зноў судзілі. Болей я нічога не ведаю.

– Выдатна! Цяпер усім маім знаёмым трэба паведаміць, што ў мяне бацька – забойца, рабаўнік, зэк і згніў у турме! Во якую дзіўную спадчыну я атрымаў ад сваёй роднай маці ў год паўналецця! Дзякуй!

Маці заплакала.

Генадзь выйшаў з пакоя.

Болей яны пра бацьку не гаварылі. Месяцы праз тры пасля гутаркі маці пастукала ў ягоны пакой, асцярожна зайшла.

– Вось, – яна прыўзняла руку з нейкімі паперамі, загорнутымі ў цэлафанавы пакет.

– Што “вось”? – Генадзь адарваў вочы ад манітора.

– Аблігацыі... Я збірала... Ты ўжо студэнт, ты малады... сёння цяжка без машыны. Тут... павінна ставаць на першы ўзнос. Возьмем крэдыт. Табе зручней будзе. І да бабулі калі пад'едзем. Яна зусім кволая стала...

Генадзь разглядаў паперы, як просьбу маці аб прабачэнні. Рэальная мажлівасць мець сваю машыну так узрушыла яго, што яшчэ цэлых паўгода, пакуль вучыўся і здаваў экзамены ў школе аўтамабілістаў, ён быў уважлівым і стрыманым: не грубіў, не адказваў аднаскладова – у тыя месяцы ў іх хаце было так, як было, калі яны былі разам на дварэ, і так, як малявалі сабе дачыненні маці і сына Колтунаў іхнія суседзі.

Пачуццё вінаватасці перад Генадзем у маці з'явілася неяк адразу, неспадзявана для яго самога. Яму не было тады яшчэ і шаснаццаці. У той летні вечар у іх кампаніі ў аднаго з сяброў быў дзень нарадзінаў, і бацькі шчодро забяспечылі яго грашыма. Набылі пляшку гарэлкі на чатырох і піва, як наймацнейшага. Генадзь, у якога ўсё хісталася перад вачыма, ледзь дабраўся пасля паўночы да сваёй кватэры. Мабільнік ён вымкнуў – каб маці не даставала званкамі. І яшчэ не паспела яна ў вітальні ці то напалохацца ад яго выгляду, ці то ўздыхнуць з палёгкай – сын жывы, хоць і выпіўшы, як Генадзь пачаў.

Ён крычаў, плакаў, дакараў, упікаў – ён выказваў ёй усе тыя крыўды, якія пазбіраліся за ўсе гады ягонага свядомага жыцця, якія ён сам ашчадна збіраў – можа, яшчэ тады думаў, планаваў вось такі дзень, калі ў твар маці выкажа ўсё. Пра адзенне і танны мабільнік, пра патрыманы кампутар, які з'явіўся ў яго пазней за ўсіх у класе, пра свой сорам, калі аднакласнікі прыходзілі да яго ў іх бедную кватэру... Хутчэй за ўсё, яго ніхто спецыяльна і не крыўдзіў, але самыя невялікія заўвагі, самыя бяскрыўдныя кепікі аднагодкаў Генадзь успрымаў як абразы, праўда, не адказваў ніяк, і ўсе думалі, што гэта нічога страшнага: трохі пацвельваць з сябра, “мамчынага сына”.

З таго дня ў іхнай кватэры ён стаў галоўным. Маці з сынам за парогам кватэры жылі так, як і раней: паважна і ласкава адзін да аднаго, у самой жа кватэры маці стала больш прыслугай і хатняй гаспадыняй. А ў Генадзя знайшлося выйсце для яго комплексу непаўнаважнасці, і ён з апантанасцю згаладалага на салодкае дзіцяці адшчыкваў і адломваў штовечара і штورانіцы невялікія, але такія салодкія кавалкі сваёй асабістай значнасці, якая палягала ў служэнні яму, у павазе яго ды поўнай падпарадкаванасці яму. Маці была на пенсіі, але працавала – у тым жа ДК, толькі не памочнікам рэжысёра, а прыбіральніцай.

Аўтамабіль, які яны набылі, прынёс у сям’ю часовае супакоенне і лад. Генадзь усведамляў, што тая ранейшая бядота і была пэўнай прычынай для сённяшняга набытку: маці ашчаджала грошы для яго, для пачатку самастойнага жыцця. І аднак жа, яе віна, як няздольнай у тыя часы зарабляць болей, ці хоць выйсці другі раз замуж ды забяспечыць нармальнае маленства і юнацтва сыну, не мінала, хіба што паменшылася, прытупілася. Генадзь чакаў ад маці яшчэ аднаго кроку, пра які яна сама неяк і прагаварылася, калі наведаль бабуню:

– Трэба, мабыць, збірацца мне ды пераязджаць сюды, – казалі маці сваёй маці. – Геначка ўжо дарослы, сам здолее пражыць, а тут мне і пенсію траціць не давядзецца – зямля пракорміць, і за табой дагляджу...

– Глядзі, каб не вадзіў там усялякіх, – устрыжывалася бабуня. – Цяпер такая моладзь...

– Не, за Геніка я спакойная, ён вельмі адказны, разумны, – пераконвала яе маці.

Але мінула і паўгода, а маці быццам забылася на свае словы. Генадзь, які стаў тады выпадковым і незаўважаным сведкам размовы, не нагадваў маці пра яе жаданне, трываў: нічога не заставалася, як чакаць. Не вытрываў: раз і другі псіхануў быў, сказаў, што не можа нармальна запрасіць дзяўчыну ў госці, бо яна саромеецца. Маці моўчкі праглынула ўпкі, але пасля другога разу пачала збірацца. І не на тыдзень які, а грунтоўна. Назусім. Пра што сыну і выказалася асцярожна. Генадзь, умела хаваючы сваё сапраўднае пачуццё радасці, адказаў, што няма падстаў за яго перажываць – у яго ёсць галава на плячо.

Хоць ніякай дзяўчыны не было. Бо Генадзь баяўся. Набыты аўтамабіль хоць і змяніў кардынальна самога Генадзя і стаўленне дзяўчат да яго, аднак нічога не мог змяніць у ягоным стаўленні да дзяўчат. Генадзь стаў адкрывальнікам простага сакрэту мужчынскай прывабнасці: поспех у жанчын маюць упэўненыя мужчыны. Тыя, што ведаюць сабе цану. Тыя, што паказваюць сваю ўладу над абставінамі. Упэўненасць прыйшла сора: адзіны гаспадар кватэры, аўтамабіля, цалкам самастойны пяцікурснік. Усё неўзабаве праявілася вонкава, як пот праступіў праз сарочку ў летнюю спёку ў гарадскім аўтобусе. І толькі адно Генадзь хаваў старанна – тое, што ён быў цнатлівым. Так, у свае больш за дваццаць два гады вось такі. Але тут ён не прыспешваў сябе, хоць ад пачатку і была думка: маці з’ехала, дык трэба прывесці якую... за грошы. Стрымвала тое, што жанчына застанеца тут, у горадзе, ён будзе ведаць, што яна жыве і, можа, расказвае некаму, смеючыся, пра яго першую бязладную спробу, хваляванне, сарамлівасць. Генадзь чакаў і ведаў, чаго чакае: набліжалася размеркаванне. Хлопцы яму казалі, што на яго глядзелі як на патэнцыйнага “мужа” – фіктыўны шлюб даваў дзяўчыне мажлівасць застацца ў горадзе, а не ехаць у які аграгарадок. Маці ў свой час парупілася не толькі пра яго паступленне – на трэцім курсе ён праходзіў практыку на гарадскім прадпрыемстве з дакладнай перспектывай работы па заканчэнні. Так і выйшла – ён атрымваў рабочае месца, яго не датычыла перспектыва пакідаць горад.

Урэшце ён атрымаў аж дзве прапановы і спыніў свой выбар на сціплай дзяўчыне, далёка не красуні, хоць постаць у яе была зграбная. Дакладней – магла быць, калі б яе адзелі, як трэба. Цынік і сцябач Вінцусь з іх курса, які пасля месяца навучання даў мянушкі кожнаму студэнту групы (палова з якіх і прыжылася), называў дзяўчыну “хурлядзь”. Што праўда, хоць большасць і не ведала значэння прыдуманнага слова, але, выразна адчуваючы ў ім нейкі надта ж абразлівы прысмак, у вочы дзяўчыну так не называлі. Больш таму, што яна і сама не лезла нікому ў вочы. Не проста шэрая мыш, а паўпрапрыстая шэрая мыш – так сціпла яна трымалася. Пра яе, на

пытанне, якая яна, можна было адказаць двума словамі: ніякая і хурлядзь. Бо хурлядзь, як патлумачыў Вінцусь, тое ж самае, што і рухлядзь, але маладая: “Рухлядзь ёсць асобіна жаночага полу, якая з гадамі страціла ўсё жаночае, апрача таго, што схавана між ног, і скарыстоўвае яго адно на тое, каб хадзіць у прыбіральню. А хурлядзь – тая маладая, якая свайго жаночага так і не знайшла і перакананая: тое, што хавае ніжэй пояса, створанае адно каб пасікаць”.

І вось гэтая дзяўчына, трэба заўважыць, без асаблівай сарамлівасці, хутчэй са сваёй, ужо легендарнай, сціпласцю, падышла да Генадзя і прапанавала яму зарабіць на фіктыўным шлюбе з ёй.

Генадзь толькі паабяцаў “падумаць”, як пабачыў у вачох у дзяўчыны пакорлівасць і гатовасць ці не да ўсяго. Не ўсцешыўся, а нібыта паставіў недзе ўнутры сябе “птушачку” – не памыліўся. Грошы, якія ён атрымваў ад дзяўчыны за “шлюб” былі не галоўным, грошай ставала: маці з вёскі пераводзіла яму ўсю пенсію, яшчэ і бабулінай частку. Генадзь, стоячы перад невысокага росту дзяўчынай з простым, без макіяжу тварам, гледзячы ў яе невыразныя, зусім не намаляваныя вочы, дзе адбіваліся надзея і страх, прапанаваў проста і недвухсэнсоўна: ён жыве цяпер адзін, харчуецца па страўнях ды канапкамi, начамі яму сумна – то чаму б ёй не сыграць ролю жонкі больш грунтоўна?

Дзяўчына, яе звалі Людай, спалохана міргала вачыма, потым каўтнула і сказала:

– Ты... хочаш, каб я жыла з табой як жонка? І... у ложку?

– Чаму б і не? Калі не хочаш – я ж не настойваю, – знарок абыякава адказаў Генадзь. – Ахвотныя знойдуцца. І за большую суму. Дый раптам мне да смаку прыйдзецца жыццё з табой? – амаль гуліва дакончыў ён.

Люда пачырванела – так моцна, што ён здзівіўся, і ціха сказала:

– Я паспрабую... Але... ты ведай, што ў мяне няма... досведу. Ніякага.

Генадзь усміхнуўся куточкамі вуснаў, а недзе яшчэ адна “птушачка” стала і ўскінула свае крылцы: ён зноў не памыліўся.

– Ува ўсіх на пачатку не бывае досведу, – амаль суцяшаючы, адказаў ён.

Праз дзень – “А чаго адкладаць?” – яны падалі заяву, і ўвечары Людміла прыехала да яго з невялікай торбаю: халат, пантофлі, нешта з бялізны і дробязныя рэчы. І засталася нанач.

Генадзь разумеў, што для яго гэта першы досвед, і можа быць фіяска: як толькі Людміла пераступіла парог, яго ўзбуджэнне стала імкліва нарастаць, ён ледзь стрымваў сябе, каб не пачаць загаварыць ёй распранацца адразу ж, ісці ў спальню. Таму выпіў набытую ў аптэцы пігулку і дазволіў Людміле пайсці ўзяць душ, сам паставіў віно – няхай усё будзе неяк хоць крышку аформлена...

Упэўненасць, якую надала яму выпітая пігулка, вера ў яе цудадзейную моц, дазволіла яму быць няспешлівым, не хвалявацца. І Людміла, якая і распраналася, і клалася на канапу так, нібыта рыхтавалася да страшэннага пакарання, наўрад ці падумала, што для Генадзя яна была першай жанчынай.

Генадзь кпіў нязлосна з яе сарамлівасці, і гэта дазволіла яму самому не адчуваць таго ж пачуцця. Ён сцягваў з яе прасціну, вымушаў ляжаць вольна – ён першы раз у сваім жыцці бачыў перад сабой аголенае дзявочае цела. Калі яна падпарадкавалася, выструнілася, Генадзяў шал на нейкі момант адступіў месца захапленню, якое ішло ад аголенага цела: Генадзь раптам пабачыў, што перад ім амаль бездакорнае хараство, вытанчаная фігура дзяўчыны, лялька, нібыта зробленая паводле ўсіх галівудскіх законаў сэксуальнасці. Потым амаль на паўгадзіны яна сапраўды стала для Генадзя жывой лялькай: ці не ўсё тое, што Генадзь бачыў у порнароліках, ён захацеў увасобіць сам. Людміла амаль не супраціўлялася, толькі часам жаласліва прасілася, калі ёй было няцярпіна балюча. Па праўдзе, Генадзь трохі шкадаваў дзяўчыну, але не мог спыніцца, пакуль не здаволіць свайго юру, нягледзячы на тое, што дзяўчына пад ім уздрыгвала не ад задавальнення, а ад болю, што на прасціне з’явілася крывавая пляміна, што на Людміліных сцёгнах былі крывавыя пісягі, і яго ўласная пахвіна была ў дзявоцкай крыві

першага жаночага болю. І пагатоў не мог спыніцца, бо ў тыя хвіліны быў прасякнуты не толькі першым пачуццём сапраўднай блізкасці, якое амаль па-шчаннячаму падвывала ў ім, але і салодкім, да вар'яцтва, ўсведамленнем поўнай улады над дзяўчынай, яе целам і воляй.

Яны спалі разам, раніцай Генадзь адчуў яшчэ большае, як увечары, узбуджэнне. Нечакана для Генадзя яно было глыбокім і – з непажаданым ды прыкрым для яго адценнем пяшчоты, якое ён пастараўся прагнаць. Настрою дадало тое, што Людміла цяпер зусім не саромелася (а ў спальні было зусім светла) і не сціскала вусны ад болю – наадварот, ён адчуў, як яна сама асцярожна, сарамліва імкнецца яму насустрач. І ён пачаў жадаць, каб яна атрымала задавальненне, каб ускрыжвала пад ім, салодка стагнала, не стрымвалася, прасіла “яшчэ” – каб урэшце яму самому пераканацца ў сваёй здольнасці даводзіць жанчыну да бяспамяцтва аргазму.

Людміла нібыта адгадала ягоныя думкі, хоць цалкам можа быць, што яна і гуляла ў сваю, схаваную ад яго гульню. Але на чацвертую ноч яна першая прыпала да яго. І была ўжо сапраўднай каханкай – такой, якіх Генадзь бачыў на экране манітора: бессаромнай, адгукалася на кожны яго рух, адгавала жаданні і, галоўнае, стагнала, ускрыжвала, і, урэшце, забілася пад ім у канвульсіях асалоды.

Пасля ночы, калі Людміла гатавала канапкі ў кароценькай ночнай кашулі (купіла два дні таму), Генадзь зведаў сапраўдную асалоду ад спазірання яе вытанчанай фігуркі і ўсведамлення таго, што гэтая дзяўчына належыць яму. І сказаў тады:

– Слухай, у цябе ж нармальная фігура, на твар ты не пачвара. Чаго ты ходзіш, як хурлядзь якая калгасная? Адзявацца не ўмееш?

Людміла ўспыхнула чырванню, нічога не адказала. Але за два наступныя дні яна змяніла амаль увесь свой гардэроб. Высока адкрыла свае сапраўды прыгожыя ногі з круглявымі каленнямі. Можа, крышку велікаватыя, але дужа прывабныя грудзі цяпер спакусліва выглядалі ці то з глыбокага выразу цішоткі, ці то з-за расшпіленых гузікаў блюзкі. Яна пабыла ў салоне – прафесійны макіяж разам з новай фрызурай да непазнавальнасці змянілі яе твар. Колішні “хвост” пераўтварыўся ў модную стрыжку, валасы змянілі невыразны цёмна-русы колер на яркі каштанавы. У яе хадзе і паставе з’явіліся плаўнасць рухаў, адкрытасць, а з імі – прывабнасць і нават больш: тое, што мужчыны называюць “сэксапільнасцю”. Цяпер яна зусім не нагадвала тую сціпую, безгустоўную вясцоўку. Што праўда, яна не дэманстравала свае дачыненні з Генадзем ва ўніверсітэце. Але і ў вочы, і за спінай Генадзь чуў галасы захаплення не так ёй, як ім: “Ты глядзі, што зрабіў з калгасніцы...”. Гэта грэла. Генадзь і сам заўважыў, як зусім па-іншаму стаў выглядаць і Людмілін твар – яго асвятляла нейкае нутранае святло сваёй асабістай значнасці і... шчасця.

Аднак, хоць Генадзь і адносіў змены на свой асабісты рахунак, пакідаў і мажлівасць для трывіяльнага разліку самой Людмілы: вельмі магло быць, што яна здумала, быццам мае шанцы застацца ў Генадзевай кватэры сапраўднай жонкай, скарыстоўваючы сваю пекнату і паслужлівасць. Мажлівасць такіх практычных планаў не засмучала Генадзя – ён іх разумеў і прымаў. Але пасміхаўся ў думках: прапісваць Людмілу ён не збіраўся, апрача таго, кватэру маці аформіла як падарунак сыну, так што хвалявацца не было падстаў: калі хочаш ён мог вышпурнуць дзяўчыну з кватэры.

Але пакуль што – няхай будзе. Яна цалкам адпавядала уяўленню добрай жанчыны з барадатага анекдота: гаспадыня на кухні, каралева на людзях, прастытутка ў ложку. І, да ўсяго, служка ў кватэры – Людміла ўжо праз два тыдні іх супольнага жыцця незаўважна для самога Генадзя цалкам узяла на сябе ўсе хатнія абавязкі. Генадзь быў здаволены, з ёй было яшчэ бес-турботней, чым раней з маці, да таго яна была яшчэ і жанчына ў ягоны ложак.

2

Менавіта праз машыну і Людмілу ў ёй, у Генадзева жыццё ўварваўся першы ўсвядомлены кавалак памяці маленства.

Быў травень, гарачы, выбуховы, у квецені і зеляніне. Людміла папрасіла-прапанавала: з'ездзіць на гарадское возера – немажліва сядзець у кватэры ў такую гарачыню. Генадзь згадзіўся. На момант у яго ў галаве бліснула думка пра тое, што пляж – выдатнае месца для знаёмства. Вось паедзе, можа, сустрэне каго... цікавейшага. Бо Людміла, калі шчыра, пачынала яму не тое што надакучаць, а рабіцца прэснай. Карцела прайсці яшчэ раз гэтым шляхам заважання, адкрыцця новага цела, новых (павінны ж быць) пачуццяў.

Аднак, з задавальненнем для сябе, Генадзь мусіў прызнаць, што на пляжы яго Людміла выйгравала ўва ўсіх жанчын і дзяўчат: акуратныя, цудоўнай формы сцёгны, як пляшачкі лыткі, аніводнай складкі тлушчу на жываце... Генадзь глядзеў на чужыя жаночыя фігуры з непрыемным адкрыццём: ён і не падазраваў, што гэтулькі жанчын маюць нізка апущаны азад, ці то кавалерыйскай формы сцёгны, худыя, або тоўстыя ў лытках ногі, непрыгожую паверхню скуры, а то і скулкі на грудзях... І ў дадатак, ён адзначаў тое, з якой прагай пазіраюць на ягоную Людмілу мужыкі. О, яна тут была каралевай, гэта факт...

Людміла была ўмелай плыўчыхай, усё ніяк не магла насыціцца вадой, як для Генадзя – дык і вельмі халоднай. Сталі збірацца назад.

Тут і здарылася.

Салон угрэўся, было невыносна задушна ў першыя хвіліны. Людміла на сядзенні побач адкінулася ў крэсле, мужчынская сарочка, якую замест сукенкі яна адзела на пляж, была не зашпіленая, толькі трохі затуляла яе грудзі вольным крысём.

Нешта ў крысці сарочкі, пасцы цела між імі падалося знаёмым, даўным, надзвычай важным, але незразумелым і ад таго невыносным. Са злосцю на пачуццё (ён ледзь не крыкнуў Людміле: “Зашпілі! Вываліла цыцкі, разляглася!”), але стрымаўся, болей з таго, што існавала нейкая квояла надзея: ён успомніць...), Генадзь стаў круціць люк у салоне.

Пабачыў кавалак неба.

І раптам адтуль выцяла так, што Генадзь на хвіліну замружыўся.

У вачох быў лапід неба, які свяціўся над палоскай скуры між грудзей.

– Во як падрала ўсё на сабе... Анягож, такі боль... Як іншым балела, яна не чула... От цяпер адбаліць за ўсіх...

Генадзь не расплюшчваў вочы. Замёр.

Запахла нечым старым... Успомніў – даўно не паленай, сырой грубай.

Ён сядзіць на грубцы (гэта частка грубкай завесцы ляжанка), якая закінутая нейкім покрывам. Праз шчыліну ён бачыць ложак, на якім ляжыць старая жанчына: ускудлачаныя валасы, шэры твар з заплюшчанымі вачыма і скрыўленым ротам, вострым носам. Светла-шэрая ночная кашуля на ёй падраная пасярэдзіне, відаць скуру пляскастых, мярцвянабелых грудзей. Ніжэй цела затуляе брудна-зялёная коўдра. З-пад яе выглядвае адна сухая шэрая рука ў мностве белых плям, перавязаная ля запясця.

Раптам старая на ложку скаланаецца, цела як быццам нехта штурхае знізу, рука спрабуе ўзляцець, але застаецца прывязанай.

– А-а-ы-ы! А-а-ы-ы!.. – крычыць старая страшным, нялюдскім голасам, які цалкам забірае ў сябе маленькага Генадзя, ён не можа працівіцца яму, не можа выдрацца. Ён адгукваецца на голас. Так, ён разумее, што ён – маленькі, што на ложку яго бабуля. Ён ужо даўно чуў яе крыкі, яго праганялі з пакойчыка, забаранялі ісці на другую палову дома, ён мусіць спаць у пуні, там смачна пахне сена і ўначы шумна дыхае карова, а яму карцела... Не, не проста карцела – яго цягнуў, ім кіраваў, яго заварожваў сваёй нечалавечнасцю бабульчын жудасны крык.

Ён незаўважна прашмыгнуў – і вось схаваўся, глядзіць і слухае. Голас гучыць як нейкі загад яму, Генадзю. Ён нешта павінен зрабіць, ён адчувае гэта. Але ён нічога не будзе рабіць, бо цяпер ён скаваны жудасцю, не чуе нават, як б'ецца ягонае сэрца. Ён не чуе сябе – ён нібыта не тут, яго няма, яму сніцца...

– Цімафей прыйдзе, няхай разбірае столь... Ага, нічога не будзе, не памрэ, трэба разбіраць... Во сабрала сабе клунак у дарогу... Не грашыце, бабы, няведама, як самым паміраць... Ага, а хіба ніхто не ведае, што Дунька вырабляла... – чуе Генадзь у кароткай пярэраве між крыкамі. Яго бабулю завуць Дунькай. Цімафей – гэта яго бацька, дужы, страшны...

Здаецца, мінае шмат часу.

Бабуля Дунька на ложку зноў крычыць, не спыняючыся, нібы і не яна крычыць, а проста дышае нехта з нутра ў яе – вялікі і невядомы, сіпаты, і дыханне ягонае такое гучнае, працяжнае: ааа-ааа-ааа. На крык не звяртаюць увагі. Прыходзяць нейкія людзі, Генадзь бачыць вялікія ногі ў растаптаных кірзавых ботах, пад якімі гнуцца масніцы. На бабулю кладуць прасціну ў жоўтыя кветкі.

Потым Генадзь чуе, як над галавой нехта ходзіць, вошкаецца. Ён чакае са страхам, што на яго зараз усё абрынецца, але гук змяшчаецца ўбок. І раптам у паўзмрок пакойчыка падае нязыркае святло – у столі з'яўлецца вузкая і доўгая дзірка, акурат над ложкам.

– Яшчэ адну дошку вымайце, хлопцы, – чуецца жаночы голас. – Каб прайшла вольна.

Дзірка пашыраецца.

Цяпер Генадзь бы прыкаваны да грубкі, ён намагаецца зліцца з ёй, бо халадзее ад думкі, што яго пабачаць і прагоняць. Цяпер жа павінна быць самае галоўнае, самае-самае...

Праходзяць хвіліны... Час цягнецца, ён амаль фізічна адчуваецца – густы, з пылам, што вісіць у слупе дзённага святла над ложкам, адзінкамі часу ёсць крыкі з-пад прасціны, на якую нацёрнулася смеццё:

– А-а-ы! А-а-ы!

– Цімафей, рэж страху... Не адыдзе яна...

Згары праз вузкую дзірку ў столі сыплецца саламяная церуха, а потым адтуль б'е сноп сапраўднага дзённага святла.

Знікае жоўтая матэрыя. На тонкую маршчыністую скуру старых грудзей падае паласа святла.

І адгукаючыся на святло пачынае біцца на сваім ложку старэчае прывязанае цела, заходзіцца крыкам болю і распачы, працяглымі стогнамі.

– Адыходзіць, канчаецца... Божа-Божа, во як пакутуе... А як Маньцы свая карова цыцку прабіла рогам і рэбры паламала – той не балела? А дзеці без малака сярод зімы засталіся? А Варка, ці памятаеце, бабы, як той клуначак падняла на двары, дык пальцы рук так скруціла, што крыкам крычала, тыдзень карову не даіла, і дзеці хлеб у рот клалі і ваду падносілі. Во, кінула забаву была. А каб дзіця падняло – страх і думаць... От хай той боль цяпер забірае сабе... Праўду казалі людзі, праўду... І тут узнікае цішыня – аж чуваць, як над дзіркай праз столь і дах каротка піскае ластаўка.

Сціх стогнат.

Генадзь бачыць, як баба Дунька расплюшчыла вочы. І гэтулькі нянавісці і ўлады было ў яе зусім свядомым паглядзе, што пачулася тупаценне: гэта жанчыны, што стаялі каля ложка, падаліся назад.

– Вады прынясеце...

– Дзе Марыя? Марыя дзе? Свякруха вады просіць! Марыя, го! Нясі піць свякрусе!

Генадзь бачыць постаць жанчыны са спіны, яна нахілілася над бабай.

– Руку адвяжы мне ету... Цяпер ідзі, – голас бабы Дунькі слабы, але ў ім па-ранейшаму гучыць уладная грэблівасць.

Ціхі шэпт жанчын перапыняе гэты ж голас, але ўжо з ноткамі зладасці і з'едлівага смеху:

– А я ж усё-усёханькі чула... Што кожная казала... І ўсіх бачыла. Усіх... Усіх запомню... Нехта першы з жанчын не вытрымае і выскаквае за дзверы. За ёй – іншыя.

Настае цішыня. Генадзю робіцца страшна, яму расхацелася тут сядзець, ён думае пра тое, што баба яго бачыць – бачыць праз тканіну покрыва, і цела ягонае яшчэ болей дранцвее, ён адчувае, як пакрываецца пухіркамі спіна. І не памыляецца. Голас старой загадвае, але ласкава:

– Хадзі сюды, унучак, не бойся. Хадзі, баба табе нешта важнае скажа... Хадзі, не бойся. Ты станеш заможным, у цябе ўсё будзе. Толькі баба скажа...

Генадзю хочацца, каб у яго ўсё было. Былі цукеркі і цацкі. Ён сам не разумее, як апынаецца ля ложка старой. Зблізу твар бабы Дунькі яшчэ страшнейшы, скура ўся зморшчаная, жоўта-шэрая, у плямах і плямках, рудых і чорных, тонкія вусны амаль сінія, у барвовых кропках, але ў вачох яе блішчаць агеньчыкі, і тыя агеньчыкі не страшныя – можа, у іх адбіваецца сіняе неба.

– Можна мне зазірнуць?

– Зазірні...

Генадзь падыходзіць зусім блізка і зазірае ўгору: праз няроўны прастакутнік выдранай саломы ён бачыць сіняе-сіняе неба і кавалачак белай аблачынкі.

– Дай мне руку, – чуе Генадзь загад.

Яму не хочацца даваць сваю руку бабе, але адначасна ён ведае, што даць павінен. Бабу трэба слухаць.

Ягоная рука раптам кранаецца нечага невыказна халоднага, як лёду, і холад пранізвае ўсе пальцы, далонь – гэта бабіны тонкія крываватыя пальцы абхапілі яе.

Той даўны холад з маленства быў такім моцным, што Генадзь уздрыгнуў цяпер, тут, і зразумеў, што колькі часу сядзіць застыўшы, з задранай угару рукой – трымаецца за рэгулятар адкрыцця люка.

Не, часу мінула зусім не шмат – Людміла побач нават не павярнула да яго галавы. Ён не перажываў успаміну – ён уварваўся ў ягоную свядомасць тысячамі гукаў, фарбаў, адценняў і пачуццяў, і цяпер можна не спяшаючыся, павольна, успамінаць, нібыта праглядаць на маніторы хвіліны маленства... Маленства, якое ў яго ўкрала маці!

Генадзь не памятаў, як ён даехаў да горада – усе яго думкі былі занятыя. Ён засяродзіўся на сваім адчуванні там і зразумеў, што старая нешта сказала яму. Што? Баба клікала яго не дзеля таго, каб патрымаць за руку! Не таму! Ён ішоў слухаць – калі памяць вярнула той момант, значыць, баба нешта сказала. Важнае. Вельмі важнае... бо ў яго была асаблівая бабуля Дунька! Бач, як яе баяліся... І смерць яе не брала гэтулькі часу. Не, бабуля ведала шмат, бабуля шмат магла... Трэба ўспамінаць, успамінаць... Яна нешта мусіла сказаць...

У той вечар ён не сядаў за кампутар, не ўлучаў тэлевізара. Проста ляжаў на ложку, глядзеў у столь. Людміла паспрабавала было пацікавіцца, што з ім, ці не яна таму віной, але Генадзь адно махнуў рукой, каб зачыніла дзверы.

У кватэры да самай ночы было ціха.

Генадзь нічога не ўспомніў. Ён зноў прысніў маленства. Ён не бачыў там нічога выразнага: тыя самыя колеры, нейкія плямы-фігуры, адчуванне страху і захаплення. І цвёрдая ўпэўненасць у тым, што гэта менавіта маленства.

Мінула дні тры, Генадзь пастанавіў для сябе, што для ўспаміну трэба нейкі вылучны, асаблівы момант – нахштальт такога, які адбыўся ў машыне ля возера. Трэба, каб для памяці была падсунутая карцінка, максімальна блізкая да таго, што было. Тады, у машыне, усё адбылося выпадкова: расхрыстаныя Людміліны грудзі, яе сарочка, нібыта падраная старая кашуля бабы Дунькі, адкрытая частка неба над жанчынай...

Наступныя дні былі занятыя шуканнем: што і дзе? Што можа вярнуць яго ў маленства? Дзе можна зноў сустрэць такі малюнак?

Зразумела, ён не аднаго разу, а двойчы (адзін раз ездзілі на возера) прымушаў Людмілу гэтаксама як тады, адкідвацца ў крэсле, расшпільваць кашулю. Круціў люк... выніку не было.

У той дзень неспадзеўкі надышла навальніца, прагрукатала, пасляпіла маланкамі, абдала горад кароткаю залевай. Людміла выйшла на балкон, расхінула рамы, гукнула яго:

– Генік, ідзі, падыхай свежым! Так цудоўна пахне!

Генадзь выйшаў.

Людміла працягвала рукі пад кроплі, што зрываліся з верхняга балкона.

Падлога балкона быццам падзеленая напалам: адна цёмная частка ля яго пярэдняй сцяны, і другая – светлая, шчодра залітая сонцам.

Генадзь застыў, глядзячы на гэтую вузкую паласу святла ля сцяны.

У галаве рыхтык круцілася старая, з шчэрбамі кружэлка, па якой скакала з дарожкі на дарожку голка, і ў свядомасці ўсплывалі нават не абрыўкі фраз, а пачаткі ці канцоўкі гукаў, кароткія ўсхліпы мелодыяў.

– Ляж тут, – хрыпла загадаў ён.

Людміла азірнулася, гулівая нясмелая ўсмешка сходзіла з яе твару – яе напужаў Генадзь твар.

– На... навошта? – асцярожна спытала яна, але апусцілася на калені. – Скідаць халат?

– Расхіні...

Людміла падпарадкавалася, легла, з неспакоем сачыла за Генадзем. Ён прысеў перад ёй на калені, глядзеў на паласу святла, на постаць дзяўчыны пад гэтай паласой.

Яна павольна, можа, каб хоць трохі супакоіцца самай, адчуць ягонае цела, узняла руку і дакранулася ёй да Генадзявай далоні.

Пальцы ў Людмілы былі халодныя ад кропель дажджу. Халодныя... як бабуліны.

Генадзь уздрыгнуў і заплюшчыў вочы.

Гэтым разам мінулае не ўварвалася, а працяло ягоную свядомасць, выклікаючы салодкую дрыготку.

...Ён зноў там – ля бабулі.

– Ты будзеш вялікім чалавекам, будзеш, – шэпча пераканаўча баба Дунька, нібыта загадвае яму, Генадзю, такім быць. – Табе будуць падпарадкоўвацца, ты будзеш нават, ты будзеш вялікім. Слухай і глядзі. Знакі глядзі. Не прапусці – цябе паклічуць. Пасля... потым... знайдзі пада мной... забяры – гэта тваё. Яно... І нечакана Генадзя рве, уздымае ўгару нешта імклівае і дужае.

Яго нясуць на руках, ён з паху пазнае – маці, бачыць, як зачыняюцца за ім дзверы ў пакой, дзверы ў хату, потым галінка яблыні чапляецца, моцна драпае ягоную галаву, і ён плача...

Генадзь расплюшчыў вочы, уздыхнуў глыбока, выдыхнуў і ўголос сказаў:

– Буду...

Людміла няўцямна ўсміхнулася яму.

– Буду! – Генадзь адразу абедзвюма рукамі схапіў аголеныя дзявочыя грудзі, сціснуў моцна, аж скрывілася ад болю Людміла, і загадаў: – Уставай. Збірайся, заўтра паедзеш са мной. Да маці.

Калі б ён зазірнуў у Людміліны вочы, ён пабачыў бы там страх – ужо сапраўдны жаночы страх.

3

Але раніцай Генадзь змяніў намер: ён не павінен браць Людмілу з сабой. Паўночы ён думаў над бабулінымі словамі. Найперш – пра знак. Людміла – гэта знак ці не? Бо і ў першым разе, і ў другім яна, Людміла, сапраўды падвяла яго пад тую рысу, за якой раптам настала прасвятленне памяці. Дык яна – знак?

Але куды яна можа паклікаць? Трэба ісці за знакам, ён жа добра ўсё зразумеў: ісці за знакам, яго паклічуць! Не, яна не знак. Яна памагла ўспомніць – і роля яе выкананая. У кожнага свая роля.

Прапанавалі застацца на прадпрыемстве... Не, там няма знаку, там маці паспрыяла, пабегала... От жа дзіўна: ніякай пасады ў яе не было, ніякай значнасці, а гэтулькі ў яе знаёмых, гэтулькі людзей ёй заўсёды былі абавязаныя, хоць па самых нязначных дробязях, але ж абавязаныя. І яна сама заўсёды кідалася кожнаму ў нечым дапамагаць, сама, ніхто яе часцей за ўсё не прасіў.

Не, маці – не знак, відавочна. Маці... маці не дала даслухаць бабу! Добра, ён запытае...

Людміла ўспрыняла яго пастанову ехаць аднаму амаль без эмоцыяў. Здаецца, яна здагалася, што Генадзь збіраўся ў дарогу зусім не затым, каб пазнаёміць яе з роднымі.

Генадзь узяў патэлефанаваў, сказаў, што выязджае, каб маці была дома. Чаго, не сказаў. “Прыеду – скажу.” Ён збіраўся: складаў у пакет зробленыя Людмілай канапкі, тэрмас з гарачай кавай, старыя красоўкі, ношаную куртку-плашчоўку. Людміла нічога не пыталася – яна сама была адным вялікім пытальянікам пасля слоў: “Чаго яшчэ трэба”.

А Генадзь адчуваў сябе... шчаслівым. Можа, тое і не было шчасцем, але якое яно, шчасце, калі ты вось толькі цяпер, першы раз у сваім жыцці нешта робіш таму, што менавіта табе трэба? Гэта было неверагодным пачуццём: яно поўніла і п’яніла, Генадзь быў шчасліва-ўзбуджаны і ўвесь падабранны, справавіты. Менавіта з такім настроем і пачынаюць вялікія, значныя справы, думаў ён пра сябе, пра свой стан. Колькі ён пражыў, а ніколі нічога не рабіў адмыслова для сябе. Ён плыў з вадой? Так, ён плыў, вада несла яго, але ён сам падграбаў пакрысе да зручнага яму берага, сам ціхенька адпыхваў тое смецце і трэскі, што несла вада, ашчаджаў сябе ад чужых эмоцыяў, непатрэбных знаёмстваў, неабавязковых сустрэч. Не выходзіла адштурхнуць нешта – ён прытарможваў, каб плынь панесла далей той чужы яму вэрхал турбот і неспакою.

І ён слухна рабіў! Слушна, бо не было яму знака, яго і не магло быць, бо ён не ведаў тады пра знак. Каб быў знак, каб прыйшоў ягоны час – ён бы ўспомніў раней бабулю... Але цяпер прыйшоў час. Праз два месяцы ён скончыць універсітэт, ён – цалкам забяспечаны, ён – на старце. І менавіта цяпер бабуля адтуль падказвае: пара.

Пяць гадзін дарогі не змаглі ні стаіць Генадзя, ні патушыць ранішняга ўзбуджэння. Маці чакала яго ля дома: нечакана маленькая ростам, адзетая па-простаму, па-вясковаму, сівая зусім. У выцвілай лёгкай хусцінцы, завязанай ззаду, за вушамі, яна была непрыгожай і чужой.

Маці памкнулася насустрач, Генадзь патрываў, даў ёй сябе абняць і дакрануцца сухім вуснам да сваёй шчакаі.

– Хадзем, сыночак, пакармлю, полудзень гатовы, я чакала-чакала, усё выходзіла глядзець... бабуля зусім слабая, ляжыць, ужо і не памятае амаль нічога, не гаворыць. Памрэ зараз... А як у цябе справы, сыночак? Як з дыпламам? Ці стае грошай? Я тут яшчэ зберла, што ж, нічога не купляем... От каб мама яшчэ два тыдні працягнула, была б яшчэ адна пенсія, дай Божа, атрымаем. Пенсія ж вялікая... Што пенсія ў бабулі Наталлі была вялікая, Генадзь ведаў. Дзяўчынай яна была ў партызанскім атрадзе, прызналі ветэранам...

Да бабулі Генадзь не пайшоў – не хацелася псаваць сабе настрою выглядам старой хворай жанчыны.

– Я заеду, як буду назад ехаць... Можа, ёй лепей стане, каб хоць павітацца, – апраўдаўся ён.

– А куды ты цяпер? – насцярожылася маці. – Скажаў, прыедзеш, а што за справа – не скажаў...

– Такая справа... Дзе тая вёска, у якой я малым жыў у бацькі? Дзе тая баба жыла – баба Дунька?

Маці зб'ялела.

— Адкуль ты ведаеш, як яе... звалі? Я ж не казала табе?

– Значыцца, ведаю, – шматзначна адказаў Генадзь. – Я шмат чаго ведаю... цяпер. Што ты ад мяне хавала. Ды добра, хавала – твая справа. Дык дзе вёска, дзе дом?

Ён спытаў такім тонам, што было зразумела: ён не прыме адмоўнага адказу ці адгаворкі на дрэнную памяць.

– Там... Рубане, вёска, – ціха адказала маці. – Мабыць, там нікога не засталося ўжо. Там адсяленне было, хоць не зона, але ж выезджалі...

– У якій області? Які райони?

Маці адказала, перасільваючы сябе, запытала:

– Навошта табе туды ехаць, сыночак?

– Трэба! – жорстка адказаў Генадзь. – Ці я не маю права паглядзець на тое месца, дзе мінулі мае першыя гады жыцця? Можа, і бацьку дзе знайду...

– Бацькі няма... Спраўлялася я нядаўна. Памёр... у турме.

– Не важна. Усё, я паехаў.

– Чакай, зараз з сабой збюру... Паесці каб, туды ж далёка... І грошы, грошы...

Генадзь не прыспешваў маці – яна і так ці не подбегам паспявала па хаце.

Ён выехаў на трасу, прыпыніўся на ўзбочыне. Дастаў мапу аўтамабільных дарог. Дзвесце кіламетраў, сама мала. І чвэрць дарогі вёскамі. Гадзіны за тры дасць рады...

Дзень быў сонечны, цёплы, амаль летні. Генадзь увамкнуў музыку – ён не мог трымаць цяпер у спакойнай цішыні. Дарога была добрая, да павароткі, ад якой заставалася кіламетраў пяцьдзясят, праляцеў хутка. А далей пачалося – увесь асфальт у выбоінах.

Пачалі трапляцца паўжывыя і цалкам мёртвыя вёскі: спаракхнелыя, паваленыя платы, хлявы без дахаў, дамы без вокнаў. Яшчэ паварот – асфальт скончыўся, пайшла жвіроўка, дрогкая, але даволі роўная.

Ціш і бязлюддзе. Генадзя ніхто не абагнаў, насустрач патрапілася адна машына – цяж-
кавік. Мінуў вялікую, жывую вёску, у ёй стаяла ўзбоч дарогі некалькі аднолькавых, адносна
новых на выгляд цагляных дамоў. Аграгарадок... Паспела палупіцца фарба, пакладзеная про-
ста на цагляныя сцены невялікай крамкі з гучнай назвай “Светач”.

У ёй, даволі прасторнай і пуставай, было дзве прадаўніцы. Адна маладзейшая, з вялізнымі клубамі стаяла ля прылаўка з боку пакупнікоў, адставіўшы на ўваход шырачэзны азадак. Войкнула на рыпенне дзвярэй, выпрасталася, абцягнула халат на вялікіх, дзябёлых грудзях.

Другая ўсміхнулася – не Генадзю, сама сабе, і, як падалося Генадзю, помсліва. Дзіўна, але ў гэтай жанчыны, гадоў сарака, быў чысты, загарэлы і прыемны твар, з акуратнымі формамі рота і носа, інтэлігентная пастава і мяккі, спакойны голас. Ёй бы болей пасавала быць якой настаўніцай, а не падаваць мужыкам пляшкі чарніла – вунь яго колькі на прылаўку...

Генадзь папрасіў пляшку мінералкі, расплаціўся, спытаў:

– Да Рубанага дарогаю можна даехаць?

– Да Рубанага? – не стала хаваць здзіўлення жанчына. – Там жа гадоў дзесяць ніхто не живе... Хат пяць засталася, рэшту пазабіралі. Зарасло ўсё.... Але выбачайце, калі вам трэба – даедзеце. Даждоў не было, дарога добрая.

Генадзь не часта быў у розных вёсках, хіба што ў бабулі па маці, ды яшчэ праязджаў міма на машыне. Мож, таму тое, што ён пабачыў, змусіла яго вымкнуць музыку ў салоне.

Тут нельга было гаварыць гучна. Тут нельга было гаварыць наагул. Бо тут жыла смерць.

Перш падалося, што проста пачаўся нейкі лясок, з самотнымі высачэзнымі дрэвамі ды густым хмызняком. Але раптам у прагале між дзвюма вялізнымі ліпамі Генадзь пабачыў шэрую сцяну будынка з круглых бярэнаў. Квадраты чорных дзірак без аконных пераплётаў. Кроквы, як косткі, замест даху, а разам усё – як аб'едзены труп нейкай пачварыны.

Генадзь прытармазіў, выйшаў з машыны. Разгледзеўся. Як выявілася, ён ужо колькі часу едзе вясковай вуліцай. Так, вуліца: шырокая некалі, якую станавілі два шэрагі хат абапал.

Дарога ледзь адгадвалася далей – па тым, што ў колішніх каляінах трава была ніжэй.

Буяла зеляніца. Высокія дрэвы, што раней стаялі ля платоў і веснічак, цяпер былі аточаныя маладняком. Суцэльнай ружова-зялёнай сцяной убаку ад Генадзя цвіў бэз, затуляў сабой яшчэ адну хатку, а дакладней тое, што ад яе засталася.

Генадзь завёў машыну і асцярожна праехаў наперад, звярнуўшы галаву ў левы бок: так казалі маці, апошняя хата па левым баку...

Апошняя. Далей ужо хмызы і сапраўдны лес вольхаў і асін.

Скінуў туфлі і абуў красоўкі. Накінуў куртку.

Дах праваліўся пасярэдзіне, адна сцяна выпнулася вонкі. Генадзь стаяў перад хатай і не мог паверыць, што тут маглі жыць людзі.

На гэтых могілках чалавечага жытла стала такой відавочнай уся марнасць чалавечага жыцця і няўхільнасць канца. Усё вядзе да смерці. Вось тут некалі было жыццё. Тут былі пачуцці і эмоцыі, тут гучалі галасы, тут спрачаліся і, можа, любіліся. Сварыліся, цешыліся, пакутавалі, гаравалі, галадалі, скакалі, нараджалі. І паміралі.

І ўрэшце – памерла ўсё і ўсе.

Вакол быў суцэльны зараснік: язмін пераплёўся з бэзам, дзікія сліўкі – з маліннікам, вішаннік падступаў з другога боку. На вольных ад дрэў месцах сцяной стаяла крапіва вышынёй амаль з Генадзя.

Выламаў дручок і з ягонай дапамогай стаў пракладаць сабе дарогу ў крапіве да невядома дзе схаваных дзвярэй.

Знайшоў. І разгублены спыніўся: што за людзі тут жылі? Няўжо яны былі такія маленькія, ці ім прыемна было згінацца ледзь не напалам, каб зайсці ў дом? Усё здавалася штучным, бутафорскім, рык-тык ён патрапіў не ў колішняе жытло чалавека, а ў прыдуманую краіну: дзе жывуць адны дзеці. Яны вырастаюць і пераязджаюць некуды жыць далей. Ці паміраюць. І вось так сталася, што ў краіне нарадзіліся ўсе дзеці, якія маглі нарадзіцца. І не стала дзяцей...

Дзвярэй не было, адно праём. Усярэдзіне грувасціліся трухлявыя бэлькі і кроквы. Дошак падлогі не відаць: відавочна, іх прыбралі практычныя людзі.

Было ціха. Так ціха, што гучным падаваўся кожны крок па гэтай магіле. Не было чуваць ні птушынага пошчаку, ні цвыркання конікаў.

...Як быццам, сенцы. Боўтаюцца дзверы, здэртаты з адной завесы. Трэба толькі адкінуць рэшткі кроквы...

Увайшоў.

Тут не пахла жытлом. На месцы печы зеўрала яміна, у якой рос лопух. “І цэглу прыбралі... І падлогі ж няма”.

І гэта ўстрыжыла: “Пада мной знойдзеш”. Як і што можна знайсці, калі няма дзе шукаць? Што магло быць пад ложкам, што можна знайсці, калі дошкі прыбралі!

Генадзь распачна зрабіў чатыры крокі далей – столькі трэба было, каб зазірнуць у сярэдзіну другой паловы хаты. Ступіў цераз парог і замёр...

– Не чапай сына! Кранешся – заб’ю! – крычыць маці.

– Не тваё дзіця, сікуха... Само яно да мяне прыйдзе... А табе яшчэ гукнецца, – бабулін голас, насмешлівы і злы.

– Не прыйдзе!

– Свіней ідзі карміць, брыда, – загадвае бабуля... Тут.

Генадзь паглядзеў налева, і сэрца шалёна падскочыла пад горла: усе дошкі з падлогі зніклі, але тут, між сцяной і грубай, якая цяпер была проста кучай рудой гліны, ляжалі дошкі: шырокія, кароткія. Ляжалі няроўна, бугрыліся, нібыта знізу нешта імкнулася праз іх прабіцца ўгару.

А на дошках, як на адмысловым пастаменце, стаяў вялікі драўляны ложак, без матраца. Тоўстыя высокія ногі папарна злучаныя спінкамі. Тая, ад галавы, высокая. Ад парога нізкая. З-за яе малы Генадзь часта пазіраў на бабулю – яна сядзела на ложку, расказвала яму... не памятае, але нешта страшнае, такое, што хацелася ўцячы, а ўцячы не мог, хаваўся ад бабы за спінку, слухаў яе голас. Страх трохі меншаў, ці то баба адмыслова пачынала казаць не так страшна, тады Генадзь высоўваўся – баба хітра падміргвала яму і зноўку казалі нешта жудаснае.

Спінкі з ножкамі злучалі дзве тоўстыя білы. “Да іх і прывязвалі рукі”. Варухнуўся жаль, зусім не да месца тут, не да часу.

Генадзь адкінуў ложак на рэшткі грубкі.

Прысеў, стаў уважліва глядзець на падлогу. Сухое лісцё і смецце.

Глупства, падумаў урэшце: калі б тут і было што, на падлозе, яго б даўно паднялі.

Яму трэба было пасля смерці бабы прыйсці і залезці пад ложак. Чаму ён не прыйшоў? Маці... Яна не пусціла. А можа, і прыходзіў сюды Генадзь. Ды маці паперадзе яго прайшлася з мяцёлкай ці мокрай анучай.

Генадзь устаў, пашукаў вачыма – нічога патрэбнага, зручнага не знайшоў. Адгроб нагой зямлю і смецце ад берагу дошак.

Падчапіў адну, адкінуў.

Ведаў, што дошкі мусяць ляжаць на нейкіх папярочных бэльках, а тут адразу пад дошкай зямля. Чорная, чыстая. Такая чыстая, што захавала ў сабе малюнак паверхні дошкі: сучок, пражылкі... Другая, трэцяя дошка... Адкінуў апошнюю, ад сцяны, найцяжэйшую і шырокую. У першы момант мільганула надзея, ды згасла: тое, што прыцягнула ўвагу, было невялікім мышыным гняздом, ад якога ў самы кут вёў кароткі адкрыты ход.

І ўсё. Але расчаравання не было – адно стома. І крыўда.

Што нічога не выйшла. Што тое, у што ён гэтак паверыў, было проста ўспамінам маленства.

Падняў той самы дручок, якім збіваў галінастую крапіву на шляху, калупнуў без асаблівай цікавасці мёртвае мышынае гняздо. Невялікі шарык з сухой травы, смецця, кавалачкаў матэрыі, нітак, выкаціўся на чорную, прыбітую дошкамі зямлю, амаль рассыпаўся.

І цьмяна засвяціўся ў гэтай парахні кавалачак металу. Можа, срэбра.

Генадзь не паспеў здзівіцца гэтаму свячэнню, а гарачая хваля ўзбуджэння наструніла ногі, цёпла сціснула живот, апаліла грудзі і падымалася вышэй – да горла, якое раптам зрабілася сухім.

Борзда прысеў, разварушыў рэшткі гнязда, узняў знойдзенае.

На тоўстай суровай нітцы чорнага колеру боўтаўся срэбны (так, цяпер Генадзь быў пэўны, што срэбны) кружок дыяметрам сантыметры два. У цэнтры кружка на адным баку была выява пяці круглых пялёсткаў, падобных да кропелек, вострымі канцамі ў сярэдзіну. Другі бок быў чысты.

Генадзь за нітку трымаў сваю знаходку перад вачыма, потым падставіў разнятую далонь і стаў павольна апускаць кружок. Ён быў пэўны, што першы дотык яму скажа... нешта важнае скажа.

Але кружок неспадзявана абпаліў скуру рукі холадам – быццам на далонь паклалі прамёрзлую жалезіну ды яшчэ прыціснулі. Генадзь стрываў і адчуў, як срэбны кружок, усмактаўшы цяпло ягонай рукі, неахвотна нагрэўся.

І нешта ўваходзіла ў яго, Генадзя – халоднае, разважлівае. Але не страшыла зусім. Яно было сваім, жаданым...

Без усякай гідлівасці Генадзь, ледзь праціскаючы галаву ў вузкую пятлю, адзеў матузок са срэбным кружком на шыю.

4

Адным з улюбёных заняткаў на форуме ў Генадзя было стварэнне тэмаў з назвай: “Душа патрабуе”. Ніколі не забудзе, колькі дадатных эмоцыяў яна яму прынесла, калі запосціў такую першы раз: “Душа патрабуе паклапаціцца пра бліжняга. Ёсць 15 даляраў Веб-Мані, якія аддам таму, хто першы пакіне ў тэме нумар свайго партманета”.

Што пачалося! Адразу спрабавалі адгадаць: у чым тут ашуканства? Ведалі, што засвяціць у “пабліку” свой нумар партманета – стаць мішэнню для спамераў і хакераў. Але ж пасля таго, як атрымаеш грошы, пост можна адрэдагаваць і зацерці нумар. Не, мабыць, мэта нейкая іншая...

Генадзь чытаў пасты, часам кідаў якія рэплікі – і рагатаў амаль уголас. Як жа ўсім карцела вось так, на халю, атрымаць 15 даляраў. А адначасна – баяліся ўсе. І нават больш чым баяліся: кожны, хто зазіраў у тэму, хацеў бы атрымаць, але каб не прызнавацца! У першыя хвіліны на Генадзя звалілася, можа, з дваццаць лістоў у асабістую скрыню на форуме з нумарамі партманетаў.

“Не, сябры, не! Не шліце нумары партманетаў у прыват – толькі тут, прылюдна пішыце свае партманеты. 15 даляраў – хто напіша першы”.

Адно праз гадзіну нехта напісаў. І тут пачалося: шчаслівага смеляка сталі гнобіць і ўпікаць у сквапнасці. Маўляў, мог бы пачакаць. І пры ўсім патрабавалі праз тыдзень паведаміць, ці не здарыцца якіх непрыемнасцяў.

Праз месяц Генадзь прапанаваў усяго 10 даляраў Веб-Мані. Але гэтым разам так, каб ахвотны атрымаць грошы пакінуў запіс: “Я хачу задарма атрымаць на свой партманет №... 10 даляраў”. Гэта ўскладняла сітуацыю: усе ведалі, што такое прызнанне можна скарыстаць у скарзе ў Арбітраж Веб-Мані: вось, маўляў, займаецца выпрошваннем грошай. Рэакцыя Арбітража была заўсёды аднолькавай на падобныя скаргі: партманет блакаваўся. Месяц-другі ішло разбіранне такіх выпадкаў... Зноў былі нібыта разумныя пасты, у якіх спрабавалі адгадаць тыя прычыны, з якіх Генадзь аддаваў проста так свае грошы першаму сустрэчанаму. Генадзь смяяўся ў адказ: “Людзі, вы мяне не ведаеце? Я сур’ёзны чалавек, от з’явілася ў мяне такое жаданне – даць некаму грошай. Таму і даю”. Пачалі ўпікаць: хочаш аддаць, дык аддай у які фонд, пойдзе дзіцяці на лячэнне. “Чаму вы тут уздумалі, што можаце мне дыктаваць: каму, куды і колькі мне аддаваць грошай?” – адрэагаваў Генадзь, спрэчка разгарэлася з новай сілай. Урэшце з’явіўся нехта малавядомы і запасціў нумар партманета. Генадзь пералічыў грошы, запатрабаваў пацверджання ў тэме і дадаў потым: “Чакайце. Акцыя носіць заўсёдны характар”. Грошы ў Генадзя былі: бабуля падаравала на дзень народзінаў суму, частку якой Генадзь надумаў выдаткаваць на “асабістыя маленькія капрызы”, як казаў пра свае забавы на форуме.

Генадзя сапраўды ведалі на форуме даўно. Сваё адасобленае жыццё ў універсітэце ён навучыўся кампенсавать форумным віртуальным жыццём недзе на другім курсе – калі зразумеў, што ягонае будучая прафесія інжынера-тэхнолага не проста не цікавая яму, а глыбока варажыя ягонай існасці. Форум з яго віртуальным светам раптам разбурыў грэблю таго жадання да камунікавання, якое, як выявілася, збіралася ўсе гады ў Генадзявай душы і вось – атрымала выйсце. Цудоўнае выйсце! Тут было галоўнае: мажлівасць адказваць не тут і зараз, а праз некалькіх хвілін ці нават гадзін. І за гэты час можна было прыдумаць ці знайсці ў сеціве адказ... Ён знайшоў для сябе арыгінальную тактыку камунікавання на форуме, віртуальны партрэт заўзятага рэсурсу: ён ніколі не бараніў нейкіх ідэй ці думак, не расказваў і не даводзіў. Ён заўжды займаўся адным: разбурэннем, крытыкай, руйнаваннем. Неабмежаваная тэматыка размоў прывяла да таго, што Генадзь патроху стаў разбірацца ў шмат якіх праявах жыцця, самых розных тэмах. Бо без тэарэтычных ведаў нельга было знайсці ў выказваннях праціўніка слабых месцаў, скласці тонкую схему заваблівання суразмоўніка ў загадзя падрыхтаваную пастку, і

Генадзь мусіў шмат чытаць, самага рознага кшталту: ад Бібліі да тэорыі касмічных струн, ад апошніх даследаванняў у археалогіі да эксперыментаў з калайдарам.

З’яўленне ў ягонай кватэры Людмілы істотна не паўплывала на яго вечаровыя гадзіны – іншым разам ён заседжваўся да глыбокай ночы: ці то смакуючы, прыскакаў апанента да сцяны сваімі пытаннямі, ці то шукаў у сеціве патрэбную інфармацыю, каб выказацца заўтра, пакінуць у тэме яскравы і выразны пост.

Генадзя і паважалі, і асцерагаліся, хоць, зразумела, знаходзіліся і тыя, хто яго не любіў. Дакладней, той вобраз, які ён стварыў: едкага, бязлітаснага забойцу чужых ідэй і думак, цынічнага разбуральніка. Пакрысе, але няўхільна, яго аўтарытэт разбуральніка рос, і нярэдка, калі які актыўны навік хацеў на форуме эфектна заявіць пра сябе, здзівіць суразмоўцу нечым арыгінальным і цікавым, апошняга папярэджвалі: “Чакай-чакай, зараз прыйдзе Віконт...”.

Віконт – гэта Генадзяў нік. Больш яго ніяк не ведалі.

“Рэч 24 міліметры ў дыяметры, каля 1,6 міліметра таўшчынёй з берага. На адным баку – выпуклая кветка з пяці пялёсткаў. Другі бок чысты. Срэбра. Па-варварску праз верхні пялёстак зроблена дзірачка і прапушчаны ланцужок. Вось малюнак. Хто мне патлумачыць: што гэта?”

Генадзь пачаў тэму, а сам усё шукаў у сеціве хоць нешта падобнае. Зрэшты, нічога дзіўнага не было: пяціпялёсткавая кветка не рэдкасць. Усё як звычайна: талісман.

“Падобна да кветкі канюшыны, пяціпялёсткавай. Трохпялёсткавая – звычайны амулет, які сімвалізуе тройцу. Чатырохпялёсткавы – талісман кахання. Ну, а калі пяць – то дзеля грошай насілі.” “Рэдкі амулет. Арыгіналаў не сустракаў, хоць цікавіўся. Адно бяспрэчна: лік пяць – не тройца Божая”.

“Баіцеся вы пяці, як чорт ладану”.

“Баяцца не трэба, а трэба ведаць: пяціканцовая зорка – сімвал таго, а не гэтага”.

“От зараз паклічам у тэму якога ветэрана, дасць ён за пяціканцовую зорку!” “На пяціканцовую знойдзецца зорка Давіда”. “Дык здолее хто падказаць мне: у якім кірунку шукаць?” – разлаваўся Генадзь з таго, што ў тэме пачалі флудзіць.

“О, Віконт абураецца. Трымайцеся: колькі сябе памятаю, першы раз у нашага сябра няма адказу на пытанне))” “Калі па справе пісаць, то казаць няма чаго. Хутчэй за ўсё, нейкі асабісты талісман, заказаны адмыслова для сябе. Ну, а кветку там намалявалі, ці яшчэ што – ніякай розніцы. Рэч не ў малюнку, галоўнае, каб ён розніўся, быў арыгінальным”.

“Вось, хоць нешта разумнае, дзякуй”, – адказаў Генадзь.

“А дзе знайшлі такую рэч? Шкада, што няма нідзе аналагаў, можа, яна каштуе нямала... Выкласці на аўкцыёне чорных археолагаў – яны ўмомант цану скажуць”.

“Не прадаю, – катэгарычна адмовіўся Генадзь. – Спадчына ад бабулі”.

Ён і не спадзяваўся знайсці адказу, зрэшты, і не абавязкова яму было ведаць, што за амулет у яго вось цяпер на грудзях, што значыць на ім кветка.

Гэта было неістотным, другасным. Проста ўвесь вечар Генадзь адчуваў невытлумачальнае жаданне падзяліцца з як мага большай колькасцю людзей сваім набуткам. І калі напісаў апошнія словы – пра спадчыну, адчуў палёгку, нібыта завершыў пачатую справу: калі раней заставаліся невялікія сумневы, не сумневы нават, а так, лёгкія аблачынкі сумневаў, дык цяпер, пасля напісання сваіх слоў, як пасля асабістага роспісу на строгім дакуменце, Генадзь канчаткова ўпэўніўся: незразумелы талісман быў пакінуты бабуляй яму і толькі яму. Бо бабуля ведала: ён стане тым чалавекам, які будзе над людзьмі.

Але нічога не здарылася ні на заўтра, ні за два дні, ні за тры. Напружанае чаканне нечага незвычайнага спакваля ўлеглася, Генадзь усё часцей задумляўся над тым, што на ўсё свая пара.

Жыццё амаль вярнулася ў звыклае рэчышча, хіба што адно змянілася: Генадзь накіраваў Людмілу спаць у вялікі, агульны пакой – ён не мог больш трымаць яе цела побач з сабой цэлую ноч. Калі іх рукі ці ногі судакраналіся, ён адчуваў гарачыню, потым – непрыемную вільготнасць ад поту. Уначы ён міжволі стрымваў сябе, не мог, як карцела калі, раскінуцца, ці перакаціцца на

другі бок. Людміла зноў не выказала ніякіх эмоцыяў: яна цалкам ужылася ў ролю бездакорнай служкі ці нават хатняй нявольніцы, і яе здавальняла яе месца. Прынамсі, Генадзь не заўважаў, каб яна праявіла хоць кроплю нейкага супраціву ці элементарнай незадаволенасці.

Іншым разам Генадзь задумана спыняў вочы на Людміле, калі тая пыласосіла падлогу ці мыла посуд, гатавала ці кахалася з ім. Бабуліны словы пра тое, што Генадзь будзе над людзьмі, спраўджваліся вось у гэтай дзяўчыне. Генадзь разважаў: калі ёсць такія, якія гатовы служыць, пераўтварыць сваё жыццё ў служэнне, значыцца, павінны быць і тыя, каму служэнне прысвячаецца. І зразумела, што першых у разы, у дзясяткі і сотні разоў болей за другіх. Людміла абрала яго. А яшчэ сотні такіх Людміль недзе шукаюць яго, Генадзя, яшчэ не зразумелі свайго прызначэння, як зразумела Людміла. І ён сам яшчэ нічым асабліва не паказаў свету, што гатовы прыняць іх. Пакуль што адна Людміла...

Праз тыдзень на форуме, пасля чарговай спрэчкі, а дакладней слоўнага баксёрскага раўнда, у якім Генадзь прафесійна і звыкла некалькімі кароткімі сказамі-аперкотамі заціснуў праціўніка ў кут і дабіў загадзя падрыхтаванай цытатай, ён заўважыў, што да яго ў асобку прыйшоў ліст. Не частая з'ява – Генадзь практычна ні з кім не падтрымваў такіх дачыненняў, якія давалі падставы весці схаваны ад іншых дыялог.

“Віконт, добры дзень! Колькі часу назіраю за вашымі слоўнымі баталіямі. Вы валодаеце рэдкім для нашага часу дарам разбіваць моўныя канструкцыі праціўнікаў імкліва, аргументавана і надзейна. Так, што праціўнік пачынае задумляцца над безсэнсоўнасцю таго, у што толькі што верыў. Колькі б ні казалі, што руйнаваць заўсёды прасцей, чым будаваць, аднак талент патрэбен і тут. Вось якая справа: ці не хацелі б вы ад забаў перайсці да больш прадметнай дзейнасці? Патлумачу: ёсць адзін аўтар, які напісаў адзін артыкул. Артыкул выкладзены ў сеціве. Трэба напісаць іншы артыкул, які б не тое што каменя на камені не пакінуў ад разважанняў аўтара (адразу не выйдзе, бо аўтар – доктар гістарычных навук), а каб паставіць пад сумнеў некаторыя аспекты артыкула. Вядома, такая работа будзе аплачаная. Калі якасць мяне задаволіць – 20 даляраў за тысячу знакаў без прабелаў (выбачайце, пустое месца не аплачваецца). Памер таго артыкула каля дзесяці тысяч знакаў. Вам не трэба пісаць столькі сама, ні ў якім разе болей. Скажам, 5 тыс. знакаў. Тэрмін – тры дні (Вам, зразумела, трэба будзе невялікая тэарэтычная падрыхтаванасць.) Асноўны кірунак вашай працы я паведамлю, калі вы прачытаеце артыкул і дасце сваю згоду. Вось спасылка на артыкул. Я не прыспешваю, але пажадана адказаць сёння”.

Генадзь за хвіліну ўсхвалявана прачытаў тэкст ліста. Няўжо? Няўжо яго майстэрства слоўнага пікавання заўважылі – і ён мае шанец зарабляць на сваім уменні грошы? Вось жа, а яшчэ год таму нехта з удзельнікаў форуму казаў: падавайся ў капірайтары, з тваімі здольнасцямі будзеш зарабляць, седзячы дома, маючы вольны графік, і сам абіраць кліентаў. Не, капірайтарам працаваць Генадзь не збіраўся: атрымваць па 4–5 даляраў за старонку тэксту? Чаму ён не паступіў на філфак? Цяпер жа відавочна – мае ён талент пісання, мае! Так, таленты ва ўніверсітэтах не выдаюць разам з дыпламам.

Генадзь яшчэ раз прачытаў ліст. Пры ўсім тым, што ліст быў паважны, аўтар, адчувалася, чалавек справы: яшчэ Генадзь не згадзіўся з прапановай, а ўмовы ўжо выстаўленыя, і выстаўленыя жорстка. Цікава. Генадзь прайшоў па спасылцы, пабачыў, што гэты сайт – электроннае выданне. Знайшоў артыкул. Найперш здзівіўся – не на рускай мове. Пачаў чытаць і здзівіўся яшчэ болей: гаворка ў артыкуле ішла пра значэнне для людзей у час паганства святаў. Ніколі нідзё раней на такія тэмы яму спрачацца не даводзілася. Адмовіцца? Але ж 20 даляраў за тысячу знакаў! Адно незразумела: як аспрэчваць, у які бок? Аўтар кажа пра тое, што само рыхтаванне да свята вяло да змены свядомасці чалавека, рыхтавала яго да святкавання – і вызначаны момант чалавек сустракаў з іншай свядомасцю, ачышчанай ад штодзённых клопатаў, вызваленай ад нудных турбот, і таму давала мажлівасць, імаверна, судакрануцца з нечым незвычайным, не штодзённым, адчуць і прыняць яго. Значыць, галоўным было не так само

свята, як рыхтаванне да яго. І такім парадкам, адчуваючы ў адзін момант разам з усім родам, племенем элемент незвычайнасці, чалавек усведамляў сябе як часцінку цэлага: свята было адно на ўсіх, больш таго, аднаму практычна і нельга было дасягнуць такога роўню змены свядомасці. Бо залучаліся музыка, скокі, полымя вогнішчаў, розная атрыбутыка...

Што тут можна сказаць супраць? Давядзецца дужа шмат шукаць і перачытваць усяго. Ды каб жа хоць які кірунак... Але чаму б і не паспрабаваць? Балазе, кірунак падкажуць... “Пачытаў. Вельмі цікава і, не буду хаваць, незвычайна для мяне. Шчыра кажучы, не ведаю, як падступіцца”, – адказаў Генадзь на ліст.

“Прыемна пачытаць, што вас зацікавіла прапанова. Гэта галоўнае. Падступіцца зусім не цяжка, гэта толькі здаецца. Адразу давайце зробім з вамі так. Паглядзім на свята з іншага боку – з боку арганізатараў. Як вы думаеце, арганізатары, скажам, святочнага шэсця ў наш Дзень Перамогі маюць гэтакі ж святочны настрой, як тыя ветэраны, што ідуць у калоне? Відавочна ж, што і ў мінулым былі тыя, хто свята рыхтаваў, арганізоўваў – значыць, такім людзям нейкая там сакральнасць, што нібыта адкрывалася ў святкаванні, і непатрэбная была... Зразумелы ход маіх думак?” “О, зразумеў! Значыцца, тыя, хто арганізоўваў свята, і не мелі ніякай патрэбы ў той сакральнасці, бо яе, хутчэй за ўсё, і не было! А далей можна паставіць пытанне: чаму ўсякая сістэма, у аснове якой ляжыць ідэалогія падпарадкавання меншасцю большасці, так імкнецца да масавых мерапрыемстваў: камуністы, фашысты, ды проста кожная таталітарная... – адказаў Генадзь – яму стала цікава.

“Цудоўна, вы слухна ўсё зразумелі, але пра таталітарызм нічога казаць не будзем. Не трэба чапаць сённяшні час. А вось на камуністах трэба зрабіць акцэнт. Яшчэ лепей спрасціць разуменне камунізму да калгаснага ладу”, – пахваліў Генадзя невядомы суразмоўнік (у яго быў нейкі невыразны нік).

“Непраблемна. Тады ўсякае масавае мерапрыемства, арганізаванае зверху, скіраванае на дэманстрацыю нібыта еднасці... Адначасна існае сістэма кіравання правярае свае здольнасці: вывесці тысячы людзей, прымусіць натоўп дзеяць паводле зададзенага сцэнарыю, падпарадкаваць эмацыйны і псіхічны настрой натоўпу, кіраваць ім, мяняць згодна са сваім планам”, – падзяліўся Генадзь далей думкамі.

“Выдатна, кірунак той, які трэба. Я папрасіў бы вас зрабіць матэрыял як нібыта дыялог, але не злоўжывайце цытатамі аўтара артыкула. Сем з паловай тысяч знакаў, 20 даляраў за тысячу. Тэкст цалкам застаецца маім, самыя разумеюць, ніякага аўтарскага права тут быць не можа. Чакаю праз тры дні ў гэты час артыкул на адрас...”.

Нешта непрыемна заказытала... Невядомы адно з першага погляду падаваўся мяккім і ўважлівым. Генадзя непрыемна ўразіў канец ліста: да ўсіх умоў дадалася яшчэ адна, якая і не абмяркоўвалася на пачатку: пазбыццё аўтарства. І раптоўна зменены аб’ём, жорстка ўказана на памер тэксту... Але пры ўсім казытанні Генадзь адчуваў павагу да невядомага і ягоную сілу. Павага – гэта ад грошай. Можа, лянуецца сам пісаць артыкул у які часопіс... Але ж такія грошы! Дык колькі яму самому плацяць? Ат, не яго справа. А вось тое, што валявы, моцны чалавек... Дык выдатна: чаму б не завесці сяброўства з вось такім чалавекам? Нават калі Генадзь і будзе ў нейкай ступені не паўнапраўным, а малодшым сябрам. Галоўнае: невядомы заўважыў тыя здольнасці, якімі Генадзь употай мог ганарыцца.

Генадзь адразу, хоць было ўжо далёка за поўнач, стаў шукаць яшчэ якія артыкулы па тэме старажытных святаў і іх значэння. Нічога асаблівага не знаходзіў, альбо артыкулы былі такія велізарныя, складана-навуковыя, з мноствам тэрмінаў, значэнне якіх яшчэ трэба было шукаць, што Генадзь адмовіўся ад шуканняў. Усё патрэбнае ў яго ёсць: ён досыць добра ў свой час даведаўся пра ідэалогію камунізму ў СССР, нямала прачытаў рознай літаратуры, то “раскласці на лапаткі” таго доктара навук з яго наіўным меркаваннем пра шуканне і здабыванне сакральнага ў часы паганскіх святаў будзе не цяжка.

Артыкул Генадзь пісаў зранку, усе сем з паловай тысяч знакаў, не ўстаючы з-за клавiятуры. Людміла прыносіла паесці, потым каву, выкідала недакуркі з попелiнiцы.

Позна ўвечары Генадзь перачытаў артыкул, сам дзiвячыся той лёгкасцi i дакладнасцi думак, якiя нараджалiся ў яго рананку. Артыкул падабаўся яму самому. Ён ужо хацеў напiсаць лiст да заказцы: гатова, маўляў, але перадумаў – трэба слухаць старэйшых: тэрмін ёсць тэрмін.

“Тое, што i патрабавалася. Калi ласка, партманет. Ваш артыкул будзе падпiсаны вось такiм iмем... Сёння ён будзе размешчаны на адным рэсурсе. Вы зойдзеце туды i пастарайцеся дасцiпна адказваць на каментары. Пазней я вышлю Вам дадзеныя для ўвахода”.

Зноў казытнула: вось, не было ж дамоўлена напачатку, што Генадзь павiнен адказваць на тыя каментары... Але ён змаўчаў – той факт, што ён не памылiўся з ацэнкай свайго артыкула, грэў самалюбства. Дык i праўда ж цiкава: што будучь казаць тыя вучоныя дзядзькi на яго з’едлiвы сцёб?

Генадзь адправiў нумар партманета, пераказ быў зроблены адразу ж: 150 даляраў. Прыемная сума! Але... пераказ быў з пратэкцыяй коду. Генадзь раптам адчуў у сабе халодную пустэчу: няўжо кiдок? Не можа быць! Ён хацеў пiсаць заказцы, калi пабачыў: прыйшоў лiст.

“Выбачайце, тэрmiновае тэлефанаванне было, таму не адразу паведаміў код пратэкцыi. Вось ён... Дарэчы, неразумна з Вашага боку хвалiцца на ўвесь свет такiм медальёнам.”

Сэрца быццам спынiлася, а потым затахкала так, што ўдары яго адчувалiся кожнай кропкай цела. Генадзь глядзеў на лiтары на манiторы, i адна думка бiлася, звiнела ў ягонай галаве кароткiм гукам: “Знак... Знак... Гэта знак!”

Частка 3

1

Алесь Лобач добра ўсвядоміў, што непрыемнасці здараюцца заўсёды нечакана. І прывучыў сябе, здавалася, прымаць іх годна, прынамсі трымацца і не дазваляць свайму параненаму нутру праяўляць сябе праз вонкі. Аднак ва ўсім бывае вынятак, іначай правіла перастае быць правілам. Так здарылася і ў панядзелак, дзень, які зранку яшчэ поўніўся суботнім рыбацтвам ды нядзельным баўленнем са злоўленай рыбай, дзень, у якім яшчэ звінела камарэча і паплавок на тонкіх хвальках гойдаўся, і рукі памяталі слізкае срэбра рыбы.

Гэта было несправядліва – менавіта ў такі ранак даведацца, што фінансаванне палявых работ скарацілі не на траціну, не на палову, а аж на дзве траціны.

– Штогод усё меней і меней першакурснікаў, якія шчыра гатовыя ўзяць удзел у палявых работах. Іх збіраеш, іх натхняеш і абяцаеш ім сустрэчу з сапраўдным. Трэба бачыць і разумець, як балюча сустракаць пасля ўсіх размоў пустыя вочы, а больш такія, у якіх напісана: “Ідзі сам, калі дурны!”. Няма ў вас грошай? Дык дазвольце нам самым сябе прафінансаваць! Нельга! Мне што, сапраўды на лета напісаць мэту работ: “Шуканне сведчанняў пра роднасць суседніх народаў на базе народных прымавак і прыказак пра хлеб, радзіму і Сталіна”?

– Дык жа трэба будзе справаздачу пісаць, а потым яе надрукаваць папрасяць... у якім папулярным выданні.

– Затое Алесь Паўлавіч стане адным з найбольш цытаваных этнографуў у ідэолагаў раённага роўню.

Лобач толькі распачна махнуў рукою на рэплікі калег. Штогод фінансаванне скарачалася ад запланаванага, але каб нагэтулькі, каб вось так, каб у апошні літаральна дзень – такога даўно не было. І выйсця не было: трэба скарачаць колькасць студэнтаў, колькасць дзён, мяняць маршрут...

Тут і ўспомніўся ўчорашні выпадак на рыбе, і рыхтык цаглінка легла ў сцяну, якой якраз і не ставала. Што ўжо хаваць – чакаў Лобач непрыемнасці, чакаў. Хоць і супраціўляўся яго розум навукоўца-даследніка розным прымхам і прыкметам, не мог ён ніяк выкінуць са свядомасці ўчорашні трэці закід і трэцюю рыбіну.

Добра брацца пачало адразу. Ужо за пяць хвілін шмаргануў – і такі харашун лінок затраптаў на лёсцы. Потым – акунь ладненькі. Трэцяя спроба была дзіўная: паплавок без аніякіх кіўкоў павольна пайшоў у ваду. Шмаргануў, нешта незвычайнае выцяла па вачох, і працягнутая да злоўленага рука інстынктыўна тарганулася ўбок ад гідлівасці: на лёсцы мёртва вісеў, не варушыўся зусім, карась велічынёй з далонь, амаль без лускі, а з бакоў у яго звисалі агідныя, тоўстыя п’яўкі. Алеся страсянула, ён нагой наступіў на мязготнае відовішча, хуценька вызваліў кручок і нагой жа адкінуў цела рыбіны з прысмактанымі крывасмокамі далей ад вады, пад лазовы куст. Здаецца, адкуль у яго, хто маленства правёў у вёсцы, хто пазбываўся п’явак, як прысмекчуцца да нагі, з дапамогай прыпаленай цыгарэты, магло ўзнікнуць пачуццё гідлівасці? Але думкі тлумілі галаву: як яшчэ плаваў той карась, ён жа фактычна нежывы, як ён узяў прынаду? Кручок хапануў так, як ішоў на самазабойства. І ўвесь дзень, вышморгваючы рыбін з вады, Алесь баяўся зноў пабачыць якую плотку з п’яўкай, браў рыбіну асцярожна...

– Алесь Паўлавіч, Вас там пытаюць, – паклікалі ад дзвярэй.

Зразумела, цяпер Лобач акурат і не хацеў ні з кім бачыцца. Ідучы да дзвярэй, успомніў, што дамаўляўся пра сустрэчу з тым завочнікам, вяскоўцам. Можа таму і не напружваўся, не змог схаваць цалкам (дый надта не імкнуўся) сваю прыкрасць на твары.

Уладзімір Жабрун сустрэў яго асцярожнай, нават вінаватай усмешкай.

– Выбачайце, мы неяк не дамовіліся пра час... То я зранку, вось...

– Нічога, усё нармальна... Адыдземся вунь у той куток, пагаворым. Хоць мне, папраўдзе, асабліва няма часу, раптоўныя праблемы...

– Ды я хутка, – заспяшаўся Уладзімір, расшпіліў торбу, у якой ляжаў і ноўтбук, дастаў аркушы:

– Вось, аповед пра Купалле маёй гаспадыні. Мне здалося, там цікава вельмі... Незразумелае ёсць у адным месцы.

– І ў якім? – Лобач узяў аркушы з тэкстам, заўважыў, што аформленыя яны так, як ён і папярэджаў: з указаннем месца дзеяння, аўтара аповеду, яго дадзеных.

– Ну... Там пра тое, як шукаць Папараць-кветку, – выказаў свае сумненні Уладзімір.

Алесь Лобач нічога не адказаў, хутка прабег вачыма дзве старонкі тэксту, потым вярнуўся, стаў перачытваць асобныя месцы больш уважна.

– А мяне напачатку іншае зацікавіла, – зірнуў ён на Жабруна. – Вам вось парадак запальвання купальскіх вогнішчаў нічога не кажа?

– Не, бадай што, – ніякавата пацелнуў плячыма Уладзімір.

– Дрэнна, малады чалавек, дрэнна! – Лобач казаў рэзка і асуджальна. – А гэта тое, пра што я казаў раней: спроба шукання нечага без навучання і базавых ведаў. Калі б у вас былі гэтыя базавыя веды пра Купалле, дык звярнулі б увагу на такую акалічнасць. Бо ўва ўсіх вядомых крыніцах пра такі парадак не ўзгадваецца.

– А пра што ён... сведчыць? – асцярожна запытаў Уладзімір, цешачыся ўнутры: яго запіс у нечым арыгінальны і цікавы для выкладніка.

Лобач хацеў раззлавацца, але потым усміхнуўся:

– Вас, мабыць, не перарабіць. Хто ж ведае, чаму так было і навошта рабілася? Шукаць трэба, шукаць.

– А я падумаў...

Уладзімір стрымваў сваё хваляванне, яго распірала ад радасці: ага, не памыліўся, выкладніка таксама зацікавілі агні! Яшчэ першы раз праслухоўваючы запіс, пасля гаспадыніных слоў пра тое, як запальвалі вогнішча, ён у нейкае імгненне быццам пабачыў усё з вышыні: вось, недзе пачынаецца – і запальваюцца адной лініяй агняныя кропкі на зямлі. І – пайшло, далей, далей імкліва бяжыць ужо не лінія – паласа, а ззаду ад яе ззяе Купальскімі агнямі зямля. І раптам асвятляецца яна, нібы ўзыходзіць сонца сярод ночы, нібы аднекуль адтуль, з глыбінь космасу, ўпаў на краіну гаючы прамень чарадзейнага святла – і круціцца зямля, паступова падстаўляе яму ўсю Беларусь ад канца да пачатку, ад усходу на захад.

Ён і не спяшаўся апавядаць выкладніку пра свае здагадкі, чакаў: а ці зверне ён увагі, бо калі не зверне – то нічога і дзіўнага няма, шараговы выпадак, так заўжды было, тады і хваляванне тое, і разлікі Уладзіміравы нічога не вартыя.

– І пра што падумалі? – скептычна перабіў Лобач. – Не-не, кажыце, мне проста цікава, вось пра што можна падумаць, сустрэўшы такі факт? Чым патлумачыць? А Вы ж, пэўна што, маеце і нейкае тлумачэнне, я так зразумеў?

– Дзе там, патлумачыць не магу, – раптам асмялеў Жабрун. – Я прачытаў пра спосаб запальвання і потым надумаў палічыць...

– Што палічыць? – уразіўся Лобач болей таму, што Жабрун усё ж звярнуў увагу на той самы факт.

– Знайшоў мапу той мясцовасці, дзе жыла гаспадыня, ну, аўтар гісторыі. Старую мапу. Паглядзеў адлегласці між вёскамі з усходу на захад. Падлічыў прыблізны час, які патрэбны, каб агонь жыгнуў і яго стала добра відаць з суседняга паселішча. У выніку выйшла... Вось, паглядзіце, – Уладзімір дастаў яшчэ аркуш з сумкі, падаў Лобачу. – Карацей, у выніку выйшла, што ўсе вогнішчы, калі запальваліся паводле такога правіла, загараліся адначасова. То бок, я хацеў сказаць – у адзін астранамічны час. Калі ўлічыць, што жэрдзе нашмараванае дзёгцем,

успыхвала добра... Уяўны прамень сонца пры яго ўзыходзе бяжыць праз усю цяперашнюю краіну з усходу на захад і прабягае яе за крыху больш за трыццаць хвілін. Вось калі б усе вогнішчы запальваліся такім спосабам, як апісвае мая гаспадыня, то і хваля з агнёў бегла б з той самай хуткасцю... Вось. Я толькі не разумею, дзеля чаго людзі так рабілі. Думаю, для людзей было галоўнае менавіта ў адзін астранамічны час. Яны ж разумелі, што зямля круціцца.

– Таго яны не разумелі, – механічна заўважыў Лобач, уражаны кірункам Жабруновых думак: ён прыняў бабуліны словы як даведзены факт, як дадзенасць, і не раздумваючы – навошта, з якой прычыны, надумаў правяраць агнёвую хвалю на хуткасць. І не памыліўся – цікавыя лічбы. Што гэта? Інтуіцыя?..

– Няблага выходныя прайшлі, нядрэнна папрацавалі, – мусіў пахваліць ён Жабруна. – Пакуль што можна папярэдне меркаваць, што хваля імітавала сабой узыход сонца. Не забывайма, Купалле звязанае перадусім з сонцам.

– Я вось толькі ў той частцы пра Папараць-кветку не зразумеў, – працягнуў Уладзімір, унутрана пешачыся ад слухнасці сваёй здагадкі (недарэмна ж лічыў!) і радуючыся таму, што настрой выкладніка змяніўся. – Як зразумець: каб перамагчы Богавых ворагаў, трэба ад Бога адмовіцца?

Лобач кіўнуў, жэстам папрасіў пачакаць, перачытаў яшчэ раз уважліва тэкст.

– Я не думаю, што тут шмат загадкавага. Але сапраўды – вельмі аўтэнтычны тэкст, чым і прываблівае. Што да фрагмента з адсячэннем пальца і абразом... Гэта паказвае на ўплыў хрысціянства. Своеасаблівая забарона, заклён на распаўсюджаную легенду. Адна справа сумнявацца ў тым, ёсць Хрыстос ці не, маліцца нейкаму свайму богу, і зусім іншая – выканаць такія дзеянні: не словам адмовіцца ад Хрыста, што ўжо для чалавека тае пары было страшным, а дзеяннем, прытым, заўважце, такім, якое нельга схваць: ты ж навек застаешся з пакалечаным пальцам, цябе імгненна пазнаюць. Адлучаць ад царквы – што было страшнейшае? Хоць, згаджуся, словы пра тое, што Папараць-кветка – смерць для рознай чартаўні, мне незразумелыя...

– Дык трэба шукаць... – уставіў Жабрун.

– Шукаць трэба, – з усмешкай згадзіўся Лобач. – Але шукаць яшчэ такія самыя запісы, мноства запісаў, параўноўваць іх, аналізаваць – і потым рабіць нейкую выснову, уносіць нешта новае ў разуменне свята і самой легенды. Але нельга такое рабіць паводле аднаго аповеду адной бабулькі з адной вёскі. Разумеете?

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.